

«ПРАВО. ЛЮДИНА. ДОВКІЛЛЯ» | «LAW. HUMAN. ENVIRONMENT»

Науково-практичний журнал. Vol. 12, No 1, 2021
ISSN 2663-1350 (Print) ISSN 2663-1369 (Online)

Засновник:

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Редакційна колегія

(спеціальність 081 «Право»)

В. М. Єрмоленко, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України (головний редактор);

В. В. Ладиченко, доктор юридичних наук, професор (заступник головного редактора);

В. І. Мельник, кандидат сільськогосподарських наук, доцент (відповідальний секретар);

М. А. Дейнега, доктор юридичних наук, доцент (заступник відповідального секретаря);

Г. В. Анісімова, доктор юридичних наук, доцент;

О. М. Батигіна, кандидат юридичних наук, доцент;

О. В. Гафурова, доктор юридичних наук, професор;

Є. А. Гетьман, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Л. О. Головка, кандидат юридичних наук, доцент;

Т. О. Губанова, доктор юридичних наук, професор;

І. В. Курило, доктор юридичних наук, професор;

Ю. І. Пивовар, доктор філософії у галузі права, професор;

О. Ю. Піддубний, доктор юридичних наук, професор;

І. М. Сопілко, доктор юридичних наук, професор;

О. Я. Трагнюк, кандидат юридичних наук, доцент;

О. С. Яра, кандидат юридичних наук, професор;

В. С. Єлісєєв, доктор юридичних наук, професор (Російська Федерація);

Іржі Зіха, кандидат юридичних наук (Чеська Республіка);

Антоніо Колаведжіо, доктор філософії у галузі державного економічного права, професор (Італійська Республіка);

Т. І. Макарова, доктор юридичних наук, професор (Республіка Білорусь);

І. С. Шахрай, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь);

Н. А. Шингель, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь).

Адреса редакції:

03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15.

Тел./факс: +380 44 527 87 20

e-mail: nti_dep@nubip.edu.ua

Рекомендовано до друку

Вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Протокол № 3 від 28.10.2020 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 23843-13683ПП від 03.04.2019 р.

Фахова реєстрація у МОН України: Наказ № 409 від 17.03.2020 р., Категорія «Б».

Науковий редактор – О.В. Гафурова, доктор юридичних наук, професор.

Підписано до друку 15.05.2021 р. Формат 70x100/16. Друк офсетний.

Папір офсетний. Ум. друк. арк.15,3. № 210519

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, тел.: 527-81-55.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4097 від 17.06.2011.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

- Ярош А.О.**
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ В УКРАЇНІ ..6
- Yemelianenko K.O.**
LEGAL CULTURE AS AN ELEMENT OF MANAGEMENT ACTIVITY
IN LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE..... 12

АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

- Гафурова О.В., Марченко С.І.**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДЕЯКИХ
ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ 20
- Гафурова О.В., Песугурі Б.Д.**
ОРГАНІЧНЕ РОСЛИННИЦТВО ЯК АГРАРНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ 28
- Дейнега М.А.**
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ
І РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА
У РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ 35
- Novak T.S., Melnyk V.O.**
CODE OF BEST AGRICULTURAL PRACTICES: GENERAL
CHARACTERISTICS, DISADVANTAGES, WAYS OF IMPROVEMENT 45
- Даниленко Б.В.**
РИНОК ЗЕМЕЛЬ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ..... 52
- Кухар О.В.**
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДХОДИ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА»..... 75

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Новак Т.С.**
ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ РИЗИКООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ
У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНІ..... 85

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

- Svitlychnyy O.P.**
STATE SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION IN UKRAINE:
DEVELOPMENT TRENDS IN MODERN CONDITIONS 95
- Пушкар М.В.**
АКТУАЛЬНІСТЬ ЗМІН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ
ВІДНОСИН НА СОРТИ РОСЛИН У ЗВ'ЯЗКУ З РЕКОДИФІКАЦІЄЮ
ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 101

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Піддубний О.Ю., Лебідь І.В. ДОГОВОРИ ТА ДОЗВІЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ	109
---	-----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Яра О.С. ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБОВОЇ ТА ПОСАДОВОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ	117
--	-----

Gulac O.V. ON THE ISSUE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATORY MECHANISM IN THE DOMESTIC PHARMACEUTICAL INDUSTRY RELATIONS.....	125
---	-----

Улютіна О.А. ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	134
---	-----

Kovalova S.S. RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS OF QUARANTINE AND SANITARY RULES AND STANDARDS FOR PREVENTING THE SPREAD OF CORONAVIRUS INFECTION (COVID-19) BY LAW	142
---	-----

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Слюсаренко С.В., Артеменко О.В. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ	149
---	-----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Svitlychnyy O.P., Trokhymenko A.R. GENERAL CHARACTERISTICS OF CRIMES FOR VIOLATION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF DOMESTIC SERVICES	158
--	-----

Яра О.С., Прокопчук Т.Й. ОЗНАКА НЕЗАКОННОСТІ У БЛАНКЕТНИХ ДИСПОЗИЦІЯХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО РОЗГОЛОШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ.....	166
---	-----

Kovalova S.S., Sokolovska N.G. ON THE ISSUE OF CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF THE RIGHTS TO GENDER IDENTITY AND SEXUAL ORIENTATION	173
--	-----

Hbur L.V. FEATURES OF RESPONSIBILITY FOR DISCLOSURE OF STATE SECRETS IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS...	181
---	-----

CONTENT

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. HISTORY OF LAW AND STATE

Yarosh A.O.

MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION
OF LAWYERS' TRAINING IN UKRAINE 6

Yemelianenko K.O.

LEGAL CULTURE AS AN ELEMENT OF MANAGEMENT ACTIVITY
IN LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE..... 12

AGRARIAN, LAND AND ENVIRONMENTAL LAW

Hafurova O.V., Marchenko S.I.

LEGAL FRAMEWORK FOR FUNDING OF SOME CONSERVATION
MEASURES 20

Hafurova O.V., Psuturi B.D.

ORGANIC CROPS AS AN AGRARIAN LEGAL CATEGORY 28

Deineha M.A.

IMPROVING THE LEGAL SUPPORT FOR THE INTRODUCTION
AND IMPLEMENTATION OF THE MECHANISM OF PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF NATURE RESERVES OF UKRAINE 35

Novak T.S., Melnyk V.O.

CODE OF BEST AGRICULTURAL PRACTICES: GENERAL
CHARACTERISTICS, DISADVANTAGES, WAYS OF IMPROVEMENT 45

Danylenko B.V.

LAND MARKET: THE PERSPECTIVES FOR UKRAINE AND UKRAINIANS... 52

Kukhar O.V.

THEORETICAL AND LEGAL DEFINITION OF THE CONCEPT
OF «AGRICULTURAL WASTE»..... 75

LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW

Novak T.S.

TO THE ISSUE OF INTRODUCING A RISK-ORIENTED APPROACH
IN THE FIELD OF LABOR PROTECTION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE.... 85

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS

Svitlychnyy O.P.

STATE SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION
IN UKRAINE: DEVELOPMENT TRENDS IN MODERN CONDITIONS 95

Pushkar M.V.

URGENCY OF CHANGES IN LEGAL REGULATION
OF PROPERTY RELATIONS ON PLANT VARIETIES IN CONNECTION
WITH RECODIFICATION OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE..... 101

COMMERCIAL LAW AND COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

Piddubnyi O.Yu., Lebid I.V. AGREEMENTS AND PERMITTING REGULATION IN THE FIELD OF AMBER PRODUCTION.....	109
---	-----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE

Yara O.S. LEGAL STATUS OF OFFICIALS AND OFFICIALS: THE PROBLEM OF DEFINITION OF CONCEPTS	117
---	-----

Gulac O.V. ON THE ISSUE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATORY MECHANISM IN THE DOMESTIC PHARMACEUTICAL INDUSTRY RELATIONS.....	125
--	-----

Uliutina O.A. INSTITUTE OF SPECIALIZED ANTI-CORRUPTION PROSECUTOR'S OFFICE IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS.....	134
--	-----

Kovalova S.S. RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS OF QUARANTINE AND SANITARY RULES AND STANDARDS FOR PREVENTING THE SPREAD OF CORONAVIRUS INFECTION (COVID-19) BY LAW	142
---	-----

FINANCE LAW

Sliusarenko S.V., Artemenko O.V. FEATURES OF TAXATION OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE	149
--	-----

CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE

Svitlychnyy O.P., Trokhymenko A.R. GENERAL CHARACTERISTICS OF CRIMES FOR VIOLATION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF DOMESTIC SERVICES	158
--	-----

Yara O.S., Prokopchuk T.Y. FEATURE OF ILLEGALITY IN BLANKET DISPOSITIONS OF CRIMINAL OFFENSES COMPOSITION REGARDING DISCLOSURE OF INFORMATION WITH LIMITED ACCESS.....	166
--	-----

Kovalova S.S., Sokolovska N.G. ON THE ISSUE OF CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF THE RIGHTS TO GENDER IDENTITY AND SEXUAL ORIENTATION	173
--	-----

Hbur L.V. FEATURES OF RESPONSIBILITY FOR DISCLOSURE OF STATE SECRETS IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS...	181
---	-----

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340.001:378.1 (477)

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.001>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ В УКРАЇНІ

А.О. ЯРОШ, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Email: Anita_2904@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних підходів до організації навчального процесу, які б сприяли формуванню категорії юристів, що володіють необхідними знаннями й здатні до підготовки та реалізації реформ у політико-правовій системі своєї держави.

Визначено, що сучасна юридична освіта висуває перед здобувачем свої вимоги, а саме бути всебічно розвинутою, самостійною, самодостатньою особою, яка керується в житті власними знаннями і переконаннями, у зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання професійної підготовки сучасного юриста, який міг би протистояти сучасним викликам.

Зазначено, що підготовка майбутнього юриста повинна бути спрямована на формування різностороннього фахівця (юриста), готового до виконання складного комплексу сучасних практичних завдань щодо правового захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Виходячи з цього, підготовка майбутніх юристів має здійснюватися з урахуванням сучасних підходів до навчального процесу.

Досліджено, що якість підготовки фахівців за напрямом «Право» залежить від багатьох факторів (використання сучасних ІКТ в навчальному процесі, електронних освітніх ресурсів, можливостей іноземних мов при викладанні юридичних дисциплін та ін.). Проте, значною мірою якість підготовки залежить від практичної складової навчального процесу, а тому цій складовій необхідно приділяти особливу увагу.

Ключові слова: юридична освіта, фахівець-юрист, сучасні підходи, навчальний процес, підготовка юристів, дистанційна освіта, іноземна мова, юридична клініка

Актуальність.

Глобалізація, трансформаційні процеси та неперервна інформаційна зміність обумовлюють включення людини в дуже складну систему суспільних взаємовідносин, вимагають від неї здатності до нестандартних і швидких рішень. Юридична освіта має особливе значення для формування правової культури українського суспільства як необхідного компонента соціального розвитку. Під впливом юридичної освіти відбувається впровадження сучасних правових ідей і гуманістичних цінностей, формування суспільної свідомості в Україні щодо визнання ідей правової держави, законності та правопорядку. Сучасна юридична освіта висуває перед здобувачем свої вимоги, а саме бути всебічно розвинутою, самостійною, самодостатньою особистістю, яка керується в житті власними знаннями і переконаннями, у зв'язку з цим особливою актуальності набуває питання професійної підготовки сучасного юриста, який міг би протистояти сучасним викликам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що вагомий внесок у розвиток української юридичної освіти зробили вітчизняні вчені В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, Р. Калюжний, С. Стеценко, Ю. Кондратьєв, В. Тацій, Ю. Шемчушенко та інші.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до організації навчального процесу, які б сприяли формуванню категорії юристів, що володіють необхідними знаннями й здатні до підготовки та реалізації реформ у політико-правовій системі своєї держави.

Результати.

Проаналізувавши систему вищої юридичної освіти України, варто зазначити, що підготовка майбутнього юриста повинна бути спрямована на формування різностороннього фахівця (юриста), готового до виконання складного комплексу сучасних практичних завдань щодо правового захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. У зв'язку з цим підготовка майбутніх юристів має здійснюватися з урахуванням сучасних підходів до навчального процесу.

Зупинимось на аналізі найважливіших з них на прикладі Національного університету біоресурсів і природокористування України (далі – НУБіП України).

По-перше, якість підготовки фахівців значною мірою залежить від якості викладання навчальних дисциплін, яка визначається забезпеченням здобувачів відповідним навчальним матеріалом (сучасними якісними підручниками, навчальними посібниками, навчально-методичними посібниками, дидактичними матеріалами тощо). А головне – використання комп'ютерної техніки, електронних освітніх ресурсів, за допомогою яких забезпечується взаємозв'язок сфери вищої освіти з іншими сферами життєдіяльності суспільства. Як відзначається в доповіді «Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities» (2015), «ІКТ є важливим інституційним пріоритетом, який впливає на всі аспекти діяльності інституту вищої освіти, включаючи навчання і викладання (електронне навчання та змішане навчання, платформи управління навчанням, «перевернуте навчання», MOOKи тощо)» (Trends..., 2015: 34).

Вперше ідею про необхідність розвитку способу організації навчання з ви-

користанням електронних ресурсів як важливого елементу міжнародної співпраці у сфері вищої освіти було сформульовано в аналітичних доповідях Інституту ЮНЕСКО по інформаційним технологіям у освіті 1997 та 2000 років («Distance Education...»). Цю концепцію було підхоплено заходами «болонського процесу», присвячених розвитку вищої освіти, серед яких можна виділити міжнародний семінар «Болонья та виклики електронного навчання і дистанційної освіти» (Гент, 4-5 червня 2004 р.) («Bologna and the Challenges...») та ін.

Звичайно, сучасні ІКТ підвищують ефективність навчального процесу, відкривають можливості впровадження абсолютно нових методів викладання та навчання. Проте, також слід врахувати і наслідки зростання значення ІКТ в цілому, та Інтернету, зокрема. По-перше, відкриті і легко доступні ресурси потребують перевірки якості, актуальності, надійності та обґрунтованості інформації. Робота з такою інформацією потребує високого рівня критичного мислення як від викладача, так і від здобувача вищої освіти, оскільки така інформація часто буває недостовірною. По-друге, певні труднощі використання ІКТ виникають у зв'язку з відсутністю методичної бази їх використання, що змушує викладача опиратися тільки на власний професійний досвід.

Використання сучасних ІКТ стало невід'ємною частиною навчального процесу в період пандемії «Covid-19».

В НУБіП України активно використовуються технології дистанційної освіти. Зокрема, всі дисципліни, які викладаються у закладі вищої освіти мають відповідні розроблені дистанційні курси, наприклад «Юридична деонтологія», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Конституційне право України», «Державне право зарубіж-

них країн» «Адміністративне право», «Фінансове право» та інші. Навчатися з використанням дистанційних курсів мають можливість не лише студенти заочної форми навчання, але і студенти денної форми навчання, зокрема у зв'язку з переходом на дистанційну форму навчання в період пандемії «Covid-19».

По-друге, з огляду на сучасні тенденції у сфері освіти, при підготовці майбутніх юристів не можна не враховувати один з найважливіших показників якості вищої юридичної освіти – використання іноземної мови в освітньому процесі, зокрема англійської. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності заклад вищої освіти має право прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами з урахуванням вимог сьогоденних викликів та прагненням до інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти. Забезпечення повноцінного розвитку іноземної компетенції студентів, а саме спроба організувати навчальний процес із застосуванням англійської мови (хоча б частково) дала б можливість сформувати навички у студентів щодо обробки іноземних юридичних текстів, вивчення зарубіжного законодавства, отримати знання щодо особливостей використання іноземної юридичної термінології. Особливого значення це питання набуває у зв'язку з тим, що практично студенти-юристи починають вивчати нові для себе дисципліни, пов'язані з їх майбутньою професією, і які, в першу чергу, включають в себе вивчення юридичних термінів і понять на іноземній мові, з якими студенти ще не стикалися. Тому особливістю викладання таких дисциплін іноземною мовою є не тільки навчити студентів правильній вимові цих термінів, але часто густо пояс-

нення значення цих термінів, що вимагає неабиякої компетентності викладача як в юридичній, так і у філологічній сферах.

Зокрема, в НУБіП України забезпечується викладання англійською мовою деяких юридичних дисциплін. Наприклад, для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня викладаються такі дисципліни англійською мовою як «Юридична деонтологія» («Juridical Deontology»), «Теорія держави і права» («Theory of State and Law»), «Історія держави і права зарубіжних країн» («History of State and Law of Foreign Countries»), «Конституційне право України» («Constitutional Law of Ukraine»), «Державне право зарубіжних країн» («State Law of Foreign Countries») та ін..

По-третє, підготовка фахівця-юриста має носити не лише теоретичний, але і практичний характер. Практична підготовка фахівця-юриста передбачає, по-перше, роботу під час практичних занять, по-друге, проходження стажування на підприємствах, в установах та організаціях, по-третє, самопідготовку шляхом самостійного виконання певних завдань (Ромашенко, 2016: 125). Проте, варто виділити ще одну форму практичної складової підготовки майбутніх юристів – це юридичні клініки. Проект так званої «Студентської правової допомоги», який відомий також під назвою «Юридична клініка» («Law Clinic» або «Legal Clinic») передбачає, що студенти юридичних факультетів під керівництвом кваліфікованого юриста надають безоплатну правову консультацію клієнтам з різних правових питань. І таким чином можуть застосувати отримані під час навчання знання на практиці (Манн & Вінандс, 2016: 133).

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., Указу Президента України від 18.10.2001 р. № 992 «Про національну програму правової освіти населення», Наказу Міністер-

ства освіти і науки від 03.08.2006 р. № 592 в університетах та інститутах створюються структурні підрозділи – юридичні клініки. На сьогоднішній день така форма практичної підготовки фахівців за напрямом «Право» ефективно впроваджується в навчальний процес закладів вищої освіти України III–IV рівнів акредитації. Здобувачі вищої освіти під контролем висококваліфікованих викладачів надають безкоштовну юридичну допомогу малозабезпеченим та соціально незахищеним верствам населення, яка сприяє підвищенню правової свідомості населення, що дуже важливо у наш час.

НУБіП України не є виключеним. На базі кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства функціонує Юридична клініка «Захист та справедливість».

Висновки і перспективи.

Виходячи з вищевикладеного доцільно зазначити, що підготовка майбутнього юриста повинна бути спрямована на формування всебічно розвинутого фахівця (юриста). Якість підготовки фахівців за напрямом «Право» залежить від багатьох факторів (використання сучасних ІКТ в навчальному процесі, електронних освітніх ресурсів, можливостей іноземних мов при викладанні юридичних дисциплін та ін.). Проте, значною мірою якість підготовки залежить від практичної складової навчального процесу, а тому цій складовій необхідно приділяти особливу увагу.

Список використаних джерел

1. Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities. Brussels: EUA publication, 2015. 130 p.
2. Distance Education for the Information Society: Policies, Pedagogy and Professional

- Development. Analytical Survey. IITE UNESCO, 2000. URL: <http://www.ru.iite.unesco.org/publications/3214594//>(дата звернення: 04.04.2021).
3. Bologna and the Challenges of eLearning and Distance Education: 4-5 June 2004, Ghent, Belgium. URL: <http://www.ehea.info/article-details.aspx?Article=118> (дата звернення: 04.04.2021).
  4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 26.02.2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 04.04.2021).
  5. Ромашенко І. Форми практичних завдань у юридичній освіті в Україні: матеріали конференції у рамках Німецько-українського правознавчого діалогу, Геттінген, травень 2016 р. Геттінген, 2016. С. 125–131.
  6. Манн Т., Віландс Г. Юридична освіта спрямована на практику використання правової допомоги студентів та судових дебатів в адміністративному праві: матеріали конференції у рамках Німецько-українського правознавчого діалогу, Геттінген, травень 2016 р. Геттінген, 2016. С. 133–143.
  7. Про національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992. Дата оновлення: поточна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001> (дата звернення 04.04.2021).
  8. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ Міністерства освіти і науки від 03.08.2006 р. № 592. Дата оновлення: поточна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06> (дата звернення 04.04.2021).
  2. Distance Education for the Information Society: Policies, Pedagogy and Professional Development. Analytical Survey. IITE UNESCO, 2000. Available at: <http://www.ru.iite.unesco.org/publications/3214594//> (in English).
  3. Bologna and the Challenges of eLearning and Distance Education: 4-5.06.2004, Ghent, Belgium. Available at: <http://www.ehea.info/article-details.aspx?Article=118> (in English).
  4. Pro vyshchu osvitu [About higher education] (2014): Zakon Ukrainy 01.07.2014 № 1556-VII. Data onovlennia: 26.02.2021. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian).
  5. Romashchenko, I. (2016). Formy praktychnykh zavdan u yurydychnii osviti v Ukraini [Forms of practical tasks in legal education in Ukraine]. Gettingen, 125–131(in Ukrainian).
  6. Mann, T. & Vidands, H. (2016). Yurydychna osvita spriamovana na praktyku vykorystannia pravovoi dopomohy studentiv ta sudovykh debatuv v administratyvnomu pravi [Legal education is aimed at the practice of using legal aid for students and court debates in administrative law]. Gettingen, 133–143 (in Ukrainian).
  7. Pro natsionalnu prohramu pravovoi osvity naselennia [About the national program of legal education of the population] (2001): Ukaz Prezydenta Ukrainy 18.10.2001 № 992. Data onovlennia: potochna redaktsiia. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001> (in Ukrainian).
  8. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy [About the statement of Standard position about legal clinic of higher educational institution of Ukraine] (2006): Nakaz Ministerstva osvity i nauky 03.08.2006 № 592. Data onovlennia: potochna redaktsiia. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06> (in Ukrainian).

References

1. Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities (2015). Brussels: EUA publication, 130 (in English).

A. Yarosh (2021). MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF LAWYERS' TRAINING IN UKRAINE. *Law. Human. Environment*, 12(1): 6-11. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.001>.

Summary. *The article is devoted to the analysis of modern approaches to the organization of the educational process, which would contribute to the formation of a category of lawyers with the necessary knowledge and are capable of preparing and implementing reforms in the political and legal system of their state.*

It is determined that modern legal education poses its own requirements to the applicant, namely to be a comprehensively developed, independent, self-sufficient person, guided in life by his own knowledge and beliefs, in this regard, the issue of professional training of a modern lawyer, which could withstand modern challenges, becomes especially relevant.

It is noted that the training of the future lawyer should be aimed at forming a versatile specialist (lawyer), ready to fulfill a complex set of modern practical tasks for the legal protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen. On this basis, the training of future lawyers should take into account modern approaches to the educational process.

The most important of them are analyzed on the example of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (hereinafter – NULES of Ukraine).

First, the quality of specialists' training substantially depends on quality of teaching subject matters which is defined by providing applicants with the corresponding training material (modern qualitative textbooks, manuals, study guides, didactic materials, etc.). And most importantly – the use of computer technology, electronic educational resources, with the help of which the interaction of the sphere of higher education with other spheres of life of society is ensured.

Of course, modern ICTs increase the efficiency of the educational process, open the possibility of introducing completely new methods of teaching and learning. However, the implications of the growing importance of ICT in general, and the Internet in particular, should also be taken into account. The use of modern ICTs has become an integral part of the educational process of NULES of Ukraine during the Covid-19 pandemic.

Secondly, taking into account modern trends in the field of education, the training of future lawyers should not ignore one of the most important indicators of the quality of higher legal education – the use of a foreign language in the educational process, in particular English. In particular, the NULES of Ukraine provides teaching in English of certain legal disciplines for applicants for higher education of the first (bachelor's) level.

Thirdly, the training of a lawyer should be not only theoretical, but also practical. Practical training of a lawyer involves work during practical classes, internships in enterprises, institutions and organizations, self-training by independently performing certain tasks. However, it is worth highlighting another form of practical component of the training of future lawyers – these are legal clinics. To date, such a form of specialists' practical training in the field of law has been effectively introduced into the educational process of higher educational institutions of Ukraine of the III-IV levels of accreditation. NULES of Ukraine is no exception. The Legal Clinic «Protection and Justice» operates on the basis of the Department of International Law and Comparative Law.

It is proved that the quality of specialists' training in the field of law depends on many factors (the use of modern ICT in the educational process, electronic educational resources, the possibilities of foreign languages in teaching legal disciplines, etc.). However, to a large extent, the quality of training depends on the practical component of the educational process, and therefore special attention should be paid to this component.

Keywords: *legal education, a lawyer, modern approaches, educational process, lawyers' training, distance education, foreign language, legal clinic*

LEGAL CULTURE AS AN ELEMENT OF MANAGEMENT ACTIVITY IN LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE

K.O. YEMELIANENKO, PhD (Law),

Senior Lecturer of Department of Theory and History of State and Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: karimkiev@ukr.net

Summary. The article examines the legal culture as a necessary element in the management activities carried out by local governments in Ukraine. The author analyzes the initiatives, preconditions and approaches to the proper use of legal culture in the activities of local governments, their impact on the legal culture of society, as well as the degree and quality of services guaranteed by fundamental human rights and freedoms by the state.

The author analyzes the concept of legal culture in relation to its practical application in the management of local self-government in terms of efficiency and use of opportunities for the development of territorial communities. It also emphasizes the new disposition of local self-government, when as a result of reforming the administrative-territorial structure of Ukraine, new territorial communities were formed, thus forming the basis of a new subregional level – new united districts; accordingly, the new territorial communities were given powers that were previously exercised by a network of local executive offices, and most importantly - their own financial and land resources. The author draws attention to the successful technical implementation of local government reform, and at the same time increasing the role of the value system in local self-government, in particular raising the level of legal culture and legal awareness in communities and in modern society as a whole.

Thus, according to the author of the article, it is based on the results of the formation of local authorities that the local elite is formed, which should contribute in every way to raising the legal culture and legal awareness of the population.

The author of the article substantially studies the modern theoretical origins of legal culture from its philosophical and legal characteristics to the legal culture of municipal management as a specific type of management culture in the legal culture of society, the value of legal culture in relation to society (or its parts) to management or management personnel.

The author also draws attention to the processes that take place depending on the level of legal culture and notes the views of other researchers of legal culture on the construction of possible internal confrontations among local elites.

In the conclusions, the author notes that the value of legal culture lies in certain modern methodological standards that should be introduced in such public authorities as local government, thus disseminating successful international practices, values and institutional experience.

Keywords: legal culture, legal culture of society, local governments, territorial communities, management activities

Introduction.

The study of legal culture in the activities of local governments today remains one of the most important issues of socio-political and legal life of Ukrainian society.

Since the completion of the next stage of reforming the administrative-territorial structure of Ukraine, along with the last regular local elections, new local councils such as united territorial communities of cities, villages and settlements have been formed; new subregional administrative formations such as new districts were formed also.

Through these processes, there are quite clearly displayed in society the level of development of legal consciousness of citizens, application of new election legislation, compliance with law and order, degree of effectiveness of citizens' exercise of their suffrage, features of solving conflict situations through application of legal and socially necessary values in formation and functioning of local governments as institutions of public power etc.

Analysis of recent researches and publications.

Both contemporary native scientists and recognized specialists in this field, in particular: Averyanov V.B, Rabinovich P.M., Kuybida V.S., Tolkovanov V.V., Kovbasyuk Yu.V., Vashchenko K.O., Pittsyk M.V., Pukhtynsky M.O., Seryogin S.M., Sergienko E.O., Lomachynska I.M., Logunova M.M., Kushnir M.O., Makarenko L.O., Kachur V.O. and others, as well as international research institutions and their representations in Ukraine were concerned with legal culture as an element of administrative activity in local self-government bodies.

The purpose is to study the application of legal culture in the management of local governments in Ukraine, its impact on the legal culture of the individual and the level of legal culture of society in Ukraine as a whole.

Results.

In modern conditions of reorganization of the system of local self-government bodies, with the next formation of public authorities new tendencies of development of legal culture at the corresponding levels of their formation are formed and introduced, organizational bases for acceptance of important public decisions are formed also. This can be observed in the formation of local power elites, who won the election and defend the rights of their constituents, form the level of legal culture of the community – in the city, town or village.

Every time, waiting for the changes in local elites in Ukraine, science and society pay more and more attention to the value orientations that were characteristic of several generations of Ukrainians, universal human values, political and cultural traditions, and state and legal guidelines.

At the same time, in recent years the level of legal culture has been greatly influenced by public policy as well as various authoritative international organizations, which aimed to promote legal culture, civic activity, legal awareness in society, legal science by increasing the role of the value system in Ukraine. In particular, the relevant bylaws improved the motivational base of government officials, local government officials, formed a new corporate culture, which in turn created a solid foundation for the modernization of the entire system of public administration and local self-government, in particular.

Today, the study of legal culture is not limited to the legal consciousness of citizens, but is defined as a set of achievements of society, its social groups and citizens in regulating social relations, which is ensured by the rule of law in public life, legal principles of justice and humanism, protection of human rights and freedoms, human honor and dignity, the real security of the human place as the highest social value (Popadynets, 2014: 124).

According to the philosophical and legal characteristics of the scientist-lawyer Alekseev S.S., legal culture, in his opinion, is «legal wealth, which is expressed in the achieved level of development of regulatory qualities of law, accumulated legal values, those features of law, legal techniques that belong to spiritual culture, to legal progress, because legal culture really expresses the social value of law, legal progress» (Alekseev, 1999: 237).

According to the well-known Ukrainian lawyer Rabinovych P.M., legal culture is closely interconnected by common human culture, because legal culture is a general state of «legal affairs» in society, the state of legislation and the function of the court, all law enforcement bodies, legal awareness of the entire population, which expresses the level of development of law and legal awareness, their place in society, the assimilation of legal values, their implementation in practice, the implementation of the requirements of the rule of law (Rabynovych, 2005: 5).

The famous Ukrainian researcher Kachur V.O. (Kachur, 2019: 16) defines culture as a specific way of organizing and developing human life in specific historical conditions which determines the social orientation and life position of participants in public life and manifests

itself in public values. And she considers legal culture as one of the varieties of general culture, which constitutes its separate section, is a synthesis of law and culture, and is also characterized by some autonomy to other types of culture (material, economic, political, etc.)

Analyzing the concept of «legal culture» in management activities, scientists reveal other scientific visions. According to Yakushev A.V., «legal culture is the quality of legal life of society and the degree of state and society guarantee of human rights and freedoms, as well as knowledge, understanding and observance of law by each individual member of society» (Konstytutsyonnoe Pravo, 2000: 161). Domestic researcher Pisarenko Zh. A. emphasizes that managerial culture, which combines elements of general culture with the peculiarities of management activities, can be studied as a system consisting of values, norms of morality and ethics, managerial knowledge and skills.

Management culture, in addition to managerial knowledge, skills and abilities, includes a set of material and spiritual achievements obtained in the process of making and implementing management decisions. Thus, the culture of management is a system of theoretical and practical provisions, principles and norms that are general in nature and apply equally to all aspects of human activity (Pysarenko, 2009: 44).

One of the features of the study of the legal culture of local government officials is that scholars consider it as a conditional factor of coherence and stable activity as public authorities, which accordingly affects the efficiency and quality of the functioning of these bodies.

Thus, scientists (Pysarenko, 2008: 380) identified the concept of «professional legal culture of officials», which

can be defined as a kind of realization of legal consciousness, which includes a set of ideas, feelings, feelings that reflect the attitude to law and personal belief in its effectiveness as a means of regulating social relations between citizens and public authorities.

Taking into the account the peculiarities of management of local governments (complexity of tasks, requirements for the priority of local and regional development, rational decisions, competence and professionalism of officials and officials of local government), some scientists and researchers (Serhiienko, 2008: 177) consider the culture of municipal government as a specific type of management culture, which is more regulated, because the activities of local governments and their officials are always limited by laws and regulations, community statutes.

As the scientist Lyubchenko P.M. («Formuvannia Ta Rozvytok Pravovoi Kultury...») defines, the legal culture of officials of local government is an integral part of the general legal culture of society, which is based on the same principles and is a reflection of its level of development. There can be no high level of legal culture of local government if the general level of legal culture of society is low. The formation of the legal culture of local government officials is not a separate process, for its development other types of culture are important – political, moral and aesthetic.

Undoubtedly, Ukraine as a new state from the first years of its birth tried to «turn» unacceptable social values into a new – state system. However, the change in the socio-political system in the new state led to the destruction of a stable system of values that were characteristic of several generations of Ukrainians. Thus, the new Ukrainian society, not having

time to transform, significantly broke away from the original socio-historical landmarks and cultural traditions. Legal culture began to lose its original value for society, and public interests became narrowly consumer.

Of course, under such conditions, most people feel life disorientation, fear of the future, uncertainty, insecurity, general lack of confidence in society, lack of confidence of public authorities and local governments, which controlled, regulated public relations and acted as a guarantor of stable development of the country.

It is appropriate to pay attention to the comment of the researcher of legal values and legal culture Makeeva O.M. (Makeieva, 2015: 263), which notes that in modern Ukrainian society there are more and more manifestations of disrespect for laws, legal norms, government agencies and officials. This is primarily due to the fact that in modern conditions in the consciousness of people the authority of law and the state is reduced. This is facilitated by events related to the confrontation between different states, authorities and representatives of big business, branches of government, government and civil society. As a result, there is no clear system and program of action for the functioning of the entire economic, political and legal system of society; program of legal education of society.

As you know, the Ukrainian legal system focuses on European values, aimed at building a world of justice based on the principle of integrity of human dignity. The basis of such popularity of European values is that the most important value of European society has become human dignity, human as a person and an individual. According to European standards, a society as close

as possible to the ideal is one in which appropriate conditions are created that should provide all citizens with equal opportunities for development and use of their potential abilities, achievement of private and public goals as conditions for realization of the most important need (Makeieva, 2015: 264).

That is, the value of legal culture lies in certain methodological standards that can be applied in a given society, including in such public authorities as local government. As for the legal culture of organizations, in the modern sense we mean «corporate culture», that are the customs and traditions of employees of a certain field of activity, but the modern content of the legal culture of public authorities and local governments in recent years has been significantly modified by means of European and world institutions and donor organizations, mainly in terms of values and institutions.

According to some researchers (Kameron, 2001: 179), organizational culture is a system of norms and values characteristic of a particular organization. Organizational culture is determined by a set of values, concepts, expectations, views, norms inherent only in its philosophy and includes the following components: regulators of behavior (organizational rituals, ceremonies, language); key internal organizational values shared by most members of the organization; a specific philosophy that determines the relationship between employees and customers; unwritten rules for establishing relationships between members of the organization; the image of the organization, which is formed by the behavior of employees in the external environment, etc.

Ukrainian scientist Sergienko E.A. defines the concept of «organizational culture of municipal government» as

adapted to the conditions of municipal government set of social values and ideas, norms of professional public administration behavior, derived from awareness of the mission of municipal government, based on the orientation of all activities on client-citizen, determine the ability of staff to change and transform the governing body into an «enterprise» for the provision of quality services to the population (Serhiienko, 2009: 363).

According to some scientists and researchers (Mahura, 2002: 26), (Permiakova, 2012: 83), the organizational culture of a public authority is a system of values, principles, norms and rules of behavior formed in a particular public authority and shared by its employees, which determines both internal relations and the relationship of public authority with the external environment. With the help of organizational culture, models and rules of organizational behavior are determined, a certain climate in the team is formed, coordination and control of employees' activities is carried out, a system of motivation is created, and so on.

World experience shows that on a corporate basis through motivated forms of public participation in management is achieved more effective interaction between government, community and business. Thus, we can conclude that corporate culture occupies a higher level compared to organizational culture, and also plays a more important role in modernizing the municipal governance system.

In particular, the Ukrainian researcher Sidorenko N.S. in her scientific research, paid considerable attention to the study of the phenomenon of «professional culture of the employee» (Sydorenko, 2009: 264), which can be defined as a systemic qualitative state of personality, which characterizes the level of socio-profes-

sional development of civil servants, the extent and manner of realization of its essential strengths and creative activity in the form of values, norms, style of thinking, motivation, professional and cultural competence, personal qualities in the process of professional activity and its results. While the Ukrainian researcher Pisarenko Zh.A. emphasizes that «managerial culture, which combines elements of general culture with the peculiarities of managerial activity, can be considered as a system consisting of values, norms of morality and ethics, managerial knowledge and skills. Management culture, in addition to managerial knowledge, skills and abilities, includes a set of material and spiritual achievements obtained in the process of making and implementing management decisions. Thus, the culture of management is a system of theoretical and practical provisions, principles and norms that are general in nature and apply equally to all aspects of human activity» (Pysarenko, 2007: 122).

All this suggests that mastering the culture of work for civil servants and local government officials means learning to work responsibly and creatively under the conditions of mandatory implementation of the principles of public service, which will promote self-realization, harmonization in internal organizational relations and relations with other citizens. Thus, we can agree with the opinion of some researchers (Koltun, 2001: 181), (Lomachynska, 2005: 134) on the relationship between the work culture of local government officials and municipal culture and the culture of municipal government, namely: the work culture of civil servants and local government officials is the basis of municipal culture, which most scientists consider one of the most important preconditions for successful local government reform in Ukraine.

Conclusions and prospects.

Most local government officials carry out their activities, which are related in one way or another to management activities. Therefore, in order to perform his / her official duties, a specific local government official must have the appropriate knowledge, skills and qualities, which are determined not only by the normative act, but also by the personal values of legal culture as a component of management. Therefore, local governments, which are called to perform managerial, regulatory, representative and other functions, are responsible to the community for the level and quality of public services and services for citizens and residents of the community. And in turn, exactly through the legal culture of a local government official, as a necessary element of management, the necessary effective connection of a community resident as a consumer of public services with the local representative body of government is formed.

Thus, the application of legal culture in the management of local governments in Ukraine has a huge impact on the legal culture of the individual of each inhabitant of a community and the level of legal culture of society in Ukraine as a whole.

References

1. Popadynets, H.O. (2014). *Pravova Kultura Yak Vazhlyvyi Element Pravovoi Systemy Ukrainy*. Visnyk Natsionalnoho Universytetu Lvivskoi Politekhniky. Seriya Yurydychni Nauky, 782: 123–128 (in Ukrainian).
2. Alekseev, S.S. (1999). *Pravo. Azbuka-Teoriya-Filosofiya. Opyt Kompleksnoho Yssledovanyia*. Moskva: Statut, 712 (in Russian).
3. Rabynovych, P.M. (2005). *Osnovy Obshchei Teoryi Prava Y Hosudarstva*. Kharkov: Konsum, 320 (in Russian).

4. Kachur, V.O. (2019). Do Vyznachennia Poniattia Pravova Kultura U Pravovnazstvi. *Law.Human. Environment*, 10(1): 261–264 (in Ukrainian).
5. K onstytutsyonnoe Pravo Zarubezhnykh Stran: Kurs Lektsyi. Yakushev (2000). Moskva, 336 (in Russian).
6. P ysarenko, Zh.A. (2009). Orhanizatsiino-P ravovi Zasady Rozvytku Kultury Derzhavnoho Upravlinnia V Ukraini. *Derzhavne Budivnytstvo* (in Ukrainian).
7. Pysarenko, Zh.A. (2008). Orhanizatsiina Kultura Yak Chynnyk Efektyvnosti Upravlinnia Personalom U Derzhavnykh Orhanakh. *Naukovi Visnyk Poltavskoho Universytetu Spoz hyvchoi Kooperatsii Ukrainy. U 2 ch. Poltava*, 3 (30), 2: 379–380 (in Ukrainian).
8. S erhiienko, E. (2008). Priorytety Transformatsii Orhanizatsiinoi Kultury V Orhanakh Mist sevoho Samovriaduvannia. *Teoriia Ta Praktyka Derzhavnoi Sluzhby: materialy Konferentsii (Dnipropetrovsk, 19–20.09.2008). Dnipropetrovsk*, 176–178 (in Ukrainian).
9. Formuvannia Ta Rozvytok Pravovoi Kultury Kadr iv Mistsevoho Samovriaduvannia V Ukraini. Available at : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14340/1/Lubchenko_98-100.pdf (in Ukrainian)
10. Makeieva, O.M. (2015). *Pravova Kultura Tsinnisnyi Vymir V Umovakh Intehratsiinykh Protseviv. Almanah Prava*, 6: 261–264 (in Ukrainian).
11. Kameron, K. (2001). *Dyahnostyka Y Yzmenenye Orhanyzatsyonnoi Kultury. Sankt-Peterburg: Piter*, 320 (in Russian).
12. Serhiienko, Ye.O. (2009). *Orhanizatsiina Kultura V Publichnomu Upravlinni Terminolichni Problemy. Efektyvnist Derzhavnoho Upravlinnia Zbirnyk Prats. Lviv*, 18/19: 361–367 (in Ukrainian).
13. Mahura, M.Y. (2002). *Orhanyzatsyonnaia Kultura Kak Sredstvo Uspeshnoi Realyzatsyy Orhanyzatsyonnykh Yzmenenyi. Upravlenye Personalom*, 1: 24–29 (in Russian).
14. Permiakova, L.D. (2012). *Orhanizatsiina Kultura Orhanu Publichnoi Vlady Yak Obiekt Upravlinnia. Derzhava Ta Rehiony.Seriia Derzhavne Upravlinnia*, 3(39): 80–85 (in Ukrainian).
15. Sydorenko, N.S. (2009). *Kompetentnisnyi Pidkhd Do Otsiniuvannia Profesiinoi Kultury Kadr iv Derzhavnoho Upravlinnia. Aktualni Problemy Derzhavnoho Upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats. Dnipropetrovsk: DRIDU NADU*, 1(35): 259–267 (in Ukrainian).
16. Pysarenko, Zh.A. (2007). *Struktura Kultury Derzhavnoho Upravlinnia: Teoretyko-Metodolohichniy Aspekt. Teoriia Ta Praktyka Derzhavnoho Upravlinnia. Kharkiv: Magistr*, 1(16): 119–125 (in Ukrainian).
17. Koltun, V.S. (2001). *Etyka I Efektyvnist U Derzhavnii Sluzhbi. Zbirnyk naukovykh prats. za red. V.I., Lugovogo, V.M., Knyazeva. Kyiv: vydavnytstvo UADU*, 1: 180–192 (in Ukrainian).
18. Lomachynska, I.M. (2005). *Profesiina Etyka. Kyiv*, 226 (in Ukrainian).

К.О. Ємельяненко (2021). ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ. *Право. Людина. Довкілля*, 12(1): 12-19. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.002>.

Анотація. В статті досліджено правову культуру як необхідний елемент в управлінській діяльності, що здійснюється органами місцевого самоврядування в Україні. Проаналізовано ініціативи, передумови та підходи щодо належного використання правової культури в діяльності органів місцевого самоврядування, їх вплив на правову культуру суспільства, а також ступінь та якість надання послуг і сервісів, що гарантуються через основні права і свободи людини державою. Автором аналізується поняття правової культури щодо його практичного застосування в управлінській діяльності місцевого самоврядування в аспекті ефективності та використанні можливостей для розвитку

територіальних громад. Також наголошується на новій диспозиції місцевого самоврядування, коли в результаті реформування адміністративно-територіального устрою України утворились нові територіальні громади, склавши тим самим основу нового субрегіонального рівня – нових об'єднаних районів; відповідно новим територіальним громадам було передано повноваження, які раніше здійснювались мережею представництв органів виконавчої влади на місцях, і головне – власний фінансовий та земельний ресурс. Автор звертає увагу на успішну технічну реалізацію реформування місцевого самоврядування, а разом з тим і підвищення ролі системи цінностей в місцевому самоврядуванні, зокрема підвищення рівня правової культури і правосвідомості як в громадах так і в сучасному суспільстві загалом. Так, на думку автора статті, саме за результатами формування органів місцевої влади формується і місцева еліта, що має всіляко сприяти підвищенню правової культури та правової обізнаності населення. Автором статті змістовно досліджено сучасні теоретичні витоки правової культури від її філософсько-правових характеристик до розгляду правової культури муніципального управління як специфічного виду культури управління в правовій культурі суспільства, цінності правової культури по відношенню суспільства (чи його окремих частин) до органів управління чи окремих управлінських кадрів. Також автором звертається увага на процеси, що відбуваються залежно від рівня правової культури та відзначаються думки інших дослідників правової культури, щодо конструювання можливих внутрішніх протистоянь серед місцевих еліт. У висновках автором зазначено, що цінність правової культури полягає у певних сучасних методологічних стандартах, які слід запроваджувати в таких публічних органах влади як місцеве самоврядування, поширюючи тим самим успішні міжнародні практики, ціннісний та інституційний досвід.

Ключові слова: *правова культура, правова культура суспільства, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, управлінська діяльність*

АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.41

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.003>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДЕЯКИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ

О.В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olen@gmail.com

С.І. МАРЧЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: marchenko_svet@ukr.net

Анотація. Статтю присвячено аналізу правових питань фінансування природоохоронних заходів. Визначено особливості правового регулювання відносин у сфері фінансування природоохоронних заходів в Україні. Особливу увагу приділено проблемам бюджетного фінансування природоохоронних заходів у сфері захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь.

На підставі аналізу чинного законодавства та практики його застосування зроблено висновок про те, що фінансування природоохоронних заходів, в тому числі у сфері захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, має низьку ефективність внаслідок нецільового використання коштів екологічного податку та рентних платежів, фінансування природоохоронних заходів за залишковим принципом, невідповідності бюджетного та екологічного законодавства, а також відсутності ефективного контролю з боку держави за порядком фінансування і виконання програмних документів в сфері охорони довкілля та відповідальності державних органів за неналежне виконання своїх обов'язків.

Запропоновано внесення змін та доповнень до чинного законодавства з метою удосконалення економіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, природоохоронні заходи, захист від шкідливої дії вод, ресурсозберігаючі заходи, повінь

Актуальність.

Як зазначає С.В. Кузнєцова, охорона навколишнього природного середовища є фінансово ємкою діяльністю, що потребує значних фінансових затрат. Наша держава не виділяє належних коштів для цього (Екологічне право, 2005: 303), що є однією з основних причин сучасного критичного екологічного стану держави.

Необхідність фінансування природоохоронних заходів на належному рівні зумовлена тим, що воно має забезпечувати не тільки покриття збитків, завданих навколишньому природному середовищу, але й сприяти відновленню природних ресурсів та забезпечувати сталий екологічнобезпечний розвиток суспільства (Кернична, 2013). Особливої актуальності зазначені питання набувають в умовах реформування системи управління державними фінансами та децентралізації влади та екологічної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вказана проблематика порушувалася, зокрема, у працях таких науковців у галузі екологічного права, як: В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, В.Л. Бредіхіна, С.М. Власюк, А.П. Гетьман, В.В. Костицький, М.В. Краснова, С.В. Кузнєцова, К.О. Лозинська, Н.Р. Малишева, О.А. Ніжніченко та ін.

Мета цієї статті – провести аналіз правових питань фінансування природоохоронних заходів, виокремити особливості правового регулювання відносин у сфері фінансування природоохоронних заходів в Україні, висвітлити проблеми бюджетного фінансування природоохоронних заходів у сфері захисту від шкідливої

дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь та запропонувати шляхи їх вирішення.

Результати.

В Україні фінансування екологічних заходів здійснюється за рахунок: Державного бюджету України (далі – ДБУ), республіканського бюджету АРК та місцевих бюджетів; коштів підприємств, установ та організацій; фондів охорони навколишнього природного середовища; добровільних внесків та інших коштів (ст. 42 Закону України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища»). Серед зазначених джерел фінансування висока питома вага належить бюджетним коштам, які формуються та використовуються відповідно до бюджетного законодавства України за спеціальною програмою (згідно з бюджетними програмами, відповідно до плану природоохоронних заходів, з визначенням розпорядників та одержувачів бюджетних коштів тощо).

Вагоме значення в акумуляції бюджетних коштів, що використовуються на природоохоронні заходи, належить фондам охорони навколишнього природного середовища, що входять до складу державного та місцевого бюджетів. Правове становище зазначених фондів та джерела їх утворення визначено ст. 47 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Як справедливо зазначають Н.Р. Малишева та М.І. Єрофєєв, позбавлення фондів позабюджетного статусу та поширення на них дії бюджетного законодавства, не гарантувало додержання таких основних засад, як стабільність та визначеність джерел надходження до них коштів (Малише-

ва & Єрофеев, 2017: 236). Це зумовлено розпорощенням коштів екологічного податку, а відтак їх нецільовим використанням. Наразі зареєстровано 11 законопроектів щодо забезпечення цільового використання екологічного податку, опис яких було здійснено Професійною асоціацією екологів України (Реформування сфери екологічних фінансів, 2020). Вважаємо слушною пропозицію Н.Р. Малишевої та М.І. Єрофеева про необхідність зміни правового становища фондів охорони навколишнього природного середовища шляхом повернення до позабюджетного статусу, що гарантуватиме «цільове у повному обсязі використання їх коштів, отриманих з чітко визначених джерел, на вирішення пріоритетних завдань охорони навколишнього природного середовища, запобігатиме можливій розпорощеності коштів фондів серед інших статей видатків державного та місцевого бюджету» (Малишева & Єрофеев, 2017: 235).

Згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» кошти місцевих і державного фонду охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватися виключно на фінансове забезпечення здійснення природоохоронних заходів, включаючи захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, ресурсозберігаючих заходів, у т. ч. наукових досліджень з цих питань, ведення державного кадастру територій та об'єктів природнозаповідного фонду, а також заходів для зниження забруднення навколишнього природного середовища та дотримання екологічних нормативів і нормативів екологічної безпеки, для зниження впливу забруднення довкілля на здоров'я населення (ст. 47).

На особливу увагу заслуговує дослідження питання щодо правового забезпечення заходів, спрямованих на запобігання шкідливій дії вод. У науковій літературі під вказаним поняттям пропонується розуміти явища (події) й процеси, які відбуваються при прямій або непрямій (побічній) участі вод (поверхневих (у т.ч. морських), підземних, атмосферних), нашої країни та транскордонних вод, які завдають шкоди навколишньому природному середовищу, населенню та об'єктам економіки (Власюк, 2011). У Водному кодексі України (далі – ВКУ) визначено перелік наслідків шкідливої дії вод, а саме: 1) наслідки повені, що призвели до затоплення і підтоплення земель та населених пунктів; 2) руйнування берегів, захисних дамб та інших споруд; 3) заболочення, підтоплення та засолення земель, спричинені підвищенням рівня ґрунтових вод унаслідок ненормованої подачі води під час зрошення, витікання із водопрвідно-каналізаційних систем і перекриття потоків підземних вод при розміщенні великих промислових та інших споруд; 4) осушення земель, зумовлене забором підземних вод у кількості, що перевищує встановлені обсяги відбору води; 5) забруднення (засолення) земель у районах видобування корисних копалин, а також після закінчення експлуатації родовищ та їх консервації; 6) ерозія ґрунтів, утворення ярів, зсувів і селей (ст. 107).

На захист територій та населених пунктів від шкідливої дії вод спрямована Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 688-р. В зазначеній Стратегії серед проблем, які потребують розв'язання, вказано на недостатній рівень фінансування

через відсутність коштів у державному бюджеті за одночасної неможливості залучення інвестицій на здійснення заходів з модернізації, реконструкції наявної інфраструктури та розширення площ поливу і площ водо регулювання. За попередньою експертною оцінкою Світового Банку і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, обсяг видатків, необхідних для реалізації цієї Стратегії, становитиме 4 млрд. доларів США без урахування загальних річних обсягів видатків на оплату праці працівників державних органів та установ, які братимуть участь в реалізації Стратегії.

Слід зазначити, що в Україні за останні 25 років спостерігалися значні паводки, що призвели до виникнення надзвичайних ситуацій: у 1997, 1998 (катастрофічний), 2001, 2008 (катастрофічний), 2010, 2014, 2017, 2019, 2020 (катастрофічний) роках («Пояснювальна записка...», 2020). У червні 2020 р. від них постраждали Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області. На думку експертів, надзвичайна ситуація природного характеру регіонального рівня завдала тільки Івано-Франківській області збитків щонайменше на 2,5 мільярда гривень і вважається найбільшою за останні 50 років (Стражник, 2020). З метою ліквідації її наслідків з резервного фонду Державного бюджету України (далі – ДБУ) було виділено 757,33 млн. грн. (п. 1 Розпорядження КМУ від 2 липня 2020 р. № 811-р. «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для проведення невідкладних заходів з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, яка виникла у червні 2020 року»). Зрозуміло, що вказана сума коштів є недостатньою для ліквідації усіх наслідків стихії. У вищезгаданому документі йдеться лише про забез-

печення виплат матеріальної грошової допомоги сім'ям загиблих та матеріальної грошової допомоги постраждалому населенню для забезпечення належних умов проживання. Але, вказана сума є значно більшою, чим та, яка передбачена у ДБУ на фінансування заходів щодо запобігання шкідливій дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, у т.ч. у басейні ріки Тиса Закарпатської області (код програмної класифікації видатків 2707070) - всього 1366 00 млн. грн. (64 800 млн. грн. (із спеціального фонду) і 71800 млн. грн. (із загального фонду) (Додаток 3 до Закону України від 15 грудня 2020 р. «Про Державний бюджет України на 2021 рік»). Фактично держава надає перевагу фінансуванню заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, а не тих, які б могли запобігти цим ситуаціям.

Взагалі фінансування заходів щодо запобігання шкідливій дії вод здійснюється із ДБУ за напрямками «Захист сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод», «Комплексний протипаводковий захист у басейнах річок Дністра, Пруту та Сірету» та «Комплексний протипаводковий захист у басейні р. Тиси у Закарпатській області», (п. 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, в т.ч. в басейні р. Тиса у Закарпатській області, затвердженого постановою КМУ від 23 лютого 2011 р. № 137). До складу спеціального фонду ДБУ входить Державний фонд розвитку водного господарства. Джерелами його формування є: 10 % рентної плати за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення)

(п. 13-3 п. 3 ст. 29 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ). Необхідно звернути увагу на те, що центральні органи вико навчої влади не завжди дотримують ся порядку виділення бюджетних коштів, які передбачені на проведення заходів щодо захисту від шкідливої дії вод. Так, Закарпатська обласна державна адміністрація (далі – позивач, Закарпатська ОДА) звернулася до Закарпатського окружного адміністративного суду з позовною заявою до Міністерства фінансів України (далі – відповідач, Мінфін України), якою просила визнати прот иправною бездіяльність вказаного м іністерства щодо незабезпечення вико нання Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» в част ині фінансування бюджетної програми по КПКВК 2407070 «Захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, в т. ч. в басейні р. Тиса у Закарпатській області» у 2018 році на здійснення прот ипаводкових та природоохоронних заходів на території Закарпатської області. Зазначений позов було задоволено повністю («Рішення Закарпатського окру жного...», 2019). На недостатність фінансування з державного та місцевих бюджетів екологічних програм усіх рівнів, а також інших галузевих програм (на 50–80 %), або фінансування природоохоронних заходів за залишковим принципом зверталась увага як в спеціальній літературі (Надежденко & Чечета, 2016), так і в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на пері од до 2030 року, затвердженої Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, що є однією з причин низької ефек тивності цих програмних документів через відсутність можливості їх реалізації у повному обсязі та однією з основних причин сучасного критичного екологічного стану держави.

За українським законодавством системою заходів щодо запобігання шкідливій дії вод, включає: 1) залуження та створення лісонасаджень на прибережних захисних смугах, схилах, балках та ярах; 2) будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд, земляних валів, водо скидів, захисних дамб, водосховищ-регуляторів; 3) спорудження дренажу; 4) укріплення берегів тощо (ст. 107 ВКУ). Крім того, Загальнодержавною цільовою програмою розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, затвердженою Законом України від 24 травня 2012 р. встановлено, що на першому етапі (2013–2016 роки) її виконання має здійснюватися ряд першочергових заходів, серед яких у т.ч. і ліквідація наслідків шкідливої дії вод, захист населених пунктів, виробничих об'єктів та сільськогосподарських угідь; а також передбачалося розроблення регіональних схем комплексного протипаводкового захисту територій від шкідливої дії вод. На другому етапі (2017–2021 роки) заплановано створення а втоматизованої інформаційно-вимірювальної системи спостережень та прогнозування шкідливої дії вод. Але, за інформацією Рахункової палати, система протипаводкового захисту держави, не створюється, а функціонування створених об'єктів протиповеневого захисту не забезпечується на належному рівні (Звіт про результати аудиту, 2017: 34). Також, внаслідок незабезпечення протягом 2014–2016 років фінансовими ресурсами, реалізація її першого етапу фактично призупинена (Звіт про результати аудиту, 2017: 27). Вказане свідчить про нездатність держави забезпечити належний рівень захисту своїх громадян, їхнього майна, сільськогосподарських угідь тощо від шкідливих наслідків стихійного лиха.

Висновки і перспективи.

Таким чином, до основних ознак правового забезпечення фінансування природоохоронних заходів можна віднести наступні: основні правові засади фінансування природоохоронних заходів регулюються екологічним законодавством, а порядок фінансування - бюджетним законодавством України; законодавчо визначений перелік джерел фінансування природоохоронних заходів; здійснюється згідно з бюджетними програмами, відповідно до плану природоохоронних заходів з урахуванням переліку видів в діяльності, що належать до природоохоронних заходів; бюджетні кошти, що акумулюються у фондах охорони навколишнього природного середовища, що входять до складу державного та місцевих бюджетів, формуються за рахунок надходжень від екологічного податку, грошових стягнень за екологічну шкоду, цільових та інших добровільних внесків фізичних та юридичних осіб; правові дносини в сфері фінансування природоохоронних заходів є складовою економіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища; фінансування природоохоронних заходів є одним із пріоритетних напрямів державної екологічної політики України та гарантією забезпечення конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довілля (ст. 50 Конституції України).

Сучасний стан фінансування природоохоронних заходів потребує вдосконалення. Аналіз фінансування природоохоронних заходів у сфері захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь показав, що відсутність дієвого контролю з боку держави за

фінансуванням і виконанням Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, за цільовим використанням бюджетних коштів, реальної відповідальності державних органів за належне виконання своїх обов'язків, створюють умови для зловживань в зазначеній сфері та не дозволяють забезпечити належного функціонування системи заходів щодо запобігання шкідливій дії вод.

Список використаних джерел

1. Власюк С.М. Правове забезпечення запобігання шкідливої дії вод: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 222 с. URL: <https://mydisser.com/ru/catalog/view/9473.html> (дата звернення: 12.03.2021 р.).
2. Екологічне право України. Академічний курс. Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Товариство «Юридична думка», 2005. 848 с.
3. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на розвиток та функціонування системи протипаводкового захисту: рішення Рахункової палати від 13.09.2017р. № 18-4. URL: http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2017/18-4_2017/Zvit_18-4_2017.pdf (дата звернення: 12.03.2021 р.).
4. Кернична А.Є. Державне управління в екологічній сфері в аспекті фінансування природоохоронних заходів на регіональному рівні (на прикладі івано-франківської області). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_10 (дата звернення: 12.03.2021 р.).
5. Малишева Н.Р., Єрофеев М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків: Право, 2017. 416 с.

6. Надежденко А.О., Чечета Н.О. Екологічна політика України (організаційний та економічний аспект). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2016_6_5 (дата звернення: 12.03.2021 р.).
  7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69615 (дата звернення: 14.03.2021 р.).
  8. Реформування сфери екологічних фінансів: концепція від Професійної асоціації екологів України. URL: <https://ecolog-ua.com/news/reformuvannya-sfery-ekologichnyh-finansiv-konceptsiya-vid-profesiynoi-asociaciyi-ekologiv> (дата звернення: 14.03.2021 р.).
  9. Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 14.01.2019 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/79279202/> (дата звернення: 14.03.2021 р.).
  10. Стражник Л. Прикарпаття заліковує рани. Голос України. 7 липня. 2020. URL: <http://www.golos.com.ua/article/332868> (дата звернення: 14.03.2021 р.).
-
4. Kernychna, A.Ye. (2013). Derzhavne upravlinnia v ekolohichnii sferi v aspekti finansuvannya pryrodookhoronnykh zakhodiv na rehionalnomu rivni (na prykladi ivano-frankivskoi oblasti) [Public administration in the environmental sphere in terms of financing environmental measures at the regional level (on the example of Ivano-Frankivsk region)]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 9. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_10 (in Ukrainian).
  5. Malysheva, N.R. & Yerofeiev, M.I. (2017). Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyschcha» [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine «On Environmental Protection»]. Kharkiv: Pravo, 416 (in Ukrainian).
  6. Nadezhdenko, A.O. & Checheta, N.O. (2016). Ekolohichna polityka Ukrainy (organizational and economic aspect) [Environmental policy of Ukraine (organizational and economic aspect)]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 6. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2016_6_5 (in Ukrainian).
  7. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Budget Code of Ukraine»]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69615 (in Ukrainian).
  8. Reformuvannya sfery ekolohichnykh finansiv: kontseptsiiia vid Profesiinoi asotsiatsii ekolohiv Ukrainy [Reforming the field of environmental finance: a concept [Report on the results of the audit of the effectiveness of the use of state budget funds aimed at the development and operation of the flood protection system] (2017): rishennia Rakhunkovoi palaty vid 13.09.2017 № 18-4. Available at: http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2017/18-4_2017/Zvit_18-4_2017.pdf (in Ukrainian).

References

1. Vlasiuk, S.M. (2011). Pravove zabezpechennia zapobihannia shkidlyvoi dii vod [Legal support for the prevention of harmful effects of water]. Kharkiv, 222. Available at: <https://mydissier.com/ru/catalog/view/9473.html> (in Ukrainian).
2. Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs [Environmental law of Ukraine. Academic course] (2005). Za zah. red. Yu.S., Shemshuchenka. Kyiv: Tovarystvo «Iurydychna dumka», 848 (in Ukrainian).
3. Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshtiv derzhavnogo biudzhetu, spriamovanykh na rozvytok ta funktsionuvannia systemy protypavodkovoho zakhystu

- from the Professional Association of Environmentalists of Ukraine]. Available at: <https://ecolog-ua.com/news/reformuvannya-sfery-ekologichnyh-finan-siv-koncepciya-vid-profesiynoyi-asocia-ciyi-ekologiv> (in Ukrainian).
9. Rishennia Zakarpatskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu [Decision of the Transcarpathian District Administrative Court] (2019) 14.01.2019. Available at: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/79279202/> (in Ukrainian).
10. Strazhnyk, L. (2020). Prykarpattia zalikovuie rany [Prykarpattia heals wounds]. Holos Ukrainy. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/332868> (in Ukrainian).
-

O.V. Hafurova & S.I. Marchenko (2021). LEGAL FRAMEWORK FOR FUNDING OF SOME CONSERVATION MEASURES. *Law. Human. Environment*, 12(1): 20-27. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.003>.

Summary. *The article is dedicated to the analysis of legal issues concerning funding of conservation measures. Features of legal framework of relations in the field of funding of conservation measures in Ukraine were established. Special attention was given to the problems of budget funding of conservation measures in the field of protection from harmful impact of rural and agricultural areas waste waters.*

Based on the analysis of the legislation in force and the practice of its enforcement, we concluded that funding of conservation measures, including those in the field of protection from harmful impact of rural and agricultural areas waste waters, has low effectiveness as a result of non-targeted use of funds from environmental tax and rental payments, funding of conservation measures by residual principle, inconsistencies in budget and environmental legislation, and absence of effective government control over the procedure of funding and executing policy documents concerning environment protection and state authorities' responsibility for improper performance of their duties.

Amendments to the legislation in force were suggested in order to improve economic and legal environment protection mechanism.

Keywords: *environment, conservation measures, protection from harmful impact of waste waters, resource oriented measures, flood*

ОРГАНІЧНЕ РОСЛИННИЦТВО ЯК АГРАРНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

О.В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olena@gmail.com

Б.Д. ПСУТУРИ, аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: bekapsuturi@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено аналізу законодавства, а також правової доктрини у сфері виробництва органічної продукції рослинництва.

Автори зупиняються на аналізі положень Законів України від 3 вересня 2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», та від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Вказують на їх позитивні і негативні характеристики та зазначають, що законодавство в сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва знаходиться у процесі формування та потребує подальшого вдосконалення, у т.ч. і з урахуванням вимог законодавства ЄС.

Враховуючи те, що у науковій літературі органічне рослинництво розглядається як складова частина органічного виробництва, без розкриття його особливих ознак, окрема увага приділяється визначенню ознак першого виду діяльності. Аналіз українського законодавства дозволяє авторам дійти висновку, що до поняття органічного рослинництва включається не тільки рослинництво, як традиційна галузь сільськогосподарського виробництва, а й заготівля таких органічних об'єктів рослинного світу, як дикорослі рослини, водорості та гриби. Вказане свідчить про неможливість зведення вказаного виду діяльності виключно до органічного землеробства.

Ключові слова: органічне виробництво, органічне рослинництво, рослинництво, продовольча безпека, сільське господарство, сільськогосподарська продукція, якість харчування

Актуальність.

Виробництво органічної продукції рослинництва сприяє забезпеченню та-

ких цілей сталого розвитку, як подолання голоду і міцне здоров'я, що встановлені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Перетворення

нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» («Transforming our...»). Крім того, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., передбачається заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах (ст. 404).

Органічне сільськогосподарське виробництво останнім часом в Україні набуває все більшого поширення, оскільки спрямоване на подолання проблеми голоду, гарантування продовольчої безпеки, поліпшення якості харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства та сільських територій (Гафурова & Марченко, 2019: 29–30). Сьогодні законодавець приділяє все більше уваги розвитку цього напрямку у сільському господарстві. Так, Концепцією Державної цільової програми розвитку промислового картоплярства на період до 2025 року, схваленою розпорядженням КМУ від 21 жовтня 2020 р. № 1345-р., передбачено збільшити частку підприємств, що займаються виробництвом картоплі, в т. ч. сімейних фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів і спеціалізованих підприємств, що займаються виробництвом органічної продукції, а також створити відповідні спеціалізовані кластери. Концепцією Державної цільової програми розвитку овочівництва на період до 2025 року, схваленою розпорядженням КМУ від 21 жовтня 2020 р. № 1333-р., встановлено

плани щодо збільшити частку органічного овочевого ринку до 10 відсотків загалу до 2025 р. Нарешті, Концепцією розвитку сільських територій, схваленою розпорядженням КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995, передбачено збільшення частки органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь до 7 відсотків, із них ріллі - до 5 відсотків. Враховуючи все вищезазначене, дослідження питання правового регулювання виробництва органічної продукції рослинництва є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У статті використано праці ряду провідних українських вчених у галузі аграрного і екологічного права, зокрема: М.А. Дейнеги, В.М. Єрмоленка, П.Ф. Кулинич, С.І. Марченко, В.В. Носіка, Д.С. Піддубної, В.Ю. Уркевича, Р.А. Цирюлик та інших.

Мета цієї статті полягає у проведенні науково-теоретичного аналізу законодавства, а також правової доктрини у сфері правового регулювання виробництва органічної продукції рослинництва. Окрема увага приділяється визначенню ознак органічного рослинництва.

Результати.

Поняття органічного виробництва вперше з'явилося в проекті Закону «Про органічне виробництво», прийнятому на розгляд Верховної Ради України у 2007 р. Нажаль в ньому була відсутня інформація щодо виробництва органічної продукції рослинництва, але містилися положення про заборону застосування хімічних препаратів захисту рослин та добрив, використання іонізуючої радіації для обробки органічних харчових продуктів, кормів або сировини, яка ви-

користується в органічних харчових продуктах чи кормах (Пархоменко, 2011: 256–257). Цей проект Закону був ухвалений ВРУ 21 травня 2011 р., але не був підписаний. Його значний недолік полягав у відсутності чітких вимог до виробництва органічної продукції, а також у наявності загальної інформації за окремими галузями органічного виробництва.

3 вересня 2013 р. ВРУ був ухвалений Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який набрав чинності 10 січня 2014 р. В ньому містилася окрема стаття присвячена правилам виробництва органічної продукції рослинного походження (ст. 18). Але, слід зазначити, що в цьому нормативно-правовому акті відсутнє саме поняття «органічна продукція рослинного походження» («органічне рослинництво»). Крім того, у науковій літературі неодноразова зверталася увага на вади вказаного Закону. Так, деякі науковці зазначали, що не можливо повною мірою реалізувати його положення, адже необхідним є прийняття багатьох підзаконних нормативно-правових актів. Закон також містить багато посилань на чинні нормативно-правові акти, в які ще не внесено зміни в частині органічного сільськогосподарського виробництва (Мельник, 2014: 69–70). На думку М.А. Дейнеги, залишалася невирішеною низка питань, пов'язаних із належним забезпеченням необхідних умов для ведення органічного землеробства (Дейнега, 2017: 53).

10 липня 2018 р. ВРУ був прийнятий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який наразі є основним нормативно-правовим актом що регулює правові питання органічного виробництва продукції рослинництва. Він розроблений з урахуванням вимог законодавства ЄС, а

саме Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції, який скасовує Регламент (ЄЕС) № 2092/91 (Регламент Ради (ЄС) № 834/2007). Але, якщо порівняти положення вказаного закону і вищезгаданого Регламенту, які стосуються виробництва продукції органічного рослинництва, то необхідно констатувати про ряд розбіжностей між ними. Зокрема, це стосується переліку речовин, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва. За законодавством ЄС такий перелік є виключним (п. 1 ст. 16 Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007). Згідно ж із Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», він є відкритим (п. 1 ст. 23). Вказане створює ситуацію, коли сільськогосподарська продукція, вироблена із використанням «додаткових» речовин, за українським законодавством визнається органічною, але, при цьому, не відповідає стандартам ЄС. Крім того, слід звернути увагу і на відсутність в українському законодавстві спеціального механізму державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва. На думку С.І. Марченко, вказане зумовлює необхідність вдосконалення законодавства в досліджуваній сфері на засадах комплексності та системності (Марченко, 2020: 132). Слід згадати і про позитивні характеристики цього нормативно-правового акту. Насамперед, як зазначає В.В. Носік, його прийняття має стати одним з ключових чинників забезпечення права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні (Носік, 2017: 181). Дійсно, визначення органічного виробництва, наведене у ньому, є більш повним і ґрунтовним, а також відповідає вимогам законодавства ЄС. Також, в ньому достатньо чітко встановлені вимоги до органічного рос-

линництва. Таким чином, законодавство в сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва знаходиться у процесі формування та потребує подальшого вдосконалення, у т.ч. і з урахуванням вимог законодавства ЄС в зазначеній сфері.

У науковій літературі органічне рослинництво розглядається як складова частина органічного виробництва, без розкриття його особливих ознак. Так, досліджуючи поняття та юридичні ознаки органічного виробництва сільськогосподарської продукції та сировини як складової сталого розвитку сільських територій, В.Ю. Уркевич аналізує наукові підходи до визначення органічного сільськогосподарства, формулює його ознаки, а також здійснює детальний аналіз законодавства у цій сфері. Втім, в його роботі не піднімаються питання, пов'язані із правовими аспектами здійснення органічного рослинництва (Уркевич, 2016: 55–70). На позитивні наслідки запровадження органічного виробництва, які пов'язані із відновленням родючого шару ґрунту, звертає увагу Д.С. Піддубна. Автор слушно зазначає, що органічне рослинництво повинне сприяти збереженню та покращенню родючості ґрунту, а також запобігати його ерозії; рослини мають отримувати поживні речовини переважно через екосистеми ґрунту, а не за допомогою розчинних добрив, що вносяться в ґрунт (Піддубна, 2015: 10).

Насамперед, проаналізуємо зміст поняття «органічне рослинництво». Згідно із Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», органічне рослинництво – це органічне виробництво, пов'язане з вирощуванням культурних рослин, а також заготівлею об'єктів рослинного світу із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та

маркування органічної продукції (ст. 1). Зазначене визначення є доволі поверхневим, оскільки в ньому не відображені специфічні ознаки процесу вирощування органічних рослин. Крім того, є не зовсім зрозумілим, що мається на увазі під поняттям «культурні рослини». Адже, у законодавстві застосовується термін «сільськогосподарські рослини» – зернові, кормові, олійні, ефіроолійні, технічні, прядивні, овочеві, лікарські, квіткові, плодові, ягідні рослини, виноград, картопля, які використовуються в сільськогосподарському виробництві (ст. 1 Закону України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал»). Дійсно, як зазначається у науковій літературі, основу органічного рослинництва складає технологічний процес вирощування відповідних сільськогосподарських культур (Кулинич, 2020: 154). Більше того, на думку В. М. Єрмоленка, рослинництво – це галузь сільськогосподарського виробництва, яка ґрунтується на вирощуванні культурних сільськогосподарських рослин з метою одержання продуктів харчування і сировини для переробної промисловості. Рослинництво поділяється на підгалузі, основними з яких є: зернове господарство, цукробуряківництво, картоплярство, льонарство, овочівництво, плодівництво, кормовиробництво та ін. (Аграрне право, 2010: 311).

Що ж стосується об'єктів рослинного світу, то в Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» наводиться дефініція «заготівля органічних об'єктів рослинного світу». Під нею розуміється органічне виробництво, пов'язане із збиранням та частковою переробкою для комерційних цілей природних дикорослих судинних рослин (у т.ч. їхніх частин і продуктів життєдіяльності), водоростей та грибів на всіх стадіях розвитку

відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (ст. 1). Вказане визначення є дещо вужчим від наведеного у Законі України від 9 квітня 1999 р. «Про рослинний світ». Згідно з останнім, об'єктами рослинного світу є дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання (ст. 3). Відповідно, з одного боку, органічне рослинництво охоплює не тільки галузь сільськогосподарського виробництва (традиційне рослинництво), а й частково лісове господарство. З іншого боку, законодавець виділяє поряд із органічним рослинництвом (у т. ч. насінництвом та розсадництвом), органічне грибовництво (у т. ч. вирощування органічних дріжджів); виробництво органічних морських водоростей; заготівлю органічних об'єктів рослинного світу (ст. 13 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»). Таким чином, можна говорити про наявність певних законодавчих суперечностей щодо визначення змісту такої правової категорії як «органічне рослинництво».

Висновки і перспективи.

Отже, аналіз українського законодавства дозволяє дійти висновку, що до поняття органічного рослинництва включається не тільки рослинництво, як традиційна галузь сільськогосподарського виробництва, а й заготівля таких органічних об'єктів рослинного світу, як дикорослі рослини, водорості та гриби. Вказане свідчить про неможливість зведення вказаного виду діяльності виключно до органічного землеробства

– сільськогосподарської діяльності, яка являє собою систему обробітку сертифікованих сільськогосподарських угідь, що використовуються для виробництва органічної продукції рослинного походження (Цирюлик, 2019: 87).

Список використаних джерел

1. Аграрне право України: Підручник / За заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
2. Гафурова О.В., Марченко С.І. Правове регулювання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва за законодавством України та ЄС. Право. Людина. Довкілля. 2019. С. 29–35.
3. Дейнега М.А. Органічне землеробство – умова сталого природокористування: правове забезпечення. Правові засади ведення органічного землеробства: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (29–30.09.2017 р.) / за ред. Шульги М.В. Харків: «Доміно», 2017. С. 51–55.
4. Кулинич П.Ф., Кулинич О.П. Підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері рослинництва: проблеми законодавчого забезпечення. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія / За заг. ред. М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 143–157.
5. Марченко С.І. Правові проблеми державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні / За заг. ред. М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 123–132.
6. Мельник В.О. Генеза правового регулювання міжнародних відносин у сфері органічного виробництва. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2014. Вип. 197(3). С. 66–72.
7. Носік В.В. Право на органічне землеробство у контексті здійснення на безпечне

- життя і здоров'я довкілля в Україні. Правові засади ведення органічного землеробства: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (29–30.09.2017 р.) / за ред. Шульги М.В. Харків: «Доміно», 2017. С. 177–181.
8. Пархоменко М.М. Правове регулювання органічного виробництва в Україні. Форум права. 2011 р. № 4. С. 546–552.
  9. Піддубна Д.С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні: автореф. дис..... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  10. Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. про органічне виробництво та маркування органічної продукції, який скасовує Регламент (ЄЕС) № 2092/91. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (дата звернення: 16.03.2021 р.).
  11. Уркевич В. Ю. Поняття та юридичні ознаки органічного виробництва сільськогосподарської продукції та сировини як складової сталого розвитку сільських територій. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні: монографія / за ред.: А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків: Право, 2016. С. 55–70.
  12. Цирюлик Р.А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного виробництва: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 202 с.
  13. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 16.03.2021 р.).
- vyrobnytstva za zakonodavstvom Ukrayiny ta YeS [Legal regulation of state support of organic agricultural production under the legislation of Ukraine and the EU]. Pravo. Lyudyna. Dovkillya, 29–35 (in Ukrainian).
3. Deineha, M.A. (2017). Orhanichne zemlerobstvo – umova staloho prurodokorustuvannya: pravove zabezpechennya [Organic farming – a condition for sustainable use of nature: legal support]. Pravovi zasady vedennya orhanichnoho zemlerobstva: zbirnyk materialiv mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (29–30.09.2017). za red. Shulhy, M.V. Kharkiv: «Domino», 51–55 (in Ukrainian).
  4. Kulynych, P.F. & Kulynych, O.P. (2020). Pidstavy ta umovy vedennya orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva u sferi roslynnytstva: problemy zakonodavchoho zabezpechennya [Grounds and conditions of organic agricultural production in the field of crop production: problems of legislative support]. Orhanichne silskohospodarske vyrobnytstvo v Ukrayini: pravovi zasady vedennya: monohrafiya. Za zah. red. M.V., Shulhy. Kharkiv: Yurayt, 143–157 (in Ukrainian).
  5. Marchenko, S.I. (2020). Pravovi problemy derzhavnoyi pidtrymky orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva [Legal problems of state support of organic agricultural production]. Orhanichne silskohospodarske vyrobnytstvo v Ukrayini. Za zah. red. M.V., Shulhy. Kharkiv: Yurayt, 123–132 (in Ukrainian).
  6. Melnyk, V. O. (2014). Geneza pravovoho rehukuyuvannya mizhnarodnykh vidnosyn u sferi orhanichnoho vyrobnytstva [Genesis of legal regulation of international relations in the field of organic production]. Naukovyy visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya: Pravo, 197(3): 66–72 (in Ukrainian).
  7. Nosik, V.V. (2017). Pravo na orhanichne zemlerobstvo u konteksti zdiysnennya na bezpechne zhyttya i zdorovya dovkilliya v Ukrayini [The right to organic farming in the context of the implementation of a safe life and health of the environment in Ukraine].

References

1. Agrarne pravo [Agrarian law of Ukraine] (2010). Za zah. red. V.M., Yermolenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 608 (in Ukrainian).
2. Hafurova, O.V. & Marchenko, S.I. (2019). Pravove rehulyuvannya derzhavnoyi pidtrymky orhanichnoho silskohospodarskoho

- Pravovi zasady vedennya orhanichnoho zemlerobstva: zbirnyk materialiv mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi (29–30.09.2017). Za red. Shulhy, M.V. Kharkiv: «Domino», 177–181 (in Ukrainian).
8. Parkhomenko, M.M. (2011). Pravove rehulyuvannya orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini [Legal regulation of organic production in Ukraine]. *Forum prava*, 4: 546–552 (in Ukrainian).
  9. Piddubna, D.S. (2015). Pravovyy zakhyst orhanichnoyi produktsiyi vid henetychno modyfikovanykh orhanizmiv v Ukraini [Legal protection of organic products from genetically modified organisms in Ukraine]. Kyiv, 20 (in Ukrainian).
  10. Rehlament Rady (YeS) № 834/2007 vid 28.06.2007 pro orhanichne vyrobnytstvo ta markuvannya orhanichnoyi produktsiyi, yakyy skasovuye Rehlament (YeES) № 2092/91 [Council Regulation (EC) № 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labeling of organic products repealing Regulation (EEC) № 2092/91]. Available at: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (in Ukrainian).
  11. Urkevych, V.Yu. (2016). Ponyattya ta yurydychni oznaky orhanichnoho vyrobnytstva silskohospodarskoyi produktsiyi ta syrovyny yak skladovoyi staloho rozvytku silskykh terytoriy [The concept and legal features of organic production of agricultural products and raw materials as a component of sustainable development of rural areas]. *Problemy pravovoho zabezpechennya staloho pozvytku silskykh terytoriy v Ukraini: monohrafiya*. Za red.: A.P., Hetmana, M.V., Shulhy. Kharkiv: Pravo, 55–70 (in Ukrainian).
  12. Tsyryulyk, R.A. (2019). Pravove rehulyuvannya vykorystannya zemelnykh dilyanok dlya orhanichnoho vyrobnytstva [Legal regulation of land use for organic production]. Kharkiv, 202 (in Ukrainian).
  13. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Available at: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (in English).

O.V. Hafurova & B.D. Psuturi (2021). ORGANIC CROPS AS AN AGRARIAN LEGAL CATEGORY. *Law. Human. Environment*, 12(1): 28-34. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.004>.

Summary. *The article is devoted to the analysis of legislation, also legal doctrine in the sphere of the organic crop production.*

The authors dwell on the analysis of the provisions of Ukrainian Laws of September 3, 2013 «On production and circulation of organic agricultural products and raw materials» and July 10, 2018 «On basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products». They indicate positive and negative characteristics of these Laws and note that the legislation in their sphere of organic production of agricultural crop products is in the process of formation and needs further improvement, including the requirements of EU legislation.

Given the fact that in the scientific literature organic crop production is considered as an integral part of organic production, without disclosing its special features, special attention is paid to the definition of the features of the first type of activity. An analysis of Ukrainian legislation allows the authors to conclude that the concept of organic crop production includes not only crop production as a traditional branch of agricultural production, but also the procurement of such organic objects of the plant world as wild plants, algae and mushrooms. This indicates about impossibility of reducing this activity exclusively to organic farming.

Keywords: *organic production, organic crop production, plant growing, food security, agriculture, agricultural products, food quality*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

М.А. ДЕЙНЕГА, доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinad@meta.ua

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан правового забезпечення впровадження і реалізації механізму публічно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду України, а також визначено шляхи його удосконалення. Визначено, що при формуванні правового механізму публічно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду у повній мірі слід урахувати позитивний досвід застосування таких механізмів у провідних країнах світу й адаптувати його до національної моделі публічно-приватного партнерства, удосконалити вітчизняне законодавство у визначеній сфері, а також механізм управління у забезпеченні розвитку такого партнерства, сформулювати методологічну та методичну базу публічно-приватного партнерства у сфері розвитку природно-заповідного фонду тощо. Зроблено висновок про необхідність розробки та схвалення Концепції впровадження і реалізації публічно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду, метою прийняття якої має стати визначення єдиного підходу до розроблення механізму ефективної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором та інститутами громадянського суспільства на засадах публічно-приватного партнерства для забезпечення успішної реалізації проектів, спрямованих на розвиток природно-заповідного фонду України.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, публічно-приватне партнерство, державно-приватне партнерство, сталий розвиток, удосконалення правового забезпечення

Актуальність.

Питання охорони довкілля та раціонального його використання, збереження і збагачення природних ресурсів з кожним роком все більше й більше тур-

бує людство. Світова екологічна криза, гострота і складність екологічної ситуації в Україні обумовлюють необхідність підвищення якості довкілля, природо-ресурсного потенціалу територій, збереження ландшафтного та біологічного

різноманіття на основі залучення масштабних інвестицій, розподілу функцій між державою, територіальними громадами і бізнесом на принципах відповідальності, співпраці, пошуку моделі сумісних взаємовигідних рішень. Тому перспективним й актуальним напрямом розв'язання екологічних проблем представляється розробка і реалізація, а також теоретичне обґрунтування правового механізму публічно-приватного партнерства в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню проблем впровадження і реалізації механізму публічно-приватного партнерства в Україні присвячено праці таких науковців, як: Н.М. Андрєєвої, С.Б. Єгоричевої, М.І. Лахижі, І.М. Кульній, Г.В. Мороз, О.В. Полянничко, С.І. Рассаднікової, А.М. Статівки та інших. Проте актуальним залишається теоретичне обґрунтування необхідності впровадження і реалізації механізму публічно-приватного партнерства саме в екологічну сферу.

Метою статті є аналіз сучасного стану правового забезпечення впровадження і реалізації механізму публічно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду України, а також визначення шляхів його удосконалення.

Результати.

З метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природоресурсного потенціалу територій, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття формується природно-заповідний фонд. Відповідно до законодавства України природно-заповідний фонд – це ділянки

суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища («Про природно-заповідний фонд України», 1992). Місія природно-заповідного фонду – формування стабільних і збалансованих екосистем, збереження середовища існування біорізноманіття.

В Україні природно-заповідний фонд розглядається як частина світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Займаючи менше 6 % площі Європи, Україна володіє близько 35 % її біологічного різноманіття. До складу природно-заповідного фонду України входять 8246 територій та об'єктів площею 3,98 мільйона гектарів (6,6 % загальної площі країни) та 402,5 тисячі гектарів у межах акваторії Чорного моря. Частка земель природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості держав – членів Європейського Союзу, де частка таких земель становить у середньому 21 % площі держав – членів Європейського Союзу («Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики...», 2019).

Розширення існуючих та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду визначається одним з напрямів Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 р., затвердженої Законом України від 28.02.2019 р. За роки незалежності площа природно-заповідного фонду України збільшилася у два рази, але цього недостатньо для збереження рідкісних і зникаючих

видів рослин та тварин, середовищ їх існування. Разом із тим, недосконалість існуючої законодавчої бази, відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи та недосконалість системи управління нею, низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду, невідповідність системи охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду сучасним вимогам, низький рівень екологічної освіти та інформованості населення зумовлюють загрозу нецільового використання та втрати територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

З метою припинення втрат біологічного різноманіття Україна має врахувати рекомендації міжнародних документів щодо перегляду та оновлення законодавчих і нормативних актів щодо біологічного різноманіття. У вересні 2015 р. було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Згідно із Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 р. метою державної екологічної політики України визначено досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.

Основними засадами державної екологічної політики є: досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку, які були затверджені на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку у 2015 р., сприяння збалансованому

(сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку. Державна екологічна політика спрямована на досягнення ряду стратегічних цілей, серед яких – забезпечення сталого розвитку природоресурсного потенціалу України шляхом зменшення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття, унікальних природних ландшафтів, а також збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду.

Починаючи із Саміту в Ріо, що відбувся у 1992 р., і після зустрічі в Йоганнесбурзі на вищому рівні в 2002 р. та конференції з питань сталого розвитку «Ріо +20» у 2012 р., а також ухвалення Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» у 2015 р., одним із найважливіших інструментів імплементації сталого розвитку у різних сферах визначено публічно-приватне партнерство. Необхідність застосування концепції партнерства полягає у тому, що, незважаючи на виняткову роль держави в регулюванні процесів на шляху до сталості, все ж вона самостійно не може забезпечити реалізацію благого розвитку без підтримки з боку інших сфер суспільства. Така форма співробітництва передбачає, що державний і приватний сектори можуть отримати вигоду шляхом об'єднання їх досвіду, технологій, фінансових та інших ресурсів. Концепція сталого розвитку розглядає партнерство, з одного боку, як мету і завдання сталого розвитку, що демонструє зміну парадигми розв'язання проблем з індивідуалізованої, роз'єднаної на об'єднану, колективістську, мережну, а з другого – як фактор його забезпечення (Єгоричева & Лахижка, 2020: 29).

Одним із напрямів реалізації цих ідей стала ініціатива Європейської економічної комісії ООН щодо вдосконалення механізмів публічно-приватного партнерства, яка отримала назву «Публічно-приватні партнерства, орієнтовані на потреби людей» (People-first PPP) («People-first PPPs...»), основними критеріями яких безпосередньо виступають: збільшення доступу до основних послуг та зменшення соціальної нерівності й несправедливості; підвищення економічної ефективності; можливість тиражування та подальшого розвитку проєктів; найповніше залучення всіх зацікавлених сторін.

З огляду на це, Стратегією державної екологічної політики України на період до 2030 р. основними засадами державної екологічної політики визначено міжсекторальне партнерство та залучення заінтересованих сторін, що дасть змогу залучити до планування і реалізації екологічної політики усі заінтересовані сторони (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, приватний сектор, науковців, громадськість), а з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва, необхідним вбачається розвиток партнерства між секторами суспільства з метою залучення до планування і реалізації природоохоронної політики усіх заінтересованих сторін.

Публічно-приватне партнерство сьогодні стало важливим елементом суспільного життя у більшості країн світу. Публічно-приватне партнерство – це вже визнаний суспільством і перевірений на практиці комплексний механізм поєднання зусиль публічних (державних органів та органів місцевого самоврядування) і приватних суб'єктів з метою оптимізації процесів створення та

використання інфраструктурних об'єктів та надання публічних послуг (Єгоричева & Лахижа, 2020: 3). Європейська економічна комісія ООН (UNECE) визначає публічно-приватне партнерство («public-private partnership») як інноваційну довгострокову контрактну угоду щодо розвитку інфраструктури та надання публічних послуг шляхом використання коштів, досвіду та мотивації приватного сектору у сферах, що, зазвичай, входять до відповідальності уряду (Introduction to PPPs, 2012: 5).

Сьогодні використовуються різні варіанти перекладу англійського словосполучення «public-private partnership». В Україні у нормативно-правових актах та наукових дослідженнях переважно застосовується поняття «державно-приватне партнерство», зокрема, у Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. Цей термін використовується навіть в офіційних перекладах міжнародних документів, прикладом чого може бути український варіант підготовленої Європейською Комісією у 2004 р. «Зеленої книги щодо державно-приватних партнерств та законодавства Співтовариства у сфері державних контрактів та концесій» («Зелена книга...», 2004).

Утім, дедалі більше науковців користуються поняттям «публічно-приватне партнерство», яке точніше відображає сутність цього явища, оскільки у застосуванні терміна «державно-приватного партнерства» відбивається ментальне сприйняття держави як домінуючого суб'єкта у відносинах з іншими суб'єктами (бізнесом та громадянським суспільством). Але міжнародний досвід показує суттєву роль у публічно-приватному партнерстві й органів місцевого самоврядування, які не можна охопити терміном «державне». Також, слід зазначити, що в умовах здійснюваної

реформи децентралізації в Україні для новостворених територіальних громад розробка стратегій сталого розвитку є одним із першочергових завдань реалізації владних повноважень на визначеній території. І життєздатність цих стратегій значною мірою залежить від розвитку саме публічно-приватного партнерства на регіональному рівні. У зв'язку з цим, актуальним вбачається насамперед внесення змін до чинної нормативно-правової бази, що регламентує діяльність у сфері реалізації інфраструктурних проєктів шляхом співробітництва публічного та приватного секторів, у частині запровадження єдиного понятійно-категоріального апарату відносин у сфері публічно-приватного партнерства.

Успішне впровадження публічно-приватного партнерства як важливого елементу впровадження концепції сталого розвитку передбачає наявність певних передумов, серед яких варто виокремити: чітку, прозору стабільну нормативно-правову базу; розвинене інвестиційне середовище; належне (якісне) публічне управління та політичну підтримку ним публічно-приватного партнерства (Єгоричева & Лахижа, 2020: 45).

Закон України «Про державно-приватне партнерство» прийнятий 16.12.2010 р. визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі. Державно-приватне партнерство характеризується як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними

партнерами), що здійснюється на основі договору та відповідає ознакам державно-приватного партнерства. До таких ознак Законом віднесено: надання прав управління (користування, експлуатації) об'єктом партнерства або придбання, створення (будівництво, реконструкція, модернізація) об'єкта державно-приватного партнерства з подальшим управлінням (користуванням, експлуатацією), за умови прийняття та виконання приватним партнером інвестиційних зобов'язань відповідно до договору; довготривалість відносин (від 5 до 50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством. Законом також визначено сфери застосування державно-приватного партнерства та його форми: концесія; управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках ДПП, інвестиційних зобов'язань приватного партнера); спільна діяльність; інші договори.

Однак, Закон України «Про державно-приватне партнерство» неодноразово критикувався, з одного боку, як такий, що має «занадто загальний характер», а з іншого – за надмірну регламентацію, передачу зовеликої частини ризиків на приватного партнера, обмежений перелік форм державно-приватного партнерства, декларативність низки статей, включаючи питання джерел фінансування (Андрєєва & Поляничко, 2012: 21). Закон не лише не стимулює, а й уповільнює розвиток державно-приватного партнерства в Україні.

За результатами огляду законодавства з державно-приватного партнерства в Україні, який здійснювався у 2011 р. у рамках Програми розвитку державно-приватного партнерства фахівцями київського офісу та офісів в інших

країнах юридичної фірми Gide Loyrette Nouel відповідно до договору з Агентством США з міжнародного розвитку та Академією освітнього розвитку було відзначено розмитість концепції державно-приватно партнерства в Україні, складність законодавства, необхідність уточнення понять, визначено, що державно-приватне партнерство в Україні є досить складною сферою для розуміння іноземними інвесторами («Діагностичний огляд законодавства...», 2011). В Аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень також наголошувалося, що нормативно-правова база регулювання розвитку державно-приватного партнерства в Україні є дуже складною, багаторівневою і забюрократизованою, що в умовах високого рівня корупції створює ризики для ефективного використання цього механізму для активізації інвестиційної діяльності («Щодо розвитку державно-приватного партнерства...»).

З урахуванням думки експертів щодо критичної оцінки нормативно-правового забезпечення державно-приватного партнерства в Україні, у травні 2016 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні», яким було внесено зміни до п'яти законів – «Про концесії», «Про державно-приватне партнерство», «Про управління об'єктами державної власності», «Про міжнародне приватне право», «Про оренду державного та комунального майна».

Крім того, у 2016 р. було створено Проектний офіс з розвитку державно-приватного партнерства з метою активізації розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Офіс відкрито при Міністерстві інфраструктури Укра-

їни за підтримки Фонду «Western NIS Enterprise Fund» («WNISEF») (США). У 2019–2020 рр. Уряд України планував дати старт роботі Агенції з питань державно-приватного партнерства, що й було зроблено 13.12.2019 р. Основною функцією Агенції є здійснення заходів, спрямованих на підготовку до реалізації в Україні якісних та інвестиційно-привабливих проектів державно-приватного партнерства у різних сферах економіки. Окрім цього, Агенція організовує заходи, направлені на підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у сфері державно-приватного партнерства. Правниками ці зміни були оцінені позитивно, як такі, що деталізують низку положень законодавства та знімають деякі протиріччя та пробіли у цій сфері.

Аналогічну думку щодо змін українського законодавства висловили і експерти EIU, які у 2016 р. провели повторне оцінювання середовища розвитку державно-приватного партнерства в Україні. У звіті зазначалося, що зміни до закону розширили сфери застосування державно-приватного партнерства, були надані нові права приватним партнерам щодо власності на об'єкти державно-приватного партнерства та запроваджені застереження, які забезпечують захист інвесторів від регулятивних змін (Єгоричева & Лахижа, 2020: 166).

Утім, незважаючи на ряд позитивних змін, що були внесені останнім часом до правового механізму державно-приватного партнерства в Україні, у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство», яка визначає перелік сфер діяльності, в яких дозволене застосування державно-приватного партнерства, природно-заповідна сфера відсутня. У зв'язку з цим, необхідно

розглянути можливість здійснення державно-приватного партнерства у визначеній сфері та його особливості. Крім того, з огляду на положення ст. 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», згідно з якою, певні категорії об'єктів природно-заповідного фонду не підлягають приватизації, та економічний кризовий період у природно-заповідній сфері, важливим напрямом державної еколого-економічної політики у розвитку природно-заповідного фонду, є залучення приватних інвестицій.

Нормативно-правовим актом, що покликаний був активізувати розвиток природно-заповідної сфери та застосування з цією метою, зокрема, такого механізму як державно-приватного партнерство, є Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» від 14.08.2009 р. № 611/2009. Цим документом Президент України постановив визнати розвиток природно-заповідної справи на основі системного врахування природоохоронних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства, а також міжнародних зобов'язань держави одним з найважливіших пріоритетів довгострокової державної політики України. Щодо державно-приватного партнерства, Президент України доручив Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям сприяти участі юридичних і фізичних осіб у заходах із розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Також, слід згадати і Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 739-р, яким було схвалено Концепцію розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки, де пріоритетною сферою застосування державно-приватного

партнерства визначено розвиток природно-заповідного фонду. Однак, відсутність правового механізму реалізації зазначених положень унеможливило відтворення, збереження й охорону територій та об'єктів природно-заповідного фонду України шляхом застосування механізму державно-приватного партнерства, а особливо на місцевому рівні.

Дослідженню правових засад публічно-приватного партнерства як способу забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні присвячені праці А.М. Статівки і І.М. Кульчій. Науковці зазначають, що запровадження моделі публічно-приватного партнерства сприятиме залученню додаткових фінансів від приватних суб'єктів на виконання державних та регіональних програм розвитку зокрема сільських територій, що у свою чергу сприятиме їх соціальному, економічному та екологічному забезпеченню (Статівка & Кульчій, 2016: 153).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» від 23.09.2015 р. № 995-р одним із напрямів сільського розвитку визначено охорону та збереження природних ресурсів у сільській місцевості, що має бути реалізований через розвиток природно-заповідного фонду із залученням територіальних громад і суб'єктів господарювання. При цьому, низький рівень управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду на місцевому рівні, неефективність контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства та режимів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, неналежне фінансування природоохоронних заходів, наукових досліджень, еколого-освітньої діяльності, призвело до того, що переважна більшість територій та

об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення перебуває нині у вкрай важкому стані, фактично на межі виживання. Систематичні несанкціоновані вирубки дерев, браконьєрська діяльність, забруднення екосистем ставлять під загрозу саме існування природоохоронних територій, не кажучи вже про їхній розвиток та належне функціонування. Нині органи місцевого самоврядування вже не спроможні самостійно забезпечити належну охорону й утримання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які перебувають в їх підпорядкуванні.

Оптимальним шляхом розв'язання зазначених проблем є запровадження правових механізмів державно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду місцевого значення, що сприятиме збереженню біологічного і ландшафтного різноманіття на регіональному рівні, відтворенню та збереженню територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, формуванню і розвитку природоохоронної, рекреаційної, туристичної, еколого-освітньої діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду місцевого значення, розвитку сфери зайнятості населення у регіонах, підвищенню рівня обізнаності щодо цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду тощо.

Висновки і перспективи.

Розвиток публічно-приватного партнерства у природно-заповідній сфері, залучення приватних суб'єктів господарювання та їх інвестицій до відтворення і розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду є вельми важливим, але й у той же час складним завданням, оскільки передбачає встановлення з боку публічних

органів влади певного стимулу для представників бізнесу у вигляді реальної можливості отримання прибутку. Формування партнерства між різними секторами суспільства з метою залучення усіх заінтересованих сторін має стати одним із завдань, спрямованих на досягнення стратегічних цілей державної екологічної політики у природно-заповідній сфері.

При формуванні правового механізму публічно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду у повної мірі слід урахувати позитивний досвід застосування таких механізмів у провідних країнах світу й адаптувати його до національної моделі публічно-приватного партнерства, удосконалити вітчизняне законодавство у визначеній сфері шляхом уточнення переліку пріоритетних сфер застосування публічно-приватного партнерства, удосконалити механізм управління у забезпеченні розвитку такого партнерства з акцентом на реальне забезпечення узгодження інтересів публічних і приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди, сформувати методологічну та методичну базу публічно-приватного партнерства у сфері розвитку природно-заповідного фонду тощо. При цьому першочерговим вбачається розробка і схвалення Концепції впровадження і реалізації публічно-приватного партнерства у розвиток природно-заповідного фонду, метою прийняття якої має стати визначення єдиного підходу до розроблення механізму ефективної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором та інститутами громадянського суспільства на засадах публічно-приватного партнерства для забезпечення успішної реалізації проєктів, спрямованих на розвиток природно-заповідного фонду України.

Список використаних джерел

1. Андреева Н.М., Поляничко О.В. Державно-приватне партнерство як механізм розвитку інфраструктури у природно-заповідній сфері. Економічні інновації. 2012. Випуск 48. С. 18–27.
2. Діагностичний огляд законодавства з державно-приватного партнерства. Програма розвитку державно-приватного партнерства. Київ, 2011. 75 с.
3. Єгоричева С.Б., Лахижа М.І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах: монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.
4. Зелена книга щодо державно-приватних партнерств та законодавства співтовариства у сфері державних контрактів та концесій. Брюксель, 30.04.2004, COM(2004) 327, остаточна версія. URL: <https://www.old.minjust.gov.ua/file/32428.docx> (дата звернення: 16.03.2021 р.).
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 16. Ст. 70.
6. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502.
7. Статівка А.М., Кульчий І.М. Публічно-приватне партнерство у сфері розвитку сільських територій. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні: монографія / За ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків: Право, 2016. С. 137–154.
8. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/816> (дата звернення: 16.03.2021 р.).
9. Introduction to PPPs: Can public-private partnerships improve infrastructure and

deliver better public services? UNECE, 2012. 42 p. URL: <https://www.unece.org/filead-min/DAM/ceci/images/ICoE/Introductionppp.pdf> (дата звернення: 21.03.2021 р.).

10. People-first PPPs. UNECE. International PPP Center of Excellence. URL: <https://www.uneceppp-icoe.org/people-first-ppps/> (дата звернення: 21.03.2021 р.).

References

1. Andrieieva, N.M. & Polianychko, O.V. (2012). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm rozvytku infrastruktury u pryrodno-zapovidnii sferi. Ekonomichni innovatsii [Public-private partnership as a mechanism for infrastructure development in the nature reserve. Economic innovations], 48: 18–27 (in Ukrainian).
2. Diahnostychnyi ohliad zakonodavstva z derzhavno-pryvatnoho partnerstva. Prohrama rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Diagnostic review of public-private partnership legislation. Public-private partnership development program] (2011). Kyiv, 75 (in Ukrainian).
3. Yehorycheva, S.B. & Lakhyzha, M.I. (2020). Publichno-pryvatne partnerstvo v postkomunistychnykh krainakh [Public-private partnership in post-communist countries]. Kyiv: ІПК ДСЗУ, 304 (in Ukrainian).
4. Zelena knyha shchodo derzhavno-pryvatnykh partnerstv ta zakonodavstva spivtovarystva u sferi derzhavnykh kontraktiv ta kontsesii [Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions] (2004). Available at: <https://www.old.minjust.gov.ua/file/32428.docx> (in Ukrainian).
5. Pro Osnovni zasady (stratēhiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030] (2019): Zakon Ukrainy 28.02.2019. Vidomosti Verkh-

- hovnoi Rady Ukrainy, 16, 70 (in Ukrainian).
6. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy [About the nature reserve fund of Ukraine] (1992): Zakon Ukrainy 16.06.1992. Vido-mosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 34, 502 (in Ukrainian).
  7. Stativka, A.M. & Kulchii, I.M. (2016). Publichno-pryvatne partnerstvo u sferi rozvytku silskykh terytorii. Problemy pravovoho zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii v Ukraini [Public-private partnership in the field of rural development. Problems of legal support for sustainable development of rural areas in Ukraine] / Za red. A.P., Hetmana, M.V., Shulhy. Kharkiv: Pravo, 137–154 (in Ukrainian).
  8. Shchodo rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mekhanizmu aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti v Ukraini: analitychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [On the development of public-private partnership as a mechanism for intensifying investment activity in Ukraine: an analytical note. National Institute for Strategic Studies]. Available at: <http://old2.niss.gov.ua/articles/816> (in Ukrainian).
  9. Introduction to PPPs: Can public-private partnerships improve infrastructure and deliver better public services? UNECE, 2012. Available at: <https://www.unece.org/filead-min/DAM/ceci/images/ICoE/Introductionppp.pdf> (in English).
  10. People-first PPPs. UNECE. International PPP Center of Excellence. Available at: <https://www.uneceppp-icoe.org/people-first-ppps/> (in English).

M.A. Deineha (2021). IMPROVING THE LEGAL SUPPORT FOR THE INTRODUCTION AND IMPLEMENTATION OF THE MECHANISM OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF NATURE RESERVES OF UKRAINE. *Law. Human. Environment*, 12(1): 35-44. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.005>.

Summary. *The article analyzes the current state of legal support for the introduction and implementation of the mechanism of public-private partnership in the development of nature reserves of Ukraine, as well as identifies ways to improve it. It is determined that the formation of the legal mechanism of public-private partnership in the development of nature reserves should take into account the positive experience of such mechanisms in leading countries and adapt it to the national model of public-private partnership, improve domestic legislation in this area, and also a management mechanism in ensuring the development of such a partnership, to form a methodological and methodological basis for public-private partnership in the development of nature reserves, etc. It is concluded that it is necessary to develop and approve the Concept of implementation and implementation of public-private partnership in the development of nature reserves, the purpose of which should be to define a common approach to developing a mechanism for effective interaction between public authorities, local governments, private sector and civil society institutions on the basis of public-private partnership to ensure the successful implementation of projects aimed at the development of nature reserves of Ukraine.*

Keywords: *nature reserve fund, public-private partnership, sustainable development, improvement of legal support*

CODE OF BEST AGRICULTURAL PRACTICES: GENERAL CHARACTERISTICS, DISADVANTAGES, WAYS OF IMPROVEMENT

T.S. NOVAK, PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of Department of the Agricultural, Land and
Environmental Law
to the name of academician V.Z. Yanchuk,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: tomanovak1980@gmail.com

V.O. MELNYK, PhD (Law),
Assistant of the Department of Civil Law Disciplines,
Bila Tserkva National Agrarian University
E-mail: viktorii.melnyk@ukr.net

Summary. *The article provides a scientific and theoretical analysis of the Draft Code of Best Agricultural Practices' content and its significance for the legal support of ecologization of agriculture in Ukraine.*

We have studied the content of the Draft Code of Best Agricultural Practices and the Draft Code of Proper Agricultural Practice. It was identified the deficiencies in the wording of the scope of these Draft Codes. It is also proposed to extend the Draft Code of Best Agricultural Practices' content to all agricultural producers without imposing any restrictions. It is noted that in the text of the Draft Code of Best Agricultural Practices, it is mandatory to enshrine the provision on voluntary application (based on paragraph 1 of Article 4 of Council Directive 91/676 / EEC on the protection of waters against pollution by nitrates from agricultural sources of 12.12.1991). Also, we have identified the shortcomings of the provisions of the draft Codes regarding land use management regulation, including the use of the crop rotation system. It is concluded that it is inexpedient to duplicate in the Draft Code of Best Agricultural Practices the legislation governing the organization of crop rotations. It is proposed to limit the indication to the relevant regulations. It is concluded that in parallel with the implementation of the Draft Code of Best Agricultural Practices, work should be carried out to implement the cross-compliance approach in Ukraine. This will motivate agricultural producers to comply with the Code of Best Agricultural Practices provisions and contribute to agriculture's ecologization.

Keywords: *agriculture, Code of Best Agricultural Practices, legal support, ecologization of agrarian activities, nitrates, mineral fertilizers, soil*

Introduction.

In Ukraine, the issue of ecologization of agricultural activities is becoming increasingly acute and relevant, because in market conditions, when businesses in the agricultural sector in the first place put economic benefits, maximizing profits, there is the neglect of environmental requirements, which in turn leads to rapid deterioration ecological situation. Agriculture is one of the biggest polluters of the environment. It is typical for the whole world, not only for our state. The most damaging impact of agricultural activities has on soils (the contribution of this industry to the overall pollution and degradation of soils is determined at more than 50 %), surface water (40–50 %), groundwater (about 30 %) («Ecologization of sectors of the economy...»). Agriculture itself is the leading polluter of water resources with nitrates, and in recent years there has been a steady deterioration. According to official data as of 2016 in Ukraine, the share of drinking water samples taken from decentralized rural sources of drinking water supply, which exceeded the permissible content of nitrates, was: for public wells – 13.1 %, for the individual – 24.7 %. The same indicators as of 2019 were already 39 % and 31 %, respectively (National Report, 2019: 73). To improve the situation and achieve a balance of interests, the world community is actively working towards harmonizing agricultural and environmental policies, which is reflected in international law. Ukraine is also joining this process, forming the appropriate domestic legal field. Currently, in pursuance of Art. 4 of Council Directive 91/676 / EEC concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources of 12 December 1991 («On the Protection of Waters Against Pollution by Nitrates»), work is under

way to develop such an important document (in the context of preventing the negative impact of agricultural activities on the environment) as the Code of Best Agricultural Practices. In turn, the basis for the formation of its content should be scientific research results, which determine this article's relevance.

Analysis of recent researches and publications.

A study of the source base shows that currently, scientists, as a rule, touch upon the issues of legal regulation of ecologization of agriculture in the context of sustainable development of rural areas or in the research of ecological and legal direction (among them O.V. Hafurova, M.A. Deinega, V.M. Ermolenko, N.R. Kobetska, T.V. Kurman, N.O. Martynova, S.I. Marchenko, V.V. Nosik, N.M. Obiyukh, A.K. Sokolova and others). Despite the positive practice of applying the Code of Proper Agricultural Practice globally, there are no separate studies in modern legal science devoted to analyzing its significance for content (indirectly, this issue was touched upon by O.V. Hafurova (Hafurova, 2020: 41–49). Therefore, several issues need to be studied.

The article's purpose is a scientific and theoretical analysis of the content of the Draft Code of Best Agricultural Practices and its significance for the ecologization of agriculture in Ukraine.

Results.

At the outset, we note that the need to develop a document that would define the environmental requirements for agricultural activities was enshrined in the State Target Program for the development of Ukrainian villages for the pe-

riod up to 2015, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine's resolution № 1158 from 19.09.2007. In paragraph 14 of this program, it was planned to develop a Draft National Code of Sustainable Agriculture to ensure basic agri-environmental requirements and standards. The same norm proposed to establish compliance with the National Code of Sustainable Management as one of the mandatory conditions for producers to receive budget support. However, the development of the considered document was not included in the State Program implementation's tasks and measures. The performers, deadlines, sources, and amounts of funding also remained unclear.

As a result, the specialists of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine developed only the concept of the National Code of Sustainable Agricultural Management. According to the developers, it should have set requirements for preventing soil erosion, changes in its mechanical composition and structure; application of resource-saving technologies; observance of crop rotations; preservation of natural centers among the fields; storage, use of fertilizers, plant protection products. The Code was also established: norms for maintaining crops and livestock by agricultural enterprises, mandatory periodic soil analysis, and development of fertilizer application plan (Zubar, 2017: 117). It was proposed to adopt such a Code in the form of a law with subsequent amendments to existing regulations governing relations in the areas of use and protection of water resources, soils, plants, etc. In our opinion, the proposal to adopt the National Code of Sustainable Agriculture as a law of Ukraine is not successful because, for the vast majority of issues that this act should regulate, there is al-

ready legal support. It would be more logical to focus on improving the current legislation to establish environmental requirements for agricultural activities, post-resource legislation.

In addition to the mentioned National Code of Sustainable Agriculture, on October 25, 2017 the Cabinet of Ministers of Ukraine approved by the resolution № 1106, due to the mentioned resolution the Draft Code of Best Agricultural Practices should be adopted due to the Action Plan for the Implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, on the other hand. Unlike the National Code of Sustainable Agricultural Management, which was initiated by the so-called «domestic» one, the development, approval, and implementation of the Draft Code of Best Agricultural Practices is mandatory for Ukraine to fulfill the obligations undertaken when signing the Association Agreement. Namely, as we noted above, the implementation of Council Directive 91/676 / EEC of December 12, 1991, on the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources. According to Art. 4 of Directive 1/676 / EC, Code of Proper Agricultural Practice is applied voluntarily and aim to ensure a general level of protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources. The developed code(s) must be completed within two years of notification by the country of this Directive. Ukraine should create a Code of Best Agricultural Practice by 31.12.2020 («On Implementation of the Association Agreement...»). However, as of January 2021, only: the Draft Code of Best Agricultural Practices («Draft Code of

Best...») and the Draft Code of Proper Agricultural Practices («Draft Code of Proper...») were published. We will focus on the coverage of debatable (in our opinion) provisions of these documents.

In terms of structure, both draft codes comply with Annex II A of Directive 91/676 / EEC, which sets out a minimum list of provisions reflected in the Code of Proper Agricultural Practice. These are periods during which fertilizer application to the soil is undesirable; application of fertilizer to the soil located on steep slopes; application of fertilizer to the soil saturated with water, flooded, frozen, or snow-covered ground; conditions for applying fertilizer to the soil near watercourses; capacity and construction of manure storage tanks, including measures to prevent contamination of water from runoff and infiltration into groundwater and surface water of liquids containing manure and runoff from the storage of plant materials, such as silage; soil application procedures, including rate and uniformity of application, of mineral fertilizers and waste, which will maintain the release of nutrients into the water at an acceptable level.

Besides, the projects in question contain clauses whose inclusion is a right, not an obligation, of the Member States. They are listed in Annex II B of Directive 91/676 / EEC. These are land use management, including the use of crop rotation and the proportion of land area allocated to perennial crops compared to annual crops; maintaining a minimum amount of vegetation during (rainy) periods, which will absorb nitrogen from the soil, which otherwise will cause water pollution by nitrates; development of fertilizer application plans for each farm separately and keeping records of their use; prevention of water pollution from water runoff and groundwater movement below the reach of crop roots in irrigation systems.

The scope of the codes defined by the projects is remarkable.

Thus, the Draft Code of Best Agricultural Practices makes it mandatory for agricultural enterprises/ farms located in areas vulnerable to nitrogen contamination, as defined in the relevant register. Voluntary compliance with this Code is provided for agrarian enterprises/farms located in other areas. As O.V. Hafurova rightly points out, this provision contradicts the EU legislation (paragraph 1 of Article 4 of Directive 91/676/EEC), which enshrines the voluntary application of the Code (Hafurova, 2020: 45). It is also doubtful that the Code applies only to agricultural enterprises and farms. It does not apply to other types of legal entities and natural persons-entrepreneurs engaged in farm activities. Finally, the reference in the Code's text to the invalid Law of Ukraine «On Value Added Tax» in defining the concept of «agricultural enterprise» is incorrect.

As for the proposed scope of another project – the Draft Code of Proper Agricultural Practice, the developers propose to extend it to «agricultural producers engaged in economic activities in areas vulnerable to (accumulation) of nitrates, which are listed in the relevant register and have in land tenure and land use of more than 15 hectares of agricultural land». In our opinion, it is correct to use the term «agricultural producer» as one that covers as much as possible the subjects engaged in agricultural activities. However, we do not agree with the definition of the term «agricultural producer» in paragraph 2 of Section «General Provisions» of the Draft Code of Proper Agricultural Practice as «a legal entity, regardless of its legal form, a farm, including a family farm, an individual. an entrepreneur engaged in agricultural activities at his own or leased capacity and carries out operations to supply such

activities' products». In this wording, it does not meet the definition in the Tax Code (subparagraph 14.1.235, paragraph 14.1 of Article 14) «agricultural producer» – is «a legal entity, regardless of legal form or a natural person – an entrepreneur engaged in the production of agricultural products and breeding, rearing and catching fish in inland waters (lakes, ponds, and reservoirs) and processing it at its own or leased capacity, including self-produced raw materials on toll terms, and carries out operations for its supply». It would be more correct to limit the Draft Code of Proper Agricultural Practice to a reference to a legal act that defines the concept of «agricultural producer».

The proposed restriction on the size of land plots as a criterion for extending the Draft Code of Proper Agricultural Practice scope is controversial. Firstly, Directive 91/676 / EEC does not contain any provisions in this regard. Secondly, it is not clear to set the minimum land size in this context at 15 hectares. Thirdly, Ukraine has now chosen a course to support the development of family farms, the vast majority of which own/use small plots of land. It should note that the prevalence in the structure of small family farms is typical for many European countries, including Poland, Greece, Italy, Austria (Markitanenko, 2018). And the effectiveness of this method of management is proven.

Summarizing the above, we propose to extend (voluntarily) the scope of the Draft Code of Best Agricultural Practices to all agricultural producers without establishing any additional criteria.

Also controversial is the content of Section VIII, «Management of Land Use, Including Crop Rotation, Their Optimal Ratio, and Maintenance of Soil Quality» of the Draft Code of Proper Agricultural Practice and similar section

VII, «Crop Rotation and Maintenance of Soil Quality» of the Draft Code of Best Agricultural Practices. First of all, it should be note (we have already mentioned above) that the inclusion of such provisions are not mandatory under Annex II B of the Directive 91/676 / EEC.

Besides, both Draft Codes in these sections contain instructions on the mandatory implementation of land management «on the organization of rational land use through the development of land management schemes and feasibility study of land use and protection of administrative-territorial units» set out in Art. Art.20, 45 of the Law of Ukraine «On Land Management» dated 22.05.2003 № 858-IV. However, the development of land management projects that provide environmental and economic justification for crop rotation and land management is governed by Art. 52 of the Law of Ukraine «On Land Management». Such projects are currently voluntary and carried out at landowners' and land users' requests. In both projects, these sections duplicate certain provisions of such as act as the Standards for the optimal ratio of crops in crop rotations in different natural economic regions («On approval of standards...»), which is impractical. It would be better to limit the reference to this document.

As for the motivation of agricultural producers to comply with the Draft Code of Best Agricultural Practices requirements in general and the requirements for crop rotation, in particular, here we support scientists who propose to introduce a cross-compliance approach in Ukraine. According to this approach, agricultural producers can count on financial support under any government programs only in compliance with agriculture's established environmental requirements (Popova, 2016: 150; Zinchuk & Kovalchuk, 2017: 287).

Conclusions and prospects.

Therefore, the draft Codes of Best / Proper Agricultural Practices submitted to the public need to be finalized and harmonized with the current legislation of Ukraine. The scope of their action needs to be clarified. It is mandatory to indicate their voluntary use. It is necessary to improve the provisions of projects in terms of legal regulation of crop rotation to measure soil conservation. In the proposed version, the Draft Code of Best Agricultural Practices (in the style and form of presentation of the material) is more of a guide or guidelines than a normative act.

References

1. Ekolohizatsiya sektoriv ekonomiky: silske hospodarstvo [Ecologization of economic sectors: agriculture]. Available at: <http://www.ecoleague.net/pro-vel/tematychni-napriamy-diialnosti/ekolohizatsiia-sektoriv-ekonomiky/silske-hospodarstvo> (in Ukrainian).
2. Natsionalna dopovid pro yakist pitnoi void i stan pitnogo vodopostannya v Ukraini v 2019 rotsi. Ministerstvo rozvitku gromad i teritoriy Ukrainy (2020) [National report on drinking water quality and the state of drinking water supply in Ukraine in 2019]. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. Kyiv, 351. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/teplo-vodopostachannya-ta-vodovidvedennya/natsionalna-dopovid/nacjonalna-dopovid-pro-yakist-pytynoi-vody-ta-stan-pytynogo-vodopostachannya-v-ukrayini-za-2019-rik/> (in Ukrainian).
3. Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 on the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktsiya-radi-91-676-ees>. Pdf (in English).
4. Hafurova, O.V. (2020). Problemy vdoskonalennya zakonodavstva Ukrainy u sferi yakosti pitnoi vody (naprykladi implementatsiyi «nitratnoyi» dyrektyvy). Pravo. Lyudyna. Dovkillya. [Problems of Improving Ukrainian Legislation in the Sphere of Drinking Water Quality (on the example of implementation of the nitrate directive). Law. Human. Environment], 11(3): 41–49. (in Ukrainian).
5. Zubar, I. (2017). Instytutsiynе zabezpechennya orhanizatsiyi staloho zemlekorystuvannya: svitoviy dosvid ta perspektyvy v Ukraini. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannya nauky ta praktyky [Institutional Support of Sustainable Land Use: World Experience and Perspectives in Ukraine. Economy. Finances. Management: current issues of science and practice], 5: 109–122 (in Ukrainian).
6. Pro vykonannya Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odnogo boku, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi ta yikhnymi derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony [On implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 25.10.2017 № 1106. Official Gazette of Ukraine. 2018. № 24. P. 852 (in Ukrainian).
7. Proekt Kodeksu krashchykh silskohospodarskykh praktyk [Draft Code of Best Agricultural Practices]. Available at: <https://mepr.gov.ua/news/35591.html> (in Ukrainian).
8. Proekt Kodeksu neobkhidnoyi silskohospodarskoyi praktyky [Draft Code of Proper Agricultural Practice]. Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/krashchi-praktiki-diyalnosti-malih-subyektiv-gospodaryuvannya> (in Ukrainian).
9. Markitanenko, S. Efektyvni fermery chy neefektyvni ahrokholdynhy? [Effective Farmers or Inefficient Agricultural Hold-

- ings?]. Available at: <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neefektivn-agroholdingi> (in Ukrainian).
10. Pro zatverdzhennya normatyviv optymalnoho spivvidnoshennya kultur v sivozminakh v riznykh pryrodno-hospodarskykh rehionakh [On approval of standards for the optimal ratio of crops in crop rotations in different natural and economic regions]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 11.02.2010 № 164. Official Gazette of Ukraine. 2010. № 13. P. 613 (in Ukrainian).
  11. Popova, O.L. (2016). Cross-compliance – yevropeysky pidkhid vzayemnoho dotrimannya zobov'язan pry nadanni derzhavnoyi pidtrymky silhospvyrobnykam. Ekonomika ta prohnozuvannya [Cross-compliance – a European Approach to Mutual Compliance with Obligations in Providing State Support to Farmers. Economics and forecasting]. 3: 148–151 (in Ukrainian).
  12. Zinchuk, T.O. & Kovalchuk, O.D. (2017). «Cross compliance» yak umova ekolohichnobezpechnoho silskoho hospodarstva YS. Orhanichne vyrobnytstvo ta prodovolcha bezpeka [«Cross compliance» as a Condition of Environmentally Friendly Agriculture in the EU. Organic production and food security]. Zhytomyr: ZhNAEU, 283–288 (in Ukrainian).

Т.С. Новак & В.О. Мельник (2021). КОДЕКС КРАЩИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПРАКТИК: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, НЕДОЛІКИ, ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ. Право. Людина. Довкілля, 12(1): 45-51. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.006>

Анотація. У статті здійснено науково-теоретичний аналіз змісту Кодексу найкращих сільськогосподарських практик та його значення для правового забезпечення екологізації сільського господарства України.

Досліджено зміст проекту Кодексу кращих сільськогосподарських практик та проекту Кодексу належної сільськогосподарської практики. Виявлено недоліки в частині формулювання сфери дії цих Кодексів. Запропоновано поширити сферу дії Кодексу кращих сільськогосподарських практик на всіх сільськогосподарських товаровиробників без встановлення будь-яких обмежень. Відзначено, що в тексті Кодексу кращих сільськогосподарських практик обов'язковим є закріплення положення про добровільність його застосування (на основі п. 1 ст. 4 Директиви Ради 91/676/ЄЕС від 12.12.1991 р. про захист вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел). Визначено недоліки положень проектів Кодексів в частині регулювання управління землекористування, включаючи використання системи сівозмін. Зроблено висновок про недоцільність дублювання в Кодексі кращих сільськогосподарських практик норм законодавства, що регулює питання організації сівозмін. Запропоновано обмежитись вказівкою на відповідні нормативні акти.

Зроблено висновок, що паралельно із введенням у дію Кодексу кращих сільськогосподарських практик повинна проводитись робота щодо впровадження в Україні підходу «cross-compliance». Це дозволить мотивувати сільськогосподарських товаровиробників до виконання положень Кодексу кращих сільськогосподарських практик та сприятиме екологізації сільського господарства.

Ключові слова: сільське господарство, Кодекс кращих сільськогосподарських практик, правове забезпечення, екологізація сільськогосподарської діяльності, нітрати, мінеральні добрива, ґрунт

РИНОК ЗЕМЕЛЬ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ

Б.В. ДАНИЛЕНКО, кандидат юридичних наук, адвокат,
E-mail: danilenko1@ukr.net

*«Якщо в цивілізованій країні сподіваються,
що люди можуть бути неосвіченими й вільними,
тоді вони чекають на те, чого ніколи не було й не буде.
Жодна нація не може безкарно жити в невігластві»*

Томас Джефферсон

Анотація. У статті окреслено перспективи скасування заборони на відчуження земель сільськогосподарського призначення для України, Українського народу та власників земельних ділянок. На думку автора, ринок купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення має розглядатися в контексті положень Конституції України про право власності на землю Українського народу. Продемонстровано неготовність основних суб'єктів земельних відносин (власники, орендарі, держава, територіальні громади) до купівлі-продажу землі. В контексті ринку земель окреме занепокоєння викликає стан правопорядку в Україні. Ринок оренди земель свідчить про відсутність позитивного впливу іноземних інвестицій на земельні відносини в Україні. Зростання врожайності сільськогосподарських культур не іде на користь країні. Особливу увагу приділено кліматичному фактору у земельних відносинах. Зміни клімату на Землі становлять значну загрозу для сільського господарства. Втрата сільськогосподарських угідь внаслідок опустелення та затоплення земель гостро ставить проблему продовольчої безпеки. Станом на сьогодні продовольча безпека України не забезпечена належним чином. Ринок земель потенційно викликає загрозу для забезпечення населення України продуктами харчування. Запропоновані урядом моделі ринку земель не враховують дійсних факторів земельних відносин, а тому не відповідають викликам, які ставить перед країною скасування заборони на відчуження земель. Таке рішення неминуче призведе до втрати Україною контролю над власними земельними ресурсами, що порушує право власності на землю Українського народу. На підставі викладеного вище, автором зроблено висновок про передчасність скасування заборони.

Ключові слова: земля, Український народ, ринок, клімат, продовольча безпека, корупція, іноземні інвестиції, рейдерство

Актуальність.

Обговорення перспектив ринку сільськогосподарських земель триває протягом усього періоду незалежності України. Відповідно до Перехідних положень Земельного кодексу України, який набув чинності 1.01.2002 р., було введено заборону на відчуження земель сільськогосподарського призначення для товарного сільськогосподарського виробництва (далі – заборона) до 1.01.2005 р. Надалі Верховна Рада України щороку приймала закон, яким строк заборони продовжувався. 31.03.2020 р. було ухвалено Закон України № 552-IX, що скасував заборону. Він набуває чинності з 1.07.2021 р. За час дії заборони її продовження чи скасування та моделі ринку земель сільськогосподарського призначення перетворилися на одну із основних проблем науки земельного права. Заборону скасовано, проте відповідний закон набуває чинності лише за рік. Тому насправді на даний час невідомо, як виглядатиме ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Впродовж усього часу з моменту прийняття чинного Земельного кодексу України тема скасування заборони не втрачала актуальності і викликала гарячі дискусії. Неодноразово вищі посадові особи оголошували про скасування заборони, проте цього так і не було зроблено. Але у вересні 2019 р. новопризначений Прем'єр-міністр України оголосив про скасування заборони у 2020 р. А вже 31.12.2020 р. було ухвалено Закон України № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», яким заборону дійсно було ска-

совано. Проте Закон набуває чинності лише з 1.07.2021 р. Крім того, він передбачає запровадження ринку купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення поетапно. Тому дослідження перспектив ринку земель не втрачає актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні був предметом численних досліджень представників науки земельного права: П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошниченко, М.В. Шульги та ін.

Мета дослідження – визначення перспектив скасування заборони на відчуження земель сільськогосподарського призначення товарного сільськогосподарського виробництва для України та Українського народу.

Результати.

Право власності на землю Українського народу. Відповідно до ст. 13 Конституції України земля є об'єктом права власності Українського народу. Спори стосовно того, як розуміти положення Конституції України стосовно права власності на землю Українського народу – одна з найбільш популярних тем в науці земельного права України. Ми поділяємо думку тих авторів, які вважають, що ці норми не слід тлумачити буквально.

На думку П.Ф. Кулинич, зміст ст. 13 Конституції України слід витлумачити як проголошення земельного фонду країни не власністю, а основним національним надбанням Українського народу, яке підлягає особливій правовій охороні (Кулинич, Земля і Конституція). На його

думку, проголошення землі національним надбанням означає, що правові рамки володіння, користування та розпорядження національним надбанням з боку власників мають бути закріплені в законах України (Кулинич, 1998: 224–225). М.В. Шульга вважає, що народ не може повсякденно здійснювати правомочності власника, за своєю економічною природою власність Українського народу на землю є фактично державною, а народ і держава як суб'єкти права власності не можуть протиставлятися (Шульга, 2003: 69). На думку А.М. Мірошниченка, право Українського народу є загальним поняттям по відношенню до права власності держави та територіальних громад – публічно-правових різновидів права власності. Таким чином, право власності Українського народу може виступати або у формі державної, або у формі комунальної власності.

На підставі узагальнення думок представників науки земельного права, ми дійшли висновку про те, що положення Конституції України стосовно права власності на землю Українського народу мають більш не формально-юридичне, а суспільно-політичне значення. Земля – національне надбання Українського народу, яке має використовуватись в інтересах його нинішнього та майбутніх поколінь.

Проблемі трактування ст. 13 Конституції України приділено достатньо уваги в науці земельного права України. Але недостатньо уваги приділено практичному застосуванню частини першої ст. 13 Конституції України.

Дійсно, як на практиці можна реалізувати норму Конституції України, в якій визначено, що земля є правом власності Українського народу? Ця проблема і є основним аргументом

для тих, хто вважає, що ця норма взагалі позбавлена юридичного змісту. Переважна більшість юристів практиків, на відміну від теоретиків, взагалі не вважає, що така проблема існує. Тому що у своїй практиці вони ніколи з такою проблемою не стикаються. На їх думку, ця проблема просто висмоктана з пальця і потрібна представникам правової науки лише для розвитку їх кар'єри.

Найбільш лаконічно поєднав теорію із практикою А.М. Мірошниченко. На його думку, право Українського народу є загальним поняттям по відношенню до права власності держави та територіальних громад – публічно-правових різновидів права власності. Таким чином, право власності Українського народу може виступати або у формі державної, або у формі комунальної власності (Мірошниченко, 2011: 148).

Проте ми не погоджуємося із таким підходом. На нашу думку, прояви конституційного права власності на землю Українського народу значно більш різноманітні. Одному із них і присвячена ця стаття: забороні на продаж земель сільськогосподарського призначення.

Право власності на землю Українського народу та розпорядження землями приватної власності. Така постановка питання може здатися незвичною для громадян України: яке таке відношення може мати далека від людини стаття конституції до його приватної власності? «Пай» можна здати в оренду, можна домовитись із тим, у кого є трактор, і самостійно вирощувати сільськогосподарські культури. А краще вигідно продати (коли вже скасують той осоружний мораторій?!). І до чого тут Український народ?

Дійсно, поняття Українського народу в свідомості власників земельних ділянок, землевпорядників, юристів перебуває у площині фольклорно-філософській. В сільському клубі чи міському театрі можна подивитися на веселі танки чоловіків та жінок, вбраних в одяг, який вже давно ніхто не носить, і послухати від них пісні, які вже давно втратили свою актуальність. Але ж люди живуть реальним життям, яке ставить свої вимоги. Тому український народ у свідомості громадян України припадає порохом на тій же самій полиці, що й шкільні розповіді про родючі чорноземи та збірник творів Т.Г. Шевченка.

На перший погляд, обґрунтовано та логічно. Але завдання науковця дивитися на об'єкт дослідження більше, ніж один раз.

Україна має величезні земельні ресурси. Кількість чорноземів – найбільша у світі. Землі сільськогосподарського призначення займають 70 % території країни (Стратегія удосконалення механізму управління..., 2017). Розораність – найвища у світі, рілля займає більше половини території країни (Про Основні напрямки державної політики України..., 1998). У приватній власності перебуває близько 75 % земель сільськогосподарського призначення (Стратегія удосконалення механізму управління..., 2017). Це половина території країни. Решта – у державній власності. Отже, землі, на які поширюється заборона відчуження, складають більше половини території країни.

Традиційно в земельно-правовій літературі виділяються такі функції землі: основний засіб виробництва (в сільському та лісовому господарстві), територіальний ресурс, тобто просторовий базис для розміщення всіх інших галузей виробництва;

один з компонентів природного комплексу, що тісно пов'язаний з іншими його компонентами: кліматом, водними ресурсами, рослинним покривом тощо (Забельшенский, 1982: 4).

В контексті нашого дослідження ми б виділили такі функції: політичну, економічну, соціальну та екологічну. Політична функція полягає у визначенні територіальних меж суверенної державної влади. Територія – необхідна умова для існування держави.

Згідно частини першої ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Всі інші природні ресурси не визначені як основне національне багатство. Правовий режим усіх природних ресурсів похідний від правового режиму землі. Використання землі на певному правовому титулі необхідне для виникнення прав на інші природні ресурси.

Таким чином, землі, які є об'єктом заборони – це не лише сільськогосподарські угіддя. Вони також складають більшу частину території країни, яка становить одну із основ суверенітету України. Також ці землі можуть бути використані для експлуатації багатих природних ресурсів нашої країни, відмінних від землі.

Врожаї, вирощені на землях сільськогосподарського призначення, становлять основну статтю експорту країни (Експорт товарів і послуг України, 2019: 3). Крім того, землі сільськогосподарського призначення – запорука продовольчої безпеки країни, особливо в умовах кліматичних змін на Землі, які лише починають розгортатися. Під ними – багаті корисні копалини, серед них ті, що мають стратегічне значення, зокрема, для розвитку сучасних технологій у транспорті,

енергетиці, дослідженнях космосу, озброєнні, тощо. Зрештою, це більша частина території нашої країни. За таких умов визначення юридичної долі цих земель – питання, яке стосується усієї країни, а не лише власників окремих земельних ділянок.

На підставі викладеного вище, ми доходимо висновку про те, що рішення парламенту – Верховної Ради України, стосовно продовження чи скасування заборони на відчуження земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва має бути прийняте із врахуванням частини першої ст. 13 Конституції України, відповідно до якої земля є об'єктом права власності Українського народу. Саме таким чином на практиці має застосовуватися ця норма Конституції України.

Приватні власники земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Який соціальний портрет власників земель? Переважна більшість власників – люди похилого віку. Вони сформовані як особистості в часи Радянського Союзу, тому звикли підкорятися чужим рішенням. Як доказ такого нашого твердження можемо навести історію так званого паювання земель. Після виходу Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3.12.1999 р. № 1529/99 за короткий час майже всі колективні сільськогосподарські підприємства, які на той час були власниками землі, було ліквідовано. Звертаємо увагу на те, що відповідно до Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» вихід із підприємства – добровільна ініціатива члена (частина перша ст. 5). Проте чомусь до виходу згаданого вище указу таку ініціативу

мало хто проявляв. Зауважимо, що ані у Президента України, ані в інших органів публічної влади, ані у керівників таких підприємств, ані в будь-кого іншого не було ані адміністративної, ані економічної влади над членами підприємств. Незважаючи на це, останні слухняно виходили із підприємств.

Наслідки такого виходу всім добре відомі: селяни, нарешті, насправді, юридично, стали власниками землі. Проте в умовах ХХІ ст., внаслідок відсутності техніки та організаційної структури, переважна більшість власників здала свої земельні ділянки в оренду. Колишні учасники сільськогосподарських підприємств не стали ефективними власниками, що було зрозуміло заздалегідь. Тепер вони вдовольняються низькою орендною платою замість участі у розподілі прибутку підприємства.

Заради справедливості варто сказати, що чимало власників уже померло, а земля перейшла до молодих спадкоємців. Проте більшість із них проживає у містах. Вони далекі від сільського господарства і не мають жодного уявлення про реальну вартість своєї землі. Ще менше уявлення вони мають про процеси зміни клімату на нашій планеті. Все, що їх цікавить – продаж речі, цінності якої вони не розуміють.

Після приватизації земель сільськогосподарського призначення набуло розвитку законодавство у сфері оренди землі, в якому чітко простежується такий вектор: розширення прав орендарів за рахунок орендодавців. Законодавство поступово пом'якшувало норми щодо зобов'язань орендарів та позбавляло орендодавців механізмів впливу й контролю за діями орендарів (Левчук, 2018: 15). Таким чином, логіка земельної реформи заперечує основний аргумент прихильників ска-

сування заборони – забезпечення реалізації правомочності розпорядження власників земельних ділянок. Оскільки реформа рухається у напрямку не збільшення, а зменшення прав власників. Наша практика надання безоплатної правової допомоги мешканцям сіл свідчить про те, що одна з найбільш популярних тем звернень до юриста – субсидії на житлово-комунальні послуги. Складається таке враження, що ще трохи, і власники будуть готові продати свої земельні ділянки за будь-яку ціну, аби сплатити комунальні борги. Скасування заборони на продаж – це не розширення прав власників, а умова для втрати власності, що буде логічним завершенням земельної реформи.

Державна політика. Державна підтримка національних аграрних товаровиробників, в першу чергу фермерів, перебуває на високому рівні у наших конкурентів на світовому ринку сільськогосподарської продукції (Ковальський, 2018). А у нас – зворотній процес. Держава шкодить національним аграрним товаровиробникам. Невже таке може бути? Як ми вже писали, відповідно до Указу Президента України від 3.12.1999 р. № 1529/99 фактично було знищено національних аграрних товаровиробників – колективні сільськогосподарські підприємства, які до того часу спокійно працювали. Не всі підкорилися чужій волі. Деякі відповідальні керівники відмовилися слухатися влади і витримали тиск, який тоді негласно чинила на них держава. Тому і сьогодні ще працюють деякі з тих господарств, що породило в науці земельного права проблему колективної власності на землю (Мірошніченко, 2011: 148–149). 1.01.2019 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодав-

чих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні». Закон доповнює Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» новою статтею 14-1, яка визначає порядок примусового позбавлення юридичної особи – суб'єкта колективної власності права власності на землю. Це прямо порушує ст. 41 Конституції України, на що слушно вказувало Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України (Зауваження до проекту Закону України...: 4). Таким чином, держава не стала миритися із свободою своїх громадян на власній землі. Всупереч Конституції України, прийнято закон, який безпідставно позбавляє права власності юридичних осіб. Отже, держава проводить послідовну політику знищення національних аграрних товаровиробників.

Органи місцевого самоврядування. Можливо, порятунок українського сільського господарства принесе нова тенденція – децентралізація? Поширена думка, що передача повноважень із розпорядження землями сільськогосподарського призначення від держави до територіальних громад захистить сільських жителів від акул агробізнесу (Голян, Земельна децентралізація...). На нашу думку, все буде навпаки.

Що становить собою сільська рада? В середньому біля двох десятків депутатів, більшість з яких не вдається в деталі депутатської діяльності. Для них така діяльність – аматорство, яке не приносить ніяких вигод і не викликає цікавості. Хто володіє ситуацією

в громаді? Сільський голова. Він спирається на секретаря сільської ради та землевпорядника. Саме це вузьке коло осіб володіє правдивою інформацією про земельні ресурси, що розташовані на території сільської ради (поняття, хоча і не передбачене Конституцією України та Законами України, проте, на відміну від території ради, наповнене реальним змістом) (Даниленко, 2014: 216). До того ж часто ця інформація ретельно приховується від решти мешканців громади.

Також варто врахувати, що більшість сільських голів та депутатів досі чекають, що їм скажуть «у районі». Вони навіть не усвідомлюють, що сільська рада – незалежний орган влади, який нікому не підпорядковується. Неготовність місцевих рад до нових повноважень яскраво продемонстрували наслідки бюджетної децентралізації: величезні кошти з місцевих бюджетів повертаються до державного бюджету, бо місцеві ради не хочуть брати на себе ініціативу. Отже, виборні представники територіальних громад ще не готові до прийняття самостійних рішень.

Не створено ніяких гарантій захисту сільських голів від кримінального впливу. А за останні роки набуло небаченого розмаху саме аграрне рейдерство (Антирейдерство, 2017: 9).

Об'єднання громад, яке зараз відбувається, саме по собі не вирішує ніяких проблем. Навпаки, в аспекті розпорядження землями це несе небезпеку. Чому? Справа в тому, що об'єднання громад призводить до концентрації земель певної кількості сільрад в руках однієї місцевої ради. А деякі громади співпадають із межами районів! Проте керувати цією радою будуть ті самі люди і так само, як ми окреслили вище. В умовах розгулу

організованої злочинності, некомпетентності місцевих депутатів та корумпованості посадових осіб органів місцевого самоврядування, це створює сприятливі умови для зовнішньої економічної експансії. Місцевим жителям на виборах до об'єднаних громад розповідають, що вони тепер будуть розпоряджатися землями, якими раніше розпоряджався Київ. Проте це неправда. Землі громади швидко стануть власністю сторонніх осіб.

Землі сільськогосподарського призначення України – стратегічний ресурс. Планування розпорядження ними вимагає навіть не національного, а глобального бачення. Органи місцевого самоврядування неспроможні на це за визначенням – локальні органи створюються для того, щоб забезпечувати локальні інтереси. Це просто не їх функція.

Правопорядок. На нашу думку, в аспекті ринку земель, більше значення має не позитивне право, а стан правозастосування в країні. А цей стан дуже далекий від ідеалу.

Суди змінюють орієнтацію залежно від зміни політичної обстановки в країні, як це чудово нам продемонстрували вибори Президента України, які відбулися навесні 2019 р. Зараз відбувається загадковий процес скорочення суддів Верховного Суду, які і так перевантажені справами (Голова Верховного суду...). В той же час, за словами самих суддів Верховного Суду, вони очікують на велику кількість справ, які надійдуть до суддів внаслідок дозволу на відчуження земель сільськогосподарського призначення. Як же Верховний Суд впроваджується із новим потоком справ?

З кожним роком набуває все більшої сили розгул організованої злочинності у сільському господарстві – так

зване рейдерство (Покутній, 2018: 22). Нагадаємо, що рейдерство – це не просто суто кримінальна атака на бізнес. Рейдерство передбачає співпрацю криміналітету з органами державної виконавчої влади, судами, нотаріусами. Отже, розгул рейдерства свідчить про глибоку корумпованість. Ще одна необхідна передумова рейдерства – це правопорушення з боку самої жертви рейдерської атаки. Рейдерство виникає лише там, де бізнес працює нелегально, або частково нелегально. А це вже свідчить про високий рівень правового нігілізму. Саме у площині правосвідомості усіх учасників суспільних відносин, на нашу думку, і полягає основна причина рейдерства (Фермерское хозяйство...).

У листопаді 2017 р. колишній міністр юстиції Павло Петренко відзначив, що «в Україні за 25 років не з'явилося, на жаль, до кінця повноцінної культури поваги до права власності» (Фермерское хозяйство...). Більше і додати нічого. Вдалий час для запровадження ринку землі!

Цікаво, що на даному історичному етапі основна активність рейдерів перемістилась із сфери промисловості саме до аграрної сфери.

Ми хотіли б зупинитися на ще одному явищі – корупції. Сьогодні в Україні прийнято вважати, що високий рівень корупції відлякує інвесторів. Проте величезна доля іноземців на ринку оренди землі повністю спростовує цю теорію.

Що таке корупція, коли мова йде про країну? В першу чергу це – продажність посадових осіб. Інша сторона продажності – можливість купити посадову особу. Невже можливість займатися сільським господарством на найкращих землях на планеті, найняти дешеvu робочу силу та ухи-

литися від сплати податків за рахунок корупції можна вважати поганою перспективою для іноземного капіталу? Звичайно ж, ні. Й іноземний капітал вже давно оцінив ці переваги.

Виходячи із викладеного вище, вплив корупції на інвестиційний клімат в Україні вимагає перегляду. Ми вважаємо, що корупція в Україні – це сприятливий фактор для іноземних інвестицій. Зокрема, масової купівлі українських земель іноземними суб'єктами. Тому, перш, ніж запроваджувати повноцінний ринок земель, необхідно подолати корупцію. Але не для того, щоб створити сприятливі умови для іноземних інвесторів. Подолати корупцію потрібно для того, щоб захистити Україну, Український народ та власників земельних ділянок від іноземних інвесторів. Саме так вчиняють у тих країнах, де уряд дбає про національні інтереси та своїх громадян.

Ринок земель. Під час дискусій про ринок земель учасники таких дискусій часто забувають про те, що в Україні вже не перше десятиліття існує ринок земель. Звичайно, мова йде про ринок оренди землі. На нашу думку, перш ніж приймати рішення про дозвіл купівлі-продажу земель, потрібно подивитися на стан ринку оренди землі. Перш, ніж вести мову про переваги іноземних інвестицій у сільське господарство, варто подивитися на дію іноземних інвестицій, які вже вкладені у сільське господарство України. Адже іноземні інвестори активно вкладають у ринок оренди українських земель.

Якщо подивитися на рейтинги аграрних компаній України, то можна побачити, що іноземні компанії займають тут чимало позицій (Кому належать крупнейшие агрохолдинги Украины). Отже, на сьогоднішній день ми маємо значний обсяг інвес-

тицій в аграрному секторі: на ринку працює велика кількість іноземних компаній, а якщо врахувати спільні підприємства – доля іноземців серед орендарів земель сільськогосподарського призначення виявиться і ще вищою. І ніяка корупція, яка вважається перепоною для ведення бізнесу, схоже, їх не відлякує. Їх приваблюють професійна робоча сила і низькі ціни на землю (Неупереджений погляд..., 2018: 42). Отже, в українське сільське господарство вже вкладено великі іноземні інвестиції з різних країн. Інвестиції уже давно тут. А який економічний ефект від іноземних інвестицій?

Багато економістів наполягає на тому, що лише ринок земель (вони мають на увазі купівлю-продаж земель) дасть можливість реалізувати колосальний потенціал України в аграрному секторі. Проте, хотілося б дізнатися, які саме фактори не дають можливості досягати високих врожаїв на землях, які використовуються на підставі договору оренди? Насправді, ніякі фактори цьому не заважають, про що красномовно свідчить місце України у п'ятірці найбільших експортерів світу (Перспективи майбутнього..., 2018: 104). Україна стає другим у світі експортером кукурудзи після США! (Дикаленко, 2018: 68). Щороку врожаї б'ють минулорічні рекорди (Перспективи майбутнього..., 2018: 104). Отже, економічний ефект від іноземних інвестицій дуже високий. Якщо розглядати економічний ефект як кількість виробленої продукції. А які наслідки таких успіхів для внутрішньої економіки країни? Які соціальні наслідки для жителів України?

А тут картина протилежна. Практика свідчить про те, що підвищення врожайності не приносить користі ані країні, ані її громадянам. Як інак-

ше пояснити те, що в часи СРСР колгоспи за власний кошт створювали і утримували інфраструктуру сільської місцевості: дороги, школи, лікарні, вуличне освітлення, тощо. Колгоспи за свій кошт будували житло для своїх членів. Сьогодні врожайність значно вища, ніж у радянські часи, завдяки технологічному прогресу. За даними міністерства сільського господарства США врожайність пшениці в Україні за останні 20 років зросла вибуховими темпами. Врожайність пшениці, кукурудзи і ячменю зросла в середньому на 69%! (За 20 років середня врожайність пшениці...). В той же час дороги розбиті, інші об'єкти інфраструктури також не в найкращому стані. Будівництво житла для місцевих жителів взагалі здається якоюсь фантастикою. Селяни зубожіли та виїжджають на заробітки за кордон. Варто відзначити, що іноземці на сплачують орендодавцям високу орендну плату: вони вкладають в сільське господарство в Україні для того, щоб знизити вартість виробництва і збільшити власні прибутки, а зовсім не для того, щоб Україна стала багатшою.

Виявляється, зростання іноземних інвестицій призводить лише до зростання прибутків іноземців, яке існує паралельно із економікою України. А паралельні лінії, як відомо, не перетинаються. В умовах постійного зростання іноземних інвестицій, на нашу думку, вже не коректно говорити про українське сільське господарство. Більш правильно вести мову про продукцію, яка вирощується на території України. Тому слабкість державної підтримки аж ніяк не загрожує експорту продукції із України, як вважають деякі дослідники (Ковальський, 2018: 17). Вона лише послаблює національного аграрно-

го товаровиробника. Але, як ми вже продемонстрували вище, це цілком логічно, оскільки перебуває у загальному руслі державної політики.

Ось такі соціально-економічні наслідки іноземних інвестицій в сільське господарство України. Ринок оренди земель красномовно свідчить про те, що іноземні інвестиції в сільське господарство України негативно впливають на економіку України.

Зміни клімату на планеті Земля. Ми вважаємо, що перспективи ринку земель в Україні необхідно розглядати в контексті кліматичних змін, які зараз відбуваються на Землі.

Про неминучі зміни клімату, що відбудуться на нашій планеті у найближчому майбутньому, вперше публічно заговорили у 1950–1960-ті роки (Медведев, 1987: 5). У 1980-ті роки вчені провідних країн світу вже широко інформували громадськість про неминучі радикальні зміни, які почнуться ще за життя сучасників (Кондратьєв, 1987). Наукові кола різних країн були залучені до міжнародних комісій, які досліджували передумови та перспективи змін клімату (Борозенкова, Будько, Бютнеридр, 1991). З початку ХХІ ст. кількість публікацій на цю тему зростає в рази. Про що говорять вчені зараз?

Як і передбачали, зміни клімату вже почалися. Проте серед вчених досі немає єдності ні щодо природи, ні щодо характеру цих змін. Частина вчених каже про глобальне потепління, інша частина – про глобальне похолодання (Рябова, 2006: 71). Навіть причини явищ, які відбуваються уже десятиріччями, досі нез'ясовані. Так, уже тривалий час відбувається підвищення рівня води у Світовому океані. Більшість вчених вважає, що причина – танення льодовиків. Проте інші з ними не згодні.

Наприклад, професор Інституту океанології Російської Академії Наук С.К. Гулев вважає, що рівень води у Світовому океані збільшується не стільки від танення льодовиків, як внаслідок її нагрівання (Рябова, 2006: 71).

Зміни клімату відбуваються значно швидше, ніж це прогнозували на моделях. Це стосується підйому рівня моря, зміни температури повітря, викидів вуглецю, і практично у кожному випадку ми бачимо, що зміни сталися або у верхній точці у кінці графіку, або навіть за межами його значень. Арктичні криги можуть слугувати як найбільш яскравий приклад: їх зміщення у літній час зашкалює за проектний графік. Іронія полягає в тому, що кліматологи завжди були занадто обережними та швидше притримувалися традиційних точок зору. Такий висновок робить Майкл Манн, відомий американський математик, фізик та кліматолог (Манн, 2012: 73).

Факт поступового танення арктичного крижаного покриву відомий уже не одне десятиліття. Але темпи зникнення льоду спростовують усі моделі кліматологів. Дослідники стверджують, що відомі фактори не пояснюють цей процес. Насправді, вони не знають причини (Сигнал до відступу..., 2011: 60).

Отже, вчені не знають, чому відбуваються зміни клімату. Вони не знають, яких саме змін слід очікувати і коли. Крім того, вони не знають, що робити. А що ж вони знають? Вони знають те, що зміни неминучі, а також те, що вони відбуваються значно швидше, ніж самі вчені очікували.

А поки вчені будують моделі, в багатьох країнах світу вже почали активну підготовку до неминучої бурі.

У США станом на 2012 р. близько 16 штатів вже склали плани адаптації до кліматичних змін або розробляють їх

Низка повеней, посух та критично високих температур підштовхують владу до рішучих заходів щодо захисту своїх співгромадян та їх майна (Кэри, 2012: 58).

Інші багаті країни також почали адаптуватися до кліматичних змін. У Великобританії виділено 1,2 мільярда доларів на боротьбу із повенями. У Нідерландах будують будинки, що плавають, у Швейцарії розробляється техніка із виробництва штучної криги. Адаптація у бідних країнах – це дещо інше. На Африканському Розі потрібно долати все більші відстані у пошуках води. У долині Гангу споруджують бамбукові сховища на сваях, а у дельті Меконгу вчать плавати жінок та дітей. Маємо, як висловлюються автори доповіді, яку ми цитуємо, «адаптаційний апартейд» (Клюев, 2008: 16). Якщо користуватися такими метафорами, цікаво, до якої раси належать українці?

Кліматичні зміни набирають обертів буквально на очах. Так, в серпні 2019 року, поки мешканці України насолоджувалися помірно літньою погодою, по всій планеті спостерігалися погодні аномалії: повені, пожежі, виверження вулканів, тощо. Генеральний секретар ООН (We are losing the race...) назвав це надзвичайною екологічною ситуацією на планеті! Слово року за версією Оксфордського словника – надзвичайна кліматична ситуація. Ситуація, варта уваги, чи не так? Але, на нашу думку, ще більш варте уваги те, що в Україні більшість людей навіть і не чула про цю новину! Адже українські новини в цей час, як зазвичай, були заповнені сюжетами про внутрішню політику. З весни 2019 р. відбулися аномально сильні пожежі у Каліфорнії, Російській Федерації, Амазонії, Центральній Африці, тощо. Світові засоби масової інформації не висвітлювали ці події в належному об-

сязі. Українські ж новини в цей час, як зазвичай, були зосереджені лише на подіях всередині країни, тому українці дуже слабо обізнані з тими змінами, що відбуваються на Землі. Звісно, починаючи із весни наступного, 2020 р., громадськість взагалі забула про існування такого явища, як клімат – адже інформаційний простір повністю «окупований» парадигмою пандемії коронавірусу. Ця інформаційна глиба поховала під собою усі інші проблеми, з якими стикається людство. Проте це не означає, що проблемами зникли.

Огляд змін клімату підводить нас безпосередньо до іншої теми – продовольчої безпеки. Адже очевидно, що такі процеси, які зміна температури, кількості опадів, підвищення рівня Світового океану та інші подібні явища неминуче вплинуть на сільське господарство. Адже навіть у такій країні, як США, незважаючи на усі передові технології, кліматичний фактор залишається визначальним у сільському господарстві (Неупереджений погляд..., 2018: 42).

Продовольча безпека. Землі України, як найкращі у світі, поза всяким сумнівом, викликають жвавий інтерес багатьох країн. Останнім часом все більше можна почути про активність у цьому напрямку Саудівської Аравії та інших арабських країн. Широко відома історія про придбання агрохолдингу «Мрія» (Офіційно...) (хочемо особливо звернути увагу на те, що компанія, яка придбала холдинг «Мрія», належить не приватним особам, а Королівству Саудівська Аравія). Також посилений інтерес до наших сільськогосподарських земель проявляє Китайська Народна Республіка. Проте, на відміну від арабів, китайці уникають будь-якої публічності. Натомість вони проводять пе-

ріодичні «турне» полями України. І, на відміну від арабів, їх не цікавить оренда. Їм потрібна саме купівля українських земель. В чому причина такої секретності китайських товаришів, можна лише здогадуватися. З того, що опинилося у світлі публічного обговорення, можна згадати темну історію із Українською академією аграрних наук, яка, за деякими свідченнями, запросила на свої науко-дослідні поля з метою переймання передового китайського досвіду 400 інженерів та 30 000 селян з Китаю на 50 років (Китайська навала..., 2018).

А тепер поставимо питання: чи випадково саме ці країни проявляють підвищений інтерес до земель України? Для того, щоб дати відповідь на це запитання, поглянемо на мапу. Ми скористаємося британським атласом світу за редакцією Дорлінга Кіндерслі, який неодноразово перевидавався у різних країнах світу (Атлас мира..., 1999).

Аравійський півострів. Безкрая пустеля вкриває більшу частину Аравійського півострова. Населення зосереджене в оазисах вздовж Червоного моря і в прибережних районах... У регіоні зосереджено більше половини світових запасів нафти, і експлуатація нафтових та газових родовищ принесла йому – і особливо Саудівській Аравії – незліченні багатства...

Сільське господарство. Більша частина земель Аравії непридатна для сільського господарства. Тому особливо значення набуває зрошення. На вузькій прибережній рівнині та в ізольованих оазисах, що займають менше 1 % території Аравії, вирощують зернові, каву, фініки та фрукти. У регіоні розводять кіз, овець та верблюдів (Атлас мира, 1999: 146).

Китай. Китай – найбільш багатовисловна з усіх країна.

Сільське господарство. Майже 90 % території Китаю непридатна для обробки через суворі природні умови або бідні ґрунти. На заході розвинуто кочове землеробство. Східний Китай з його мусонним кліматом – основний землеробський район. У тропіках та субтропіках півдня вирощують рис. На півночі, де кількість опадів та температура ..., переважають пшениця і соя.

Значна частина Східного Китаю – нижче 100 метрів над рівнем моря (Атлас мира..., 1999: 162–163).

А тепер давайте поглянемо, що повідомляє нам британський атлас про Україну.

Україна. Україна була однією із провідних індустріальних республік СРСР, крупним виробником сільськогосподарської продукції.

Сільське господарство. На території України, яку називають житницею Європи, вирощують зернові, цукровий буряк та соняшник; зерно, цукор та олію експортують.

Більша частина території України – вище 100 метрів над рівнем моря. Нижче – лише Причорноморська низовина та Степовий Крим (Атлас мира..., 1999: 118–119).

Тепер ми можемо дати відповідь на наше запитання про те, чому саме ці країни проявляють найбільший інтерес до земель України. Саудівська Аравія – пустеля, де люди мешкають лише в окремих місцевостях, а сільськогосподарські угіддя складають менше 1 % території. Китай – вкрай перенаселена країна, в якій, в той же час, лише близько 10 % території придатні для сільськогосподарського використання.

А які перспективи для цих країн у світлі кліматичних змін? За прогнозами кліматологів, на планеті набирає оберті процес опустелювання. Із підвищенням температури і зростанням

людського населення все більше земель на планеті стають вразливими стосовно опустелювання, постійної деградації земель, що колись були орними (Desertification...). Тобто пустелі будуть розширюватись. Для Саудівської Аравії це означає, що вона може втрачати навіть ті невеликі території, які раніше не були пустелею. Що стосується Китаю, ми не даремно звернули увагу на те, що велика частина придатних до сільськогосподарського використання земель лежить в низовині біля Тихого Океану. Ці землі можуть бути затоплені внаслідок значного підйому рівня Світового океану. Цей процес, якщо скористатися спостереженнями кліматологів за останні десятиріччя, швидше за все, неминучий та швидкоплинний (Сигнал до відступу..., 2011).

Звичайно, у зоні ризику не лише дві країни, про які ми мовили вище. Наприклад, погодні умови у сільськогосподарських штатах США жорсткі та рік від року погіршуються (Неупереджений погляд..., 2018). Список країн, які гостро потребують нових земель для сільськогосподарського використання, все розширюється.

Як же цим країнам прогнати своїх громадян? Як подолати загрозу голоду, яка цілком реальна? Звичайно, найпростіше – це імпорт продуктів харчування з більш благополучних країн. Але дії урядів, юридичних осіб приватного права та окремих громадян цих країн свідчать про те, що вони не довіряють імпорту. Вони хочуть контролювати сільськогосподарські угіддя інших країн. Не випадково на ринку оренди землі в Україні така велика кількість іноземних компаній (Какие иностранные агрохолдинги...).

Ось чому вони проявляють такий жвавий інтерес до українських земель. Сьогодні вони вже контролюють части-

ну земель сільськогосподарського призначення в Україні шляхом придбання компаній, які орендують земельні ділянки у громадян України. Але ринок земель, що відкривається завдяки скасуванням заборони, дає їм стратегічно важливий шанс: вони можуть стати власниками цих земель. Так, як у Саудівської Аравії, так і у Китаю мало земель. Але в них дуже багато грошей. І за ці гроші вони з легкістю можуть скупити українські землі.

Ми повністю погоджуємося із Наталією Левчук, яка вважає, що навіть якщо заборона на придбання землі іноземцями не буде скасована, це не завадить іноземцям. Адже заборону можна обійти шляхом створення іноземними особами українських юридичних осіб (низки українських юридичних осіб) (Левчук, 2018: 14). Як іноземні компанії зі світовим ім'ям створюють безліч українських юридичних осіб з українськими назвами і керівниками із середовища місцевих жителів із живописними українськими вусами, які періодично з'їжджаються до головного офісу компанії, щоб отримати накази від іноземців, як ці юридичні особи продають один одному паливно-мастильні матеріали, надають в оренду техніку, тощо, з метою ухилення від сплати податків, як відбувається калейдоскоп фіктивних банкрутств та переведення активів від однієї юридичної особи до іншої, можна було б написати окрему повість у гумористичному жанрі. Проте це вже виходить за межі нашого дослідження.

Тут також необхідно згадати і про перспективу подвійного громадянства. Хочемо звернути увагу на те, що на момент подання статті до редакції у Верховній Раді України перебувало декілька законопроектів, які передбачають внесення змін до законодавства

України щодо фактичної легалізації подвійного громадянства. Офіційні посадові особи та засоби масової інформації говорять лише про протидію загрозам з боку Російської Федерації, що веде війну проти України. Звісно, це пріоритетне завдання. Але для чого взагалі дозволяти подвійне громадянство країні у стані війни? Звісно, публічні відносини громадянства (підданства) завжди породжують значну кількість приватно-правових проблем як майнового, так і немайнового характеру. Зараз можна почути, що потреба у легалізації іноземного громадянства вже давно «назріла». Цікавий факт: проблема «зріла» 30 років, а «дозріла» лише у 2021 р. – саме у рік відкриття ринку купівлі-продажу земель. Також слід звернути увагу на те, що згадані вище законопроекти містять дуже багато обмежень для іноземців. В той же час в них немає жодного слова про землю.

Не даремно зараз українські фермери так відчайдушно опираються скасуванню заборони (Вісник «Фермер України», 2019). Вони знають, що не здатні витримати конкуренцію з іноземцями. Їх господарства, які зараз функціонують на землях, що використовуються на підставі договорів оренди, ризикують рано чи пізно зникнути, коли з'являться нові власники.

А які перспективи України в такому варіанті розвитку подій? Коли кліматичні зміни розгорнуться із справжньою силою, Саудівська Аравія та Китай будуть змушені значно збільшити обсяг постачань продуктів харчування із тепер уже власних заморських володінь в Україні, щоб прогодувати своє населення. А чи вистачить продуктів харчування для населення України? Ми не маємо в цьому жодної впевненості.

Такий сценарій може здатися дуже далеким від сьогодення. Проте це не зовсім так. Наведемо такий приклад. За даними фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, станом на 2013 р. імпортозалежність нашої країни за позицією «олія рослинна всіх видів» становить 49 % (Сучасний стан і загрози...). В той же час, за даними міністра аграрної політики станом на 2012 рік, українська олія становила 55 % світового ринку! (Присяжнюк, 2012). Таким чином, на українських полях вирощується соняшник, який у багато разів перевищує внутрішні потреби. І в той же час, половина соняшникової олії імпортується на внутрішній ринок. Тобто вже сьогодні продукція, вирощена в Україні, експортується в таких обсягах, що для задоволення внутрішніх потреб необхідний імпорт такої продукції за завищеними цінами. Отже, продовольча безпека України уже підірвана. І це за умови, що землі сільськогосподарського призначення у повному складі перебувають у власності національних суб'єктів: громадян та держави. А що почнеться, коли власниками стануть іноземці?

Може статися так, що врожаї в Україні, як і зараз, будуть продовжувати бити минулорічні рекорди, а в країні почнеться дефіцит продуктів харчування. Нагадаємо, що в 1933 р. в Україні був нормальний врожай, але в той же час від голоду загинули мільйони людей.

Така перспектива – ніщо інше, як підрич продовольчої безпеки країни. З урахуванням викладеного вище, ми вважаємо, що дії державних службовців, що фактично вчиняються в інтересах іноземних країн, спрямовані на створення можливостей для іноземних фізичних та юридичних осіб

придбати землі сільськогосподарського призначення в Україні, містять ознаки злочину, передбаченого ст. 111 Кримінального кодексу України – державна зрада. Некомпетентність не може бути виправданням, коли ставка у грі – виживання.

Передумови ринку земель. На нашу думку, для запровадження повноцінного ринку сільськогосподарських земель в Україні, необхідно досягнути низки передумов. До них належать: кліматичні, правові, економічні, соціальні, психологічні та інформаційні. Поки що жодної із цих передумов не досягнуто.

Моделі ринку земель. Щонайменше з часу прийняття чинного Земельного кодексу України не втрачає популярності обговорення моделей ринку земель. Такі моделі можуть бути дуже різними. Насправді, скільки країн, стільки й моделей.

За словами колишнього Прем'єр-міністра України Олексія Гончарука, він та його команда разом з експертами зі Світового банку прорахували 25 сценаріїв, за якими можна відкрити ринок землі (Україна має створити умови...). Проте, відповідно до установчих документів Світового Банку, серед цілей його діяльності відсутній захист національних інтересів України.

На наше переконання, ніяка модель, намальована на папері, або навіть виготовлена завдяки дарам діджиталізації, не працюватиме, якщо вона не побудована на фундаменті фізичної реальності. Ось фактори, що складають цю реальність: скорочення сільськогосподарських угідь на Землі внаслідок кліматичних змін; цінні ґрунти України; стабільні геологічні умови; низькі ціни на землю; поля, більші, ніж в Америці (Неупереджений погляд, 2018: 42); власники, повністю усунути від сіль-

ського господарства; слабка держава; вчасна реформа місцевого самоврядування; тотальна корупція; дезінформоване суспільство. Ось складові формули успіху. Тільки цей успіх не має жодного стосунку до України.

Можна вигадати 25, 250 чи 2 500 сценаріїв. Насправді сценарій лише один: втрата Україною контролю над власними земельними ресурсами та припинення права власності на землю Українського народу, що порушує частину першу ст. 13 Конституції України.

У статті із земельного права ми не випадково присвятили так багато уваги даним природничих наук. Українські представники природничих наук правильно відзначають, що одна із основних проблем сучасної науки – міждисциплінарні бар'єри (Мартынюк, Темурьянц, Владимирский, 2008: 165). З цього приводу наведемо слова Ервіна Чарграффа – американського біофізика єврейського походження родом із Буковини: «Надмірне дроблення уявлення про природу, що часто призводить до його повного зникнення, робить світ схожим на Хитуна-Бовтуна, якого не вдалося зібрати...такий світ може стати ще більш некерованим в міру того, як від Континууму Природи будуть відламуватись – «з метою більш детального вивчення» – шматочки все дрібніше і дрібніше». Його слова дуже влучно характеризують стан сучасної науки: у гонитві за спеціалізацією, що має поглибити знання про предмет дослідження, вчені втрачають розуміння цілого. Дослідження такого складного об'єкта, як ринок земель в Україні, вимагає комплексного підходу. Тому виникає необхідність використання даних різних наук: правознавства, економіки, соціології, агрономії, географії, геології, кліматології, тощо.

31.03.2020 р. було ухвалено Закон України № 552-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», яким було скасовано заборону. Закон набуває чинності 1.07.2021 р. Проте скасування заборони жодним чином не впливає на викладене вище. У статті, присвяченій ринку земель, ми навіть не торкаємося змісту цього закону, оскільки у світлі обставин, викладених вище, зміст закону має другорядне значення.

Звичайно, законом визначається певна модель ринку земель. І до його положень в нас є декілька серйозних зауважень. Навіть більше: лише за 2 місяці із часу його ухвалення Верховною Радою України вже було ухвалено деякі закони, що значною мірою нівелюють обмеження, визначені у першому законі. І це лише підтверджує наші попередні висновки. Проте положення згаданих законодавчих актів вимагають окремого дослідження, яке буде здійснено нами в наступних публікаціях.

Висновки і перспективи.

Право власності на землю Українського народу, визначене Конституцією України, може мати різноманітні прояви на практиці. Одним із них є прийняття Верховною Радою України рішення щодо заборони відчуження земель сільськогосподарського призначення. Визначення юридичної долі земельних ділянок – це справа, яка стосується всього Українського народу, а не лише власників земельних ділянок.

Власники землі економічно слабкі та глибоко дезінформовані. Їх переважна більшість повністю усунута від сільського господарства. Історія земельної реформи після приватизації землі – це історія зменшення прав

власників на користь орендарів. Тому дозвіл відчуження земельних ділянок за таких умов – це не поновлення прав власників, а створення сприятливих умов для позбавлення власників їх власності, що буде логічним завершенням земельної реформи.

Державна політика спрямована не на підтримку національного аграрного товаровиробника, а на його знищення. Органи місцевого самоврядування неспроможні вирішувати завдання, які потребують глобального бачення, такі, як розпорядження землями сільськогосподарського призначення в Україні.

Загальний стан правопорядку та його стан у сфері земельних відносин не дозволяє навіть вести мову про скасування заборони відчуження земель сільськогосподарського призначення. Особливу небезпеку становить організована злочинність – рейдерство, яке набуло у сфері земельних відносин небачених раніше розмірів і лише посилюється. Вплив корупції на земельні відносини вкрай згубний. Високий рівень корупції робить Україну беззахисною перед експансією іноземців.

Наразі в Україні функціонує розвинутий ринок оренди землі. Серед орендарів велика доля іноземних інвесторів. Незважаючи на рекордні врожаї та високі позиції України серед експортерів продуктів харчування, селяни бідні, а сільська місцевість у занепаді. Зростання виробництва та експорту не підвищує життєвий рівень громадян, не сприяє розвитку країни. Іноземні інвестиції згубно впливають на економіку України.

Ринок земель повинен розглядатися в контексті кліматичних змін на Землі. В цьому світлі українські землі набувають стратегічного значення у глобальному вимірі. На планеті відбувається

процес втрати сільськогосподарських угідь одночасно із зростанням населення. Тому багаті іноземні країни планують придбання земель в Україні. Таким чином, виникає загроза продовольчій безпеці України, адже вже сьогодні більшість сільськогосподарської продукції експортується в інтересах приватних осіб. Публічні інтереси ніяким чином не забезпечуються.

За умов, що склалися на даний час, скасування заборони на відчуження земель сільськогосподарського призначення призведе до втрати землі як природного ресурсу для України, Українського народу та власників земельних ділянок, що також становить загрозу національній безпеці та порушує право власності на землю Українського народу.

Подальший розвиток законодавства України у сфері відчуження земель сільськогосподарського призначення та наслідки такої правотворчості стануть предметом наступних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями).
2. Кулинич П.Ф. Земля і Конституція. URL: www.ulti.kiev.ua (дата звернення: 12.03.2021 р.).
3. Кулинич П.Ф. Правові проблеми земельної реформи в Україні. Правова держава. Київ, 1998. Вип. 9. С. 224–225.
4. Конституція України: наук.-практ. коментар. Харків: Право, Київ: Видавничий дім «Ін Юре». 2003.
5. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. Київ: Алерта, ЦУЛ. 2011. 678 с.
6. URL: <https://land.gov.ua/infohrafka-struktura-ukrainskykh-zemel-ta-spivvidnoshennia-kilkosti-chornozemiv-v-ukraini-ta-inshykh-ievropeiskykh-krainakh/> (дата звернення: 12.03.2021 р.).
7. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 413 «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними». Офіційний вісник України. 2017. № 51. Стор. 14. Ст. 1569.
8. Про Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38. Ст. 248.
9. Забелышенский А.А. Природоохранительная функция советского земельного права. Свердловск, 1982. 43 с.
10. Експорт товарів і послуг України. Загальні підсумки 9 місяців 2019 року. Міністерство розвитку економіки торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2021 р.).
11. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 03.12.1999 р. № 1529/99. Офіційний вісник України. 1999. № 49. Стор. 11. Ст. 2400.
12. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р. № 2114-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 20. Ст. 272.
13. Левчук Н. Мораторій: to be or not to be? Юридична газета. 14.08.2018 р. № 32–33. С. 14–15.
14. Ковальський В. Власти у протекцію. Land lord. № 12 (38). Грудень 2018 р. С. 12–17.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удо-

- сконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 р. № 2498-VIII. Голос України від 29.08.2018. № 160.
16. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 5.06.2003 р. № 899-IV (з наступними змінами та доповненнями). Голос України від 08.07.2003 р. № 124.
17. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» (реєстраційний № 6049-д) С. 4. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63222 (дата звернення: 27.03.2021 р.).
18. Голян В. Земельна децентралізація як інституціональний бар'єр земельного переділу. URL: https://dt.ua/macrolevel/zemelna-decentralizaciya-yak-institucionalniy-bar-yer-zemelnomu-peredilu-273037_.html (дата звернення: 27.03.2021 р.).
19. Даниленко Б.В. Стале використання несільськогосподарських угідь земель сільськогосподарського призначення в Україні: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 214–220.
20. Антирейдерство. Захист агробізнесу. Київ: Видавничий дім «КИЙ», 2017. 176 с.
21. Голова Верховного суду: залякувати суддів перезавантаженням – не реформа. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30220044.html> (дата звернення: 27.03.2021 р.).
22. Покутній О. Рейдери та земля: чому українські аграрії стають жертвами свавілля? Юридична газета. 14.08.2018 р. № 32–33. С. 22–23.
23. Фермерское хозяйство вернули хозяину. Время. № 102. С. 7.
24. Кому принадлежат крупнейшие агрохолдинги Украины. URL: biz.censor.net.ua/resonance/3104454/komu_prinadlejat_krupneyishie_agroholdingi_ukrainy (дата звернення: 27.03.2021 р.).
25. Неупереджений погляд. Land lord. № 12 (38). Грудень 2018 р. С. 41–47.
26. Перспективи майбутнього. Land lord. № 12 (38). Грудень 2018 р. С. 102–105.
27. Дикаленко М. Срібне золото. Land lord. № 12 (38). Грудень 2018 р. С. 68–73.
28. За 20 років середня врожайність пшениці в Україні зросла на 44 % – USDA. URL: <http://www.agriagency.com.ua/events/11815.html> (дата звернення: 29.03.2021 р.).
29. Медведев Ю.Э. Во избежание эпилога. Москва: Знание, 1987. 189 с.
30. Кондратьев К.Я. Глобальный климат и его изменения. Ленинград: Наука, 1987. 231 с.
31. Борозенкова И.И., Будько М.И., Бютнеридр Э.К. Предстоящие изменения климата: Совместный советско-американский отчет о климате и его изменениях. Ленинград: Гидрометеиздат, 1991. 271 с.
32. Рябова Е. Будущее земли – наводнения: изменения климата Земли. В мире науки. 2006. № 4. С. 70–72.
33. Майкл Манн. Удар хоккейной клюшкой. В мире науки. 2012. № 5. С. 70–73.
34. Сигнал до відступу: полярна крига в Арктиці таниє швидше, ніж прогнозували кліматичні моделі. Чому? Український тиждень. 2011. № 41. С. 60–61.
35. Джон Кэри. После потопы. В мире науки. 2012. № 3. С. 58–62.
36. Ключев Н.Н. Климатические изменения в мире социальных контрастов. Экология и жизнь. 2008. № 8. С. 14–16.
37. We are losing the race': UN secretary general calls climate change an 'emergency'.

- URL: <https://www.theguardian.com/environment/2019/sep/18/un-secretary-general-climate-crisis-trump> (дата звернення: 29.03.2021 р.).
38. URL: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> (дата звернення: 29.03.2021 р.).
39. Офіційно: агрохолдинг Мрія переходить к новому власнику. URL: <http://brandstory.com.ua/oficialno-agroholding-mriya-perexodit-k-novomu-sobstvenniku/> (дата звернення: 02.04.2021 р.).
40. Китайська навала: навіщо в Україну запрошують 30 тисяч китайців? Національний корпус. 2018. № 6. С. 5.
41. Атлас мира: Энциклопедия: Пер. с англ. / Гл. ред. Е. Мирска. Лондон. Дорлинг Киндерсли. Москва: Слово. SLOVO. 1999. 338 с.
42. Desertification, explained. URL: <https://www.nationalgeographic.com/environment/habitats/desertification/> (дата звернення: 02.04.2021 р.).
43. Какие иностранные агрохолдинги обрабатывают земли в Украине. URL: <https://biz.censor.net.ua> (дата звернення: 02.04.2021 р.).
44. Вісник «Фермер України». Всеукраїнська газета асоціації фермерів та приватних землевласників України. № 19–20, 1–31.10.2019 р.
45. Сучасний стан і загрози продовольчій безпеці України. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/prodovolcha_bezpeka.pdf (дата звернення: 02.04.2021 р.).
46. Присяжнюк Микола: Держава зацікавлена у розширенні географії експорту соняшникової олії. Повідомлення прес-служби Мінагрополітики від 24.07.2012. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/199> (дата звернення: 02.04.2021 р.).
47. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. Голос України. № 107.
48. Україна має створити умови, щоб у разі відкриття ринку у фермерів була можливість купити земельну ділянку. Олексій Гончарук. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2021 р.).
49. URL: <https://www.worldbank.org/en/about/articles-of-agreement/ibrd-articles-of-agreement/article-I> (дата звернення: 02.04.2021 р.).
50. Мартынюк В.С., Темуриянц Н.А., Владимирский Б.М. У природы нет плохой погоды: космическая погода в нашей жизни. Киев: Издатель В.С. Мартынюк, 2008. 212 с.
51. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 20. Стр. 13. Ст. 142.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (1996). № 30. St. 141 (z nastupnyumy zminamy ta dopovnenniamy) (in Ukrainian).
2. Kulynych, P.F. Zemlia i Konstytutsiia [Land and Constitution]. Available at: www.ulti.kiev.ua. (in Ukrainian).
3. Kulynych, P.F. (1998). Pravovi problemy zemelnoi reformy v Ukraini [Legal problems of land reform in Ukraine]. Pravova derzhava, 9: 224–225 (in Ukrainian).
4. Konstytutsiia Ukrainy: nauk.-prakt. komentar [Constitution of Ukraine: scientific-practical commentaries] (2003). Kharkiv: Pravo, Kyiv: Vydavnychiy dim «In Yure», 69 (in Ukrainian).
5. Miroshnychenko, A.M. (2011). Zemelne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Land law of Ukraine: textbook]. Kyiv: Alerta, TsUL, 148 (in Ukrainian).
6. Available at: <https://land.gov.ua/infohrafika-struktura-ukrainskykh-zemel-ta-spivvidnoshennia-kilkosti-chornozemiv-v-ukraini-ta-inshykh-ievropeyskykh-krainakh/> (in Ukrainian).
7. Stratehiia udoskonalennia upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlas-

- nosti ta rozporiadzhennia nymy [Strategy of improvement of mechanism management of land use and protection of agricultural lands of state property and disposal of these lands]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 07.06.2017 № 413 «Deiaki pytannia udoskonalennia upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy». Ofitsiinyi visnyk Ukrainy (2017), 51, 14, 1569 (in Ukrainian).
8. Pro Osnovni napriamky derzhavnoi polityky Ukrainy u haluzi okhorony dovkillia, vykorystannia pryrodnykh resursiv ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky [On main directions of state policy of Ukraine in the sphere of protection of environment, development of natural resources and provision of a safe environment] (1998): Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 38, 248. (in Ukrainian).
  9. Zabelyshenskiy, A.A. (1982). Pryrodookhranytelnaia funktsiia sovetskoho zemelnogo prava. Sverdlovsk, 43 (in Russian).
  10. Eksport tovariv i posluh Ukrainy. Zahalni pidsumky 9 misiatsiv 2019 roku [The export of goods and services in Ukraine by 9 months of 2019]. Ministerstvo rozvytku ekonomiky torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. Available at: <http://www.me.gov.ua> (in Ukrainian).
  11. Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorenennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky [On the urgent measures on acceleration of the reform of agrarian sector of economy] (1999): Ukaz Prezydenta Ukrainy 03.12.1999 № 1529/99. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 49, 11, 2400 (in Ukrainian).
  12. Pro kolektyvne silskohospodarske pidpriyemstvo [On the collective agricultural enterprise] (1992): Zakon Ukrainy 14.02.1992 № 2114-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 20, 272 (in Ukrainian).
  13. Levchuk, N. (2018). Moratorii: to be or not to be? [The restriction on sale of land: to be or not to be?]. Yurydychna hazeta, 32–33: 14–15 (in Ukrainian).
  14. Kovalskiy, V. (2018). Vklasty u protektsiiu [To invest in protection]. Land lord, 12 (38): 12–17 (in Ukrainian).
  15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyrishennia pytannia kolektyvnoi vlasnosti na zemliu, udoskonalennia pravyl zemlekorystuvannia u masyvakh zemel silskohospodarskoho pryznachennia, zapobihannia reiderstvu ta stymuliuvannia zroshennia v Ukraini [On Amendments to the legislative acts of Ukraine on the solutions of the problems of collective property on land, the improvement of rules of land use in massive of agricultural lands, prevention of corporate raiding and stimulation of irrigation in Ukraine] (2018): Zakon Ukrainy 10.07.2018 № 2498-VIII. Holos Ukrainy, 160. (in Ukrainian).
  16. Pro poriadok vydilennia v naturi (na mistsevosti) zemelnykh dilianok vlasnykam zemelnykh chastok (paiv) [On the order of selection on the locality of land parcels to the owners of corporate rights on the land of enterprise] (2003): Zakon Ukrainy 05.06.2003 № 899-IV (z nastupnymy zminamy ta dopovnenniamy). Holos Ukrainy, 124. (in Ukrainian).
  17. Zauvazhennia do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyrishennia pytannia kolektyvnoi vlasnosti na zemliu, udoskonalennia pravyl zemlekorystuvannia u masyvakh zemel silskohospodarskoho pryznachennia, zapobihannia reiderstvu ta stymuliuvannia zroshennia v Ukraini» [The remarks to the bill On Amendments to the legislative acts of Ukraine on the solutions of the problems of collective property on land, the improvement of rules of land use in massive of agricultural lands, prevention of corporate raiding and stimulation of irrigation in Ukraine] (reiestratsiinyi № 6049-d). Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63222 (in Ukrainian).

18. Holian, V. Zemelna detsentralizatsiia yak instytutsionalnyi barier zemelnoho peredilu [The land decentralization as a barrier for land redistribution]. Available at: <https://dt.ua/macrolevel> (in Ukrainian).
19. Danylenko, B.V. (2014). Stale vykorystannia nesilskohospodarskykh uhid zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini: aktualni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [The sustainable land management of non agricultural lands of agricultural lands in Ukraine: the actual problems and the ways to solve them]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 4: 214–220 (in Ukrainian).
20. Antyreiderstvo. Zakhyst ahrobiznesu [Against corporate raiding. The defence of agricultural business] (2017). Kyiv: Vydavnychi dim «KYI», 176 (in Ukrainian).
21. Holova Verkhovnoho sudu: zaliakuvaty suddiv Perezavantazhenniam – ne reforma [The Head of Supreme Court: to intimidate judges by restart is not a reform]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/30220044.html> (in Ukrainian).
22. Pokutnii, O. (2018). Reidery ta zemlia: chomu ukrainski ahrarii staiut zhertvamy svavillia? [Corporate raiders and the land: why Ukrainian agrarian businessmen become the victims of crimes?]. Yurydychna hazeta, 32–33, 22–23 (in Ukrainian).
23. Fermerskoe khoziaistvo vernuly khoziaynu [The farm was returned to his owner]. Vremia, 102: 7 (in Russian).
24. Komu prynadlezhat krupneishye ahrokholdy nhy Ukrainy [Who is the owner of the biggest agrarian companies in Ukraine?]. Available at: biz.censor.net.ua/resonance/3104454/komu_prinadlejat_krupneyishye_agroholdingi_ukrainy (in Russian).
25. Neuperedzhenyi pohliad [The objective look] (2018). Land lord, 12 (38): 41–47 (in Ukrainian).
26. Perspektyvy maibutnoho [The perspectives of the future] (2018). Land lord, 12 (38): 102–105 (in Ukrainian).
27. Dykalenko, M. (2018). Sribne zoloto [The silver gold]. Land lord, 12 (38): 68–73 (in Ukrainian).
28. Za 20 rokiv serednia vrozhainist pshenytsi v Ukraini zroslo na 44 % – USDA [During 20 years the average productivity of wheat in Ukraine have increased by 44 %. USDA]. Available at: <http://www.agriagency.com.ua/events/11815.html> (in Ukrainian).
29. Medvedev, Y.E. (1987). Vo izbezhanie epiloga [To prevent the epilogue]. Moskva: Znanie, 5 (in Russian).
30. Kondratev, K.Y. (1987). Globalnyiy klimat i ego izmeneniya [The global climate and its changes]. Leningrad: Nauka (in Russian).
31. Borozenkova, I.I., Budko, M.I. & Byutnerid, E.K. (1991). Predstoyaschie izmeneniya klimata: Sovmestnyiy sovetско-amerikanskiy otchYot o klimате i ego izmeneniyah [The forthcoming climate change: the joint soviet-american report about climate and climate change]. Leningrad: Gidrometeoizdat, 1991 (in Russian).
32. Ryabova, E. (2006). Buduschee zemli – navodneniya: izmeneniya klimata Zemli [The future of the Earth – floods: the climate change on the Earth]. V mire nauki, 4: 70–72 (in Russian).
33. Maikl Mann (2012). Udar khokkeinoi kliushkoi [The hockey stick strike]. V myre nauky, 5: 70–73 (in Russian).
34. Syhnal do vidstupu: poliarna kryha v Arktytstane shvydshe, nizh prohnozuvaly klimatychni modeli. Chomu? [Signal the retreat: the polar ice is melting faster, than climate models showed. Why?]. (2011). Ukrainskyi tyzhden, 41: 60–61 (in Ukrainian).
35. Dzhon Keri (2012). Posle potopa [After the flood]. V mire nauki, 3: 58–62. (in Russian).
36. Klyuev, N.N. (2008). Klimaticheskie izmeneniya v mire sotsialnykh kontrastov [The climate change in the world of social contrasts]. Ekologiya i zhizn, 8: 14–16 (in Russian).
37. We are losing the race: UN secretary general calls climate change an ‘emergency’. Available at: <https://www.theguardian.com> (in English).

38. Available at: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> (in English).
39. Ofytsyalno: ahrokhodyn h Mryia perekhodyt k novomu sobstvennyku [Official: agrarian company Mryia is coming to the new owner]. Available at: <http://brandstory.com.ua> (in Russian).
40. Kytaiska navala: navishcho v Ukrainu zaprosuiut 30 tysiach kytaitsiv? [The Chinese invasion: why are 30 thousands of Chinese invited to Ukraine?] (2018). Natsionalnyi korpus, 6: 5 (in Ukrainian).
41. Atlasmira: Entsiklopediya [Atlas of the World: encyclopedia]: (DorlingKindersli 1999) (in Russian).
42. Desertification, explained. Available at: <https://www.nationalgeographic.com> (in English).
43. Kakie inostrannyye agroholdingi obrabatyvayut zemli v Ukraine [What foreign agrarian companies work in Ukraine]. Available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3125992/kakie_inostrannyye_agroholdingi_obrabatyvayut_zemli_v_ukraine (in Russian).
44. Visnyk «Ferner Ukrainy» [Newspaper Ukrainian farmer]. Vseukrainska hazeta asotsiatsii fermeriv ta pryvatnykh zemlevlasnykiv Ukrainy (2019), 19–20. (in Ukrainian).
45. Suchasnyi stan i zahrozy prodovolchii bezpetsi Ukrainy [The present state and threats to food security of Ukraine]. Available at: <http://www.niss.gov.ua> (in Ukrainian).
46. Prysiashniuk, M.: Derzhava zatsikavlena u rozshyrenni heohrafii eksportu soniashnykovoii olii. Povidomlennia pres-sluzhby Minahropolityky vid 24.07.2012 [The state is interested in increase of export of sun-seed oil. The message of press service of Ministry of agrarian policy]. Available at: <http://www.minagro.gov.ua/node/199>. (in Ukrainian).
47. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] (2001): Zakon Ukrainy 05.04.2001 № 2341-III. Holos Ukrainy, 107. (in Ukrainian).
48. Ukraina maie stvoryty umovy, shchob u razi vidkryttia rynku u fermeriv bula mozhlyvist kupyty zemelnu dilianku, – Oleksii Honcharuk [Ukraine has to create the conditions for farmers that should be able to buy the land lot in the case of start of land market – Oleksii Honcharuk]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua> (in Ukrainian).
49. Available at: <https://www.worldbank.org/en/about/articles-of-agreement/ibrd-articles-of-agreement/article-I> (in Ukrainian).
50. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [On amendments to the legislation of Ukraine concerning conditions of transactions with agricultural lands] (2020): Zakon Ukrainy 31.03.2020 № 552-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 20, 13, 142 (in Ukrainian).
51. Martyniuk, V.S., Temuriants, N.A. & Vladymyrskyi, B.M. (2008). U pryrody net plokhoi pohody: kosmycheskaia pohoda v nashei zhynzy [The nature has no bad weather: the cosmic weather in our lives]. Kyev: Yzdatel V.S. Martyniuk, 212 (in Russian).

B.V. Danylenko (2021). LAND MARKET: THE PERSPECTIVES FOR UKRAINE AND UKRAINIANS. *Law. Human. Environment*, 12(1): 52-74.

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.007>.

Summary. Since 2001, the time when Land code of Ukraine was adopted and the campaign of land privatization was held, the restriction for sale of agricultural lands is in force. In 2019 new Ukrainian government announced the end of restriction and the opening of land market in 2020.

The author examines the present state of land relations in Ukraine to make the conclusion whether Ukraine is ready for land market. Ukraine has one of the best agricultural lands in the

world. They occupy 70 % of the territory of the country. The percentage of arable lands is the highest in the world – more than 50 %. Land reform in Ukraine was started in 1991 and is still not finished. As a result of reform peasants became owners of most of agricultural lands. So land market is a crucial theme for the country.

Despite of the fact, that citizens are owners of land parcels, most of them are removed from agriculture. Tenants are those, who really have the profit. Big profit. Owners get low rent and know nothing about the real cost of their own land, the crops, that raise constantly and the money they bring. A big part of tenants are foreign companies. Such foreign investments, unfortunately, bring nothing for the economy of Ukraine.

The government does not protect national agriculture. In opposite, it ruins it. Before privatization the owners of agricultural land were companies based on cooperation. Due to administrative pressure they were destroyed by privatization of land. New owners instantly became the victims of tenants. Now the reform of self government is held in Ukraine. It provides the amalgamation of villages and transmission of powers from the state to local authorities. This will result in loss of land resources by local people.

The climate change is crucial theme for agriculture. Population on the planet grows but agricultural lands constantly disappear. In this context Ukrainian lands have strategic value in global scale. It may seem incredibly, but issues of climate change and land market are never examined together in Ukraine. But they are examined in such way by countries, that have not enough land resources but enough money to buy them. This brings us to the other important issue – the food security. Even now 90 % of crop is exported abroad. Internal market is not provided sufficiently by domestic agriculture. Ukraine is number one in the world in production of sunflower-seed oil, but we still have to import it! What does it mean? It means that crops are controlled only by private persons in private interests. Public interests are not provided. The perspective of acquisition of land by foreign countries in such situation is threatening for the country.

The rule of law in Ukraine is not working. The court system is weak, corrupted and politically influenced. The right of property has not enough respect in society. Business works illegally. The latter is used by the organized crime, especially in agricultural business. The organized crime in this sphere is stronger than ever.

As a result of conducted research, the author makes conclusion, that Ukraine presently is not ready for land market.

Keywords: land, climate, market, investments, corruption, food security

---

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДХОДИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА»

О.В. КУХАР, аспірант

кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука

(науковий керівник – д.ю.н., професор О.В. Гафурова),

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olgkukhar@gmail.com

Анотація. У статті здійснено науково-теоретичний аналіз законодавства ЄС, вітчизняного законодавства, а також правової доктрини у сфері поводження з відходами сільського господарства. Особливу увагу приділяється встановленню особливостей у правовому регулюванні такої діяльності.

Автор доходить висновку, що на сьогоднішній день, з урахуванням необхідності імплементації законодавства ЄС, відбувається процес поступового формування аграрного законодавства, спрямованого на вирішення проблем, пов'язаних із поводженням з відходами сільського господарства. Його основу складають Закони України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину», «Про побічні продукти тваринного походження, не призначених для споживання людиною», від 18 травня 2017 р. «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

Крім того, обґрунтовується доцільність визначення на законодавчому рівні поняття відходів сільського господарства, розуміючи під ним речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі сільськогосподарської діяльності людини, а також життєдіяльності рослин і тварин, які повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання (окрім органічних добрив) за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник має позбутися шляхом утилізації чи видалення.

У статті пропонується внести зміни до Класифікатора відходів. ДК 005-96 «Класифікатор відходів», затвердженого наказом Держстату України від 29 лютого 1996р. № 89, шляхом доповнення групи 01 відходами лісового господарства (за виключенням відходів переробки лісу, виробництва панелей та меблів, целюлози, паперу і картону) та рибальства.

Ключові слова: відходи, відходи сільського господарства, лісове господарство, навколишнє середовище, пестициди, поводження з відходами, рибне господарство, сільське господарство

Актуальність.

Національним планом управління відходами до 2030 року, затвердженим розпорядженням КМУ від 20 лютого 2019 р. № 117, передбачено формування державної політики у сфері управління відходами виробництва продукції сільського господарства. Адже, суттєве збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, його концентрація в великотоварних сільськогосподарських підприємствах з застосуванням інтенсивних технологій отримання продукції рослинництва і тваринництва, призводить до постійного підвищення антропогенного навантаження на навколишнє середовище (Актуальные проблемы теории..., 2019: 497).

Серед основних забруднювачів довкілля слід виділити підприємства тваринництва, особливо птахівництва. Так, за даними Всеукраїнської екологічної ліги, в процесі життєдіяльності однієї курки утворюється 0,2–0,3 кг посліду, до цього варто додати забруднену підстилку, відходи інкубації, загиблу птицю та ін. Що ж стосується роботи птахофабрик, то у типових на 400 тис. курей-несучок утворюється понад 35 млн л стічних вод за рік. Крім того, вони є потужним джерелом викидів в атмосферне повітря. В 1 м³ забруднених викидів міститься 3–20 мг аміаку, 1–3 мг сірководню, 0,10–0,30 % вуглекислого газу, 3–5 мг пилу, 70–900 тис. мікробних тіл (Позиція ВЕЛ..., 2016). Враховуючи, що сільське господарство залишається високовідходною галуззю економіки, вирішення проблеми мінімізації його негативного впливу на довкілля, а також забезпечення ефективного правового регулювання зазначених процесів, є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У статті використано праці таких відомих українських вчених у галузі аграрного і екологічного права, як: Л.О. Бондар, О.В. Гафурова, В.П. Жушман, В.А. Зуєв, Т.В. Курман, В.В. Носік, О.П. Погрібний, В. Ю. Уркевич та інших.

Мета цієї статті полягає у здійсненні науково-теоретичного аналізу законодавства ЄС, вітчизняного законодавства, а також правової доктрини у сфері поводження з відходами сільського господарства. Окрема увага приділяється виокремленню специфічних ознак таких відходів і виведенню на цій основі їх визначення.

Результати.

Угодою про асоціацію Угодою між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., передбачено співробітництво країн, зокрема, у сфері управління відходами (ст. 361). Воно включає, у т.ч., прийняття національного законодавства, яке б відповідало положенням Директиви Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р. «Про відходи та скасування деяких Директив» (далі – Рамкова Директива) (Directive 2008/98/EC..., 2008) (Додаток XXX до п. 6 «Навколишнє природне середовище» р. V «Економічне і галузеве співробітництво»). Слід зазначити, що згідно з Рамковою Директивою, із сфери її дії виключаються, зокрема: фекальні речовини, солома та інший природний безпечний сільськогосподарський або

лісовий матеріал, що використовується у сільському і лісовому господарстві або для виробництва енергії з такої біомаси шляхом застосування процесів або методів, які не шкодять навколишньому середовищу або не загрожують здоров'ю людей (п. 1 ст. 2). Крім того, із сфери дії цього нормативно-правового акту має бути виключено ряд речовин, поводження з якими регулюється іншим законодавством ЄС, серед яких: побічні продукти тваринного походження, включаючи продукти переробки, на які поширюється дія Регламенту (ЄС) № 1774/2002 Європейського Парламенту та Ради від 3 жовтня 2002 р. про встановлення медичних правил щодо побічних продуктів тваринного походження, не призначених для споживання людиною (Regulation (EC) № 1774/2002...)¹, за винятком тих, які призначені для спалювання, захоронення або використання у біогазовій або компостувальній установці; туші тварин, які загинули не в результаті забою, включаючи тварин, убитих для зупинення епізоотичних захворювань, і утилізованих згідно з Регламентом (ЄС) № 1774/2002; речовини, призначені для використання в якості кормових матеріалів (продукти рослинного або тваринного походження, основною метою яких є задоволення харчових потреб тварин, у природному стані, свіжому або консервованому; продукти, отримані в результаті промислової переробки; органічні або неорганічні речовини, що містять/ не містять кормові добавки, які призначені для вигодовування тварин або використовуються як такі, після обробки, чи використовуються для приготування комбікорму,

або як премікси (п. 2 ст. 3 Регламенту (ЄС) № 767/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р.) (Regulation (EC) № 767/2009...), і які не складаються/не містять побічних продуктів тваринного походження (п. 2 ст. 2). Відповідно, в рамках законодавства ЄС, як слушно зазначає В. А. Зуєв, утворюється декілька напрямів регулювання окремих потоків відходів, які хоча за об'єктивними ознаками відповідають змісту поняття «відходи», але мають свою специфіку і, як наслідок, власний правовий режим (Зуєв, 2018: 552). У вітчизняному законодавстві спостерігається аналогічна тенденція. Так, Законом України від 5 березня 1998 р. «Про відходи», зазначається, що його дія не поширюється на відносини у сфері поводження з побічними продуктами тваринного походження, не призначеними для споживання людиною (ст. 4). До вказаних продуктів відносяться туші або частини туш забитих, загіблених тварин, сировина та продукти тваринного походження, що не призначені або визнані непридатними для споживання людиною (ст. 1 Закону України від 7 квітня 2015 р. «Про побічні продукти тваринного походження, не призначених для споживання людиною»). Таким чином, у вказаній частині Закону України «Про відходи» лише частково відповідає положенням Рамкової Директиви.

Враховуючи те, що здійснення сільськогосподарської діяльності має ряд суттєвих особливостей, які відображені в аграрному законодавстві, поводження з відходами такої галузі теж потребує окремого нормативно-правового регулювання. Як слуш-

¹ Порядок знищення, утилізації кормів, повернення їх в обіг для годівлі тварин або для інших, ніж годівля тварин, цілей, затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13 квітня 2020 р. № 689, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 12 червня 2020 р. за № 519/34802.

но підкреслює Л. О. Бондар, проблематичне питання відходів сільського господарства є надзвичайно нагальним. Незважаючи на певну специфіку екологічних проблем поводження з такими відходами, правових приписів у цій сфері явно бракує (Аграрне право, 2004: 431). На наш погляд, сьогодні відбувається процес поступового формування аграрного законодавства, спрямованого на вирішення проблем, пов'язаних із поводженням з сільськогосподарськими відходами. Його основу складають такі нормативно-правові акти, як: Закони України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину», «Про побічні продукти тваринного походження, не призначених для споживання людиною», від 18 травня 2017 р. «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

Слід зазначити, що аграрним законодавством передбачені особливості поводження з різними видами сільськогосподарських відходів. Зокрема це стосується сфери знищення і утилізації кормів. Порядок здійснення такої діяльності має встановлюватися центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері ветеринарної медицини (п. 6 ст. 9 від 21 грудня 2017 р. «Про безпечність та гігієну кормів»)². Щодо поводження з відходами, які утворюються у процесі здійснення діяльності з ГМО (обліковий матеріал ГМО, одержаний при випробуваннях, непридатні або забо-

ронені до використання ГМО, а також тара від них), то вони підлягають утилізації, знищенню та знешкодженню в порядку, що встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища (ст. 17 Закону України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»)³. Крім того, Законом України від 2 березня 1995 р. «Про пестициди і агрохімікати» встановлено, що непридатні або заборонені до використання пестициди і агрохімікати, пакування від них підлягають вилученню, утилізації, знищенню та знешкодженню в порядку, що встановлюється КМУ (ст. 17)⁴.

Згідно з законодавством України, до відходів належать будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення (ст. 1 Закону України від 5 березня 1998 р. «Про відходи»). Що ж стосується відходів сільського господарства, то їх ознаки в нормативно-правових актах не визначаються. Так, у Національному плані управління відходами до 2030, затвердженому розпорядженням КМУ від 20 лютого 2019

² Відповідний нормативно-правовий документ не розроблено.

р. № 117-р., лише згадується поняття «відходи виробництва продукції сільського господарства» (п. 6). А от Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 8 листопада 2017 р. № 820-р., оперує терміном «відходи» виробництва продукції сільського господарства» («відходи сільського господарства»). В ній зазначається, що потенційними факторами негативного впливу на навколишнє природне середовище є кілька типів таких відходів: органічні відходи рослинництва; органічні відходи тваринництва та птахівництва; біовідходи (труп тварин та птиці); залишкова кількість добрив, хімічних та біологічних засобів для захисту рослин, ветеринарних препаратів.

У науковій літературі еколого-і аграрно-правового спрямування не тільки застосовується поняття «відходи сільського господарства» (Аграрне право, 2004: 431; Правова охорона, 2014: 663), а й наводиться його визначення. Так, під сільськогосподарськими відходами В. П. Жушман, О. О. Погрібний і В. Ю. Уркевич пропонують розуміти будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються в процесі людської діяльності та життєдіяльності тварин природним шляхом, які не мають подальшого використання (окрім органічних добрив) за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник має позбутися шляхом утилізації чи видалення (Словник з аграрного..., 2010: 49–50). На наш погляд, вказане визначення не повністю висвітлює особливі характеристики таких відходів. Зокрема, не окреслено вид діяльності, в процесі якого вони утворюються, не враховано цикл життєдіяльності рослин, а також можливість втрати речовинами, матеріалами

і предметами, що застосовуються у цій сфері, своїх споживчих властивостей (що характерно не тільки для продуктів харчування, а також кормів та засобів захисту рослин). Таким чином, поняття відходів сільського господарства має включати речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі сільськогосподарської діяльності людини, а також життєдіяльності рослин і тварин, які повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання (окрім органічних добрив) за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник має позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Слід зазначити, що традиційно сільськогосподарські відходи в Україні поділяються на відходи тваринництва, відходи рослинництва та агрохімічні відходи. Останні займають особливе місце у цьому переліку, зважаючи на їх склад і особливу небезпеку. Так, до складу відходів хімічних засобів захисту рослин входять пестициди, гербіциди, фунгіциди, хімічні та біологічні стимулятори росту рослин (розпорядження КМУ від 8 листопада 2017 р. № 820-р.). Непридатні до використання та заборонені до застосування хімічні засоби захисту рослин становлять окрему групу токсичних відходів (Загальнодержавна програма поводження з токсичними відходами, затверджена Законом України від 14 вересня 2000 р.). До того ж, законодавець виділяє непридатні та заборонені до використання пестициди, що виготовлені та накопичені ще за часів СРСР (розпорядження КМУ від 8 листопада 2017 р. № 820-р).

Характеризуючи відходи сільського господарства, необхідно також звернутися і до аналізу наказу Держстату України від 29 лютого 1996р. № 89, яким затверджено Державний класи-

фікатор України. Класифікатор відходів. ДК 005-96 «Класифікатор відходів» (далі – Класифікатор відходів). В ньому виділено групу 01, до якої включено відходи, утворювані під час виробництва продукції сільського господарства та мисливства. Це: відходи виробництва зернових культур, продукції овочівництва та садівництва; відходи вирощування тварин та виробництва продукції тваринництва; відходи виробництва продукції змішаного господарювання; відходи від надання послуг у рослинництві та тваринництві; відходи мисливства, ловіння пасткою, розведення дичини. Згідно ж з Європейським каталогом відходів (European Waste Catalogue) (далі – ЄКВ), виділено групу (02) «Відходи сільського господарства, садівництва, аквакультури, лісового господарства, мисливства та рибальства, а також переробки і виробництва продуктів харчування». До її складу входять: відходи сільського господарства, садівництва, аквакультури, лісового господарства (за виключенням відходів переробки лісу, виробництва панелей та меблів, целюлози, паперу і картону, які виділені в окрему групу (03) (примітка автора), мисливства та рибальства; відходи від виробництва і переробки м'яса, риби та інших продуктів тваринного походження; відходи фруктів, овочів, круп, їстівних олій, какао, кави, чаю та тютюну; консервного виробництва; виробництва дріжджів та екстрактів дріжджів, приготування та ферментації патоки; відходи молочної промисловості; відходи переробки цукру; відходи хлібопекарської та кондитерської промисловості; відходи виробництва алкогольних та безалкогольних напоїв (крім кави, чаю та какао) (Рішення Комісії від 3 травня 2000 р. про внесення змін до Рішення 94/3/ЄС щодо встановлення переліку відходів згідно зі статтею 1 (а)

Директиви Ради 75/442/ЄЕС про відходи та Рішення Ради 94/904/ЄС щодо встановлення переліку небезпечних відходів згідно зі статтею 1 (4) Директиви Ради 91/689/ЄЕС про небезпечні відходи (Commission Decision of 3 May 2000).

Порівнюючи вказані документи, можна дійти висновку, що перелік відходів сільського господарства за Класифікатором відходів є значно вужчим, ніж представлений у ЄКВ. Крім того, у деяких вітчизняних нормативно-правових актах застосовується розширений підхід до розуміння сільськогосподарського виробництва. Так, Податковим кодексом України (далі – ПКУ) встановлено, що діяльність сільськогосподарських підприємств (сільськогосподарська діяльність) може здійснюватися у сфері сільського, лісового господарства і рибальства (ст. 209). Згідно з Законом України від 5 листопада 2020 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції», до сільськогосподарської включається і діяльність із записання, у т. ч. створення захисних лісових насаджень, збирання дикорослих грибів та ягід, інших дикорослих рослин, їх обробки та консервації; а також розведення та/або утримання, та/або вирощування, та/або вилов прісноводної та/або морської риби, жаб, безхребетних, водоростей та інших гідробіонтів; обробки та/або консервації риби або інших прісноводних чи морських безхребетних, інших об'єктів аквакультури, дикорослих водоростей (п. 2. Закону України від 5 листопада 2020 р.).

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на необхідність віднесення до сфери сільськогосподарського виробництва лісового господарства (Га-

фурова, 2008: 57, 58; Курман, 2018: 38; Носік, 2012: 27; Савельєва, 2017: 140; Суйва, 2017: 4). Так, на думку О. В. Гафурової, по-перше, у міжнародних нормативно-правових актах, які стали частиною українського законодавства, сільське господарство поєднується із лісівництвом. По-друге, безпосередньо в нормативно-правових актах, які є джерелами аграрного законодавства, зроблено ряд кроків у напрямі об'єднання зазначених видів господарської діяльності (Гафурова, 2014:216). Що ж стосується рибальства, то, на думку Т.В. Курман, в сучасних умовах цей вид діяльності також доцільно включити до сільськогосподарського виробництва (Курман, 2018: 38). До речі, ці тенденції достатньо чітко прослідковується у новітньому аграрному законодавстві, яке згадувалося вище. Таким чином, вважаємо, що з метою приведення Класифікатора відходів у відповідність із чинним законодавством України, а також узгодження його положень із ЄКВ, група 01 має бути доповнена відходами від лісового господарства (за виключенням відходів переробки лісу, виробництва панелей та меблів, целюлози, паперу і картону) та рибальства.

Висновки і перспективи.

На наш погляд, поведження з відходами сільського господарства потребує окремого нормативно-правового регулювання. На сьогоднішній день, з урахуванням необхідності імплементації законодавства ЄС, відбувається процес поступового формування аграрного законодавства, спрямованого на вирішення проблем, пов'язаних із поведженням з такими відходами. Вважаємо за необхідне визначити на законодавчому рівні поняття відходів сільського господарства, розуміючи під ним речовини,

матеріали і предмети, що утворюються у процесі сільськогосподарської діяльності людини, а також життєдіяльності рослин і тварин, які повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання (окрім органічних добрив) за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник має позбутися шляхом утилізації чи видалення. Також, пропонуємо розширити групу 01 Класифікатора відходів шляхом доповнення її відходами лісового господарства (за виключенням відходів переробки лісу, виробництва панелей та меблів, целюлози, паперу і картону) та рибальства.

Список використаних джерел

1. Аграрне право: підручник / за ред. О.О. Погрібного. Київ: Істина, 2007. 448 с.
2. Актуальные проблемы теории экологического права: монография / Под общ. ред. А.П. Анисимова. Москва: Юрлитинформ, 2019. 520.
3. Гафурова О.В. Сільськогосподарська діяльність (сільськогосподарське виробництво) як об'єкт аграрних правовідносин. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 4. С. 56–59.
4. Гафурова О.В. Соціальний розвиток села в Україні: теорія та практика правового регулювання. Монографія. Київ: Ірідіум, 2014. 480 с.
5. Зуєв В.А. Правове регулювання поведження з відходами в Україні: проблеми та перспективи систематизації та розвитку. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: колектив. монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 548–568.
6. Курман Т.В. Сталій розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.

7. Носік В.В. Предмет аграрно-правового регулювання в сучасних умовах: теоретичні аспекти. Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25.05.2012 р.) / За ред. В.М. Ермоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 26–28.
8. Позиція ВЕЛ щодо впливу птахофабрик на довкілля. URL: <http://www.ecoleague.net/pozytsiia-vel-shchodokeoproblem/zaiavy-zvernennia/2016/item/1182-pozytsiia-vel-shchodovplyvuptakhofabryk-na-dovkillia> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
9. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / За ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. 784 с.
10. Савельєва О.М. Правове регулювання відносин в агросфері: монографія / За ред. В.М. Шульги. Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 208 с.
11. Словник з аграрного права / За ред. В.П. Жушмана. Харків: Нац. Юрид.акад України, 2010. 160 с.
12. Суйва І.С. Правове регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2017. 20 с.
13. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. URL: <http://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
14. Commission Decision of 3 May 2000 replacing Decision 94/3/EC establishing a list of wastes pursuant to Article 1(a) of Council Directive 75/442/EEC on waste and Council Decision 94/904/EC establishing a list of hazardous waste pursuant to Article 1(4) of Council Directive 91/689/EEC on hazardous waste. URL: <http://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
15. Regulation (EC) №1774/2002 of European Parliament and of the Council of 3 October 2002 laying down health rules concerning animal by-products not intended for human consumption. URL: <http://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
16. Regulation (EC) № 767/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the placing on the market and use of feed, amending European Parliament and Council Regulation (EC) № 1831/2003 and repealing Council Directive 79/373/EEC, Commission Directive 80/511/EEC, Council Directives 82/471/EEC, 83/228/EEC, 93/74/EEC, 93/113/EC and 96/25/EC and Commission Decision 2004/217/EC (Text with EEA relevance). URL: <http://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
17. Regulation (EC) №. 1069/2009 of the European Parliament and of the Council laying down health rules as regards animal by-products and derived products not intended for human consumption and repealing Regulation (EC) № 1774/2002 (Animal by-products Regulation). URL: <http://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 18.03.2021 р.).

References

1. Agrarne pravo [Agrarian law] (2007). Za red. O.O., Pohribnoho. Kyiv: Istyna, 448 (in Ukrainian).
2. Aktualnye problemy teorii ekolohicheskogo prava [Actual problems of the theory of environmental law] (2019). Pod obshch.red. A.P., Anysymova. Moskva: Yurlytynform, 520 (in Russian).
3. Hafurova, O.V. (2008). Silskohospodarska diyalnist (silskohospodarske vyrobnytstvo) yak obyekt ahrarnykh pravovidnosyn [Agricultural activity (agricultural production) as an object of agrarian relations]. Pidpnyemnytstvo, gospodarstvo i pravo, 4: 56–59 (in Ukrainian).
4. Hafurova, O.V. (2014). Sotsialnyy rozvytok sela v Ukraini C: teoriya ta praktyka pravovoho rehulyuvannya [Rural social development in Ukraine: theory and practice of legal regulation]. Kyiv: Iridium, 480 (in Ukrainian).

5. Zuyev, V.A. (2018). Pravove rehulyuvannya povodzhennya z vidkhodamy v Ukraini: problemy ta perspektyvy systematyzatsiyi ta rozvytku [Legal regulation of waste management in Ukraine: problems and prospects of systematization and development]. Aktualni problemy pravovoho rehulyuvannya ahrarnykh, zemelnykh, ekolohichnykh ta pryrodoresursnykh vidnosyn v Ukraini. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka, 548–568 (in Ukrainian).
6. Kurman, T.V. (2018). Stalyy rosvytok silskohospodarskoho vyrobnytstva: problemy pravovoho zabezpechennya [Sustainable development of agricultural production: problems of legal support]. Kharkiv: Yurayt, 376 (in Ukrainian).
7. Nosik, V.V. (2012). Predmet ahrarno-pravovoho rehulyuvannya v suchasnykh umovakh: teorytychni aspekty [The subject of agrarian and legal regulation in modern conditions: theoretical aspects]. Ahrarne pravo yak haluz prava, yurydychna nauka i navchalna dyctsyplina. Za red. V.M. Yermolenka, V.I., Kurula, V.I., Semchyka. Kyiv: Vydavnychy tsestr NUBiP Ukrainy, 26–28 (in Ukrainian).
8. Pozytysiya VEL shchodo vplyvu ptakhofabryk na dovkillya [The position of VEL on the impact of poultry farms on the environment]. Available at: <http://www.ecoleague.net/pozytsiia-vel-shchodo-ekoproblem/zaiavy-zvernennia/2016/item/1182-pozytsiia-vel-shchodo-vplyvu-ptakhofabryk-na-dovkillya> (in Ukrainian).
9. Pravova okhorona dovkillya: suchasnyy stan ta perspektyvy rosvytku [Legal protection of the environment: current state and prospects of development] (2014). Za red. A.P. Hetmana. Kharkiv: Pravo, 784 (in Ukrainian).
10. Savel'yeva, O.M. (2017). Pravove rehulyuvannya vidnosyn v ahrosferi [Legal regulation of relations in the agrosphere]. Za red. V.M., Shchulhy. Kharkiv: Drukarnya Madryd, 208 (in Ukrainian).
11. Slovnyk z ahrarnoho prava [Dictionary of agrarian law] (2010). Za red. V.P., Zhushmana. Kharkiv: Nats. Yuryd.akad. Ukrainy, 160 (in Ukrainian).
12. Syuyva, I.S. (2017). Pravove rehulyuvannya vykorystannya lisovykh resursiv u silskomu hospodarstvi Ukrainy [Legal regulation of the use of forest resources in agriculture of Ukraine]. Kyiv, 20 (in Ukrainian).
13. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. Available at: <http://eur-lex.europa.eu> (in English).
14. Commission Decision of 3 May 2000 replacing Decision 94/3/EC establishing a list of wastes pursuant to Article 1(a) of Council Directive 75/442/EEC on waste and Council Decision 94/904/EC establishing a list of hazardous waste pursuant to Article 1(4) of Council Directive 91/689/EEC on hazardous waste. Available at: <http://eur-lex.europa.eu> (in English).
15. Regulation (EC) №1774/2002 of European Parliament and of the Council of 3 October 2002 laying down health rules concerning animal by-products not intended for human consumption. Available at: <http://eur-lex.europa.eu> (in English).
16. Regulation (EC) № 767/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the placing on the market and use of feed, amending European Parliament and Council Regulation (EC) № 1831/2003 and repealing Council Directive 79/373/EEC, Commission Directive 80/511/EEC, Council Directives 82/471/EEC, 83/228/EEC, 93/74/EEC, 93/113/EC and 96/25/EC and Commission Decision 2004/217/EC (Text with EEA relevance). Available at: <http://eur-lex.europa.eu> (in English).
17. Regulation (EC) №. 1069/2009 of the European Parliament and of the Council laying down health rules as regards animal by-products and derived products not intended for human consumption and repealing Regulation (EC) № 1774/2002 (Animal by-products Regulation). Available at: <http://eur-lex.europa.eu> (in English).

O.V. Kukhar (2021). THEORETICAL AND LEGAL DEFINITION OF THE CONCEPT OF «AGRICULTURAL WASTE». *Law. Human. Environment*, 12(1): 75-84.

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.008>.

Summary. *The article provides a scientific and theoretical analysis of EU legislation, ukrainian legislation and legal doctrine in the field of agricultural waste management. Particular attention is paid to establishing features in the legal regulation of such activities.*

The author concludes that today, taking into account the need to implement EU legislation, there is a process of gradual formation of agricultural legislation aimed at solving problems related to agricultural waste management. It is based on the Laws of Ukraine of June 25, 1992 «On Veterinary Medicine», «On animal by-products not intended for human consumption», of May 18, 2017 «On state control over compliance with legislation on food, feed, animal by-products, animal health and welfare», of December 23, 1997 «On the basic principles and requirements for food safety and quality».

In addition, the expediency of defining at the legislative level the concept of agricultural waste, understanding it as substances, materials and objects formed in the process of human agricultural activity, as well as plant and animal life, which completely or partially lost their consumer properties and have no further use (other than organic fertilizers) at the place of formation or detection and which the owner must dispose of by disposal or disposal.

The article proposes to make changes to the Waste Classifier SC 005-96 «Waste Classifier», approved by the order of the State Statistics Service of Ukraine of February 29, 1996. № 89, by supplementing group 01 with forestry wastes (excluding wastes from forest processing, production of panels and furniture, pulp, paper and board) and fisheries.

Keywords: *waste, agricultural waste, forestry, environmente, pesticides, waste management, fisheries, agriculture*

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.009>

ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ РИЗИКО- ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Т.С. НОВАК, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tomanovak1980@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена аналізу стану запровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці на законодавчому рівні в Україні.

З'ясовано, що основною причиною високого рівня виробничого травматизму та професійних захворювань є базування діючих нормативних актів з охорони праці на «реактивному принципі». Акцентовано увагу на важливості впровадження в Україні ризикоорієнтованого підходу в організації охорони праці, що зумовлено як об'єктивною потребою вивести охорону праці в нашої державі на якісно новий рівень, так і необхідністю дотримання міжнародних стандартів у сфері забезпечення безпеки та здоров'я працівників.

У результаті аналізу перспективного законодавства з охорони праці, зокрема проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» зроблено висновок про обрання правильного вектору оновлення законодавства про охорону праці в частині запровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці. Проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» цілому відповідає міжнародним стандартам у сфері охорони праці та дозволяє вирішити основні проблеми в частині мотивації роботодавців та працівників до дотримання законодавства про охорону праці. Цьому можуть сприяти норми законопроекту: про удосконалення врегулювання відповідальності роботодавців за порушення вимог законодавства про охорону праці; про розміри та способи формування обсягів фінансування заходів на охорону праці через попередню оцінку та аналіз виробничих ризиків. Проаналізований проект Закону в разі його прийняття може зменшити бюрократичний тиск на роботодавців і дати йому більшу свободу при організації охорони праці на рівні суб'єкта господарювання, оперативно реагуючи на зміни у виробничих процесах та економічних умовах ведення відповідної діяльності.

Ключові слова: безпека праці та здоров'я працівників, законодавство, законопроект, охорона праці, виробничий ризик, система управління охороною праці

Актуальність.

Згідно Конституції України наша держава є соціальною, а життя і здоров'я людини визнається найвищою соціальною цінністю (Конституція України, 1996). Кожен має право на належні, безпечні та здорові умови праці (ст. 43 Основного Закону), тобто на охорону праці. Ці конституційні норми, будучи по суті, принципами правового регулювання відносин у сфері охорони праці в Україні, покликані сприяти максимально можливому захисту людини у процесі трудової діяльності, збереженню її життя, здоров'я, працездатності. Вони мають втілюватись у життя через приписи обов'язкового до виконання працеохоронного законодавства.

Однак на даний час ситуація в царині охорони праці в нашій державі є вкрай складною, про що яскраво свідчать показники виробничого травматизму. За даними Державної служби України з питань праці за 2018 р. було зареєстровано 4126 нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом. У 2019 р. цей показник був дещо нижчий – 3876 нещасних випадків, однак вже у 2020 р. стрімко зріс до 6121 нещасних випадків. Стабільно зростає кількість нещасних випадків зі смертельними наслідками: у 2018 р. загинуло 409 осіб, у 2019 р. – 422 особи, у 2020 році – 653 особи («Стан виробничого...», 2020). Значна кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві визнаються особами з інвалідністю. Приміром, у 2019 р. особами з інвалідністю від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання було визнано 2591 особу. Це 1,9 % від загаль-

ної кількості осіб, вперше визнаних особами з інвалідністю за цей же рік («Соціальний захист населення...», 2020: 70). Все вищенаведене спонукає шукати способи підвищення рівня охорони праці, серед яких важливе місце займає й зміна підходів у правовому забезпеченні врегулювання відповідних відносин, запровадження так званого «ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці». Це, у свою чергу, зумовлює актуальність проведення наукових досліджень в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Зважаючи на важливість проблеми, питання удосконалення, реформування законодавства про охорону праці завжди було в центрі уваги науковців. Серед яких С. О. Вечурко, В. М. Гарашук, В. В. Жернаков, П. О. Ізуїта, О. В. Євтушенко, В. Г. Здановський, І. В. Зуб, Л. І. Лазор, О. А. Мірошниченко, П. Д. Пилипенко, О. С. Реус, В. Г. Ротань, В. М. Степанишин, Г. І. Чанишева, О. В. Шрамко, І. І. Шамшина, О. В. Цибульська, О. М. Ярошенко та ін. Проте на фоні триваючого процесу реформування трудового законодавства взагалі та законодавства про охорону праці зокрема далеко не всі питання є ґрунтовно дослідженими.

Метою статті є виокремлення основних причин неналежного стану правового забезпечення організації охорони праці в Україні, аналіз стану запровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці на законодавчому рівні.

Результати.

Аналіз спеціальних джерел показує, що основною, головною причиною неефективності законодавства, яке регламентує організацію охорони праці, є його застарілість. Якщо бути більш точним, то отримані «у спадок» від радянської адміністративно-командної системи прийоми, засоби і способи організації охорони праці не працюють в сучасних умовах господарювання, в існуючих економіко-соціальних реаліях. Діюча в Україні система управління охороною праці базується на так званому «реактивному принципі», тобто спрямована на реагування на ті нещасні випадки, які вже відбулись, на усунення наслідків таких подій. Досить часто на практиці все зводиться до проведення позапланового інструктажу з охорони праці, визначенні переліку заходів, які потрібно здійснити, щоб не допустити подібних нещасних випадків у майбутньому, а також у формальному забезпеченні виконання вимог численних нормативних актів із охорони праці. Але, як абсолютно вірно констатують фахівці, не дивлячись на те, що законодавство має першочергове значення для врегулювання відносин із охорони праці та забезпечення безпеки працівників, саме по собі воно не може «встигати» за змінами в технологічних процесах, враховувати зміни в умовах праці, що викликані тиском конкуренції, реагувати на виникнення нових небезпек чи ризиків. Реагувати на виклики у сфері охорони праці потрібно, в першу чергу, на рівні підприємства, установи, організації, суб'єкта господарювання. Відбуватись це повинно у вигляді стратегій управління та об'єктивуватись у системах управління охороною праці («Руководство по системам...», 2003: 2).

Міжнародний досвід доводить ефективність такого підходу до організації охорони праці, який працює «на

випередження», тобто на профілактику, на попередження настання нещасних випадків, виникнення професійних захворювань, аварій в майбутньому. Це так званий ризикоорієнтований підхід, який полягає у визначенні потенційно можливих виробничих ризиків, характерних для певного виробництва/видів роботи/виробничого процесу тощо, а також у розробці й запровадженні заходів, які можуть мінімізувати чи запобігти виникненню таких ризиків.

Правовою основою впровадження ризикоорієнтованого підходу до організації охорони праці являється низка міжнародних нормативних актів.

Зокрема, Конвенція Міжнародної організації праці № 187 про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці у ст. 3 до принципів національної політики у цій сфері відносить «оцінку професійних ризиків та небезпек; боротьбу з професійними ризиками та небезпеки у місці їх виникнення; розвиток національної культури профілактики у сфері безпеки та гігієні праці, що включає інформацію, консультації та підготовку» («Конвенція Міжнародної організації праці № 187...»).

Аналогічні за змістом положення містить і Рекомендація Міжнародної організації праці № 197 про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці («Рекомендація Міжнародної організації праці № 197...»).

На рівні законодавства Європейського Союзу базові принципи запобігання професійним ризикам закріплені у ст. 6 Директиви Ради від 12.06.1989 р. № 89/391/ЄЕС про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі. Це: уникнення ризиків; оцінка ризиків, яких неможливо уникнути; подолання ризиків у джерелі їх виникнення; адаптація робо-

ти до людини, зокрема, що стосується облаштування робочих місць, вибору робочого обладнання та вибору методів роботи і виробництва, з метою, зокрема, полегшення одноманітної роботи та роботи з попередньо визначеною швидкістю роботи та зменшення їхнього впливу на здоров'я; адаптація до технічного прогресу; заміна небезпечних речовин на безпечні або менш небезпечні; розроблення узгодженої загальної політики запобігання, яка охоплює технології, організацію робочого процесу, умови праці, соціальні стосунки та вплив факторів, пов'язаних з робочим середовищем; надання пріоритету колективним заходам захисту у порівнянні з індивідуальними заходами захисту; надання належних інструкцій працівникам.

Варто відзначити, що в Україні ведеться робота щодо модернізації правового забезпечення організації охорони праці. Значним поштовхом у цьому напрямі стало підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, оскільки до цілей співробітництва у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей ст. 420 Угоди про асоціацію включає «покращення рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, зокрема шляхом ... сприяння реалізації превентивних заходів, попередження ризиків великих аварій» («Угода про асоціацію ...»). На виконання взятих не себе за цим документом зобов'язань було розроблено Концепцію реформування системи управління охороною праці та план заходів щодо її реалізації («Про схвалення Концепції реформування ...», 2018). До цього плану в частині заходів нормативно-правового регулювання було включено розробку понад 10 нормативно-правових актів,

серед яких: проект постанови Кабінету Міністрів України «Про функціонування системи державного управління безпекою та гігієною праці та забезпечення контролю її реалізації», проект наказу Мінсоцполітики «Про затвердження Типового положення про систему управління безпекою та гігієною праці», проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики проведення роботодавцем заходів з безпеки та гігієни праці на основі ризикоорієнтованого підходу», проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері безпеки та гігієни праці» та ряд інших. Всі ці проекти нормативних актів повинні були бути розроблені до 2020 року.

Однак станом на лютий 2021 р. на сайті Державної служби України з питань праці представлено до публічного обговорення лише проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики проведення роботодавцем заходів з безпеки та гігієни праці на основі ризикоорієнтованого підходу», а на сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України – проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (Проект Закону України «Про безпеку та здоров'я...»).

Зважаючи на обмежений обсяг статті ми хотіли б акцентувати увагу на характеристиці основних положень згаданого законопроекту як базового нормативного акту для майбутнього впровадження в Україні ризикоорієнтованого підходу у сфері охорони праці.

Спершу відмітимо, що законопроект з подібною назвою – «Про безпеку праці та здоров'я працівників», розроблений Міністерством соціальної політики України за участю Державною службою України з питань праці та менеджерів

проекту ЄС-МОП «Зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці» у 2019 р. вже був представлений для публічного обговорення на сайті Федерації професійних спілок України («Проект Закону України «Про безпеку праці ...») та пропонувався на заміну діючому Закону України «Про охорону праці». Цей законопроект містив ряд суттєвих недоліків, та піддавався критиці з боку фахівців, у тому числі й нами (Дутчак...) (Новак, 2020: 107–117).

Що ж до проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (далі – проект Закону) то, на нашу думку, розробники врахували критичні зауваження до змісту попереднього проекту Закону України «Про безпеку праці та здоров'я працівників». Виділимо основні позитивні, на наш погляд, положення цього документу.

По-перше, це закріплення у ст. 1 проекту Закону визначень низки ключових категорій та понять. Зокрема поняття «безпека праці та здоров'я працівників» – як «системи заходів та засобів щодо запобігання та/або зменшення впливу на працівників небезпечних та шкідливих професійних факторів та професійних ризиків, спрямованих на збереження здоров'я, життя і працездатності працівників, що вживаються на всіх етапах робочого процесу, в т. ч. на етапі планування та проектування» та поняття «професійний ризик» – як «ймовірність порушення (ушкодження) здоров'я працівника внаслідок несприятливого впливу небезпечних та/або шкідливих професійних факторів чи робочого середовища з урахуванням тяжкості наслідків такого впливу». Як бачимо, в самій дефініції поняття «безпека праці та здоров'я працівників» закладено передумови для запровадження ризикоорієнтованого підходу.

По-друге, запобігання травматизму на роботі, професійним захворюванням та смертельним випадкам шляхом максимально можливого зниження рівня професійних ризиків і сприяння безпеці, здоров'ю та добробуту працівників на роботі визначено у ст. 4 проекту Закону як мета державної політики у сфері безпеки та здоров'я працівників на роботі. Далі ця теза розвивається через закріплення засад державної політики у цій сфері, серед яких в контексті предмету нашої статті варто виділити принцип пріоритету запобігання професійним ризикам на основі їх оцінювання та усунення небезпек у джерелах їх виникнення. А принципи запобігання, яких повинен дотримуватись вже безпосередньо роботодавець при організації та забезпеченні функціонування системи безпеки та здоров'я працівників на роботі, визначені у ст. 14 проекту Закону. Цей підхід є правильним й таким, що вже ефективно застосовується у світі.

Наступним дуже важливим моментом для покращення організації охорони праці в Україні, а точніше для мотивації роботодавців і працівників до виконання законодавчих норм є спроба авторів проекту Закону удосконалити врегулювання відповідальності цих суб'єктів за порушення відповідного законодавства.

Відмітимо, що на даний час є істотної проблеми в частині ефективності діючого законодавства про юридичну відповідальність у досліджуваній сфері. Не дивлячись на те, що ст. 43 Закону України «Про охорону праці» передбачає підстави та встановлює максимально можливі розміри штрафних санкцій для юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, посадових осіб та працівників, в той же час ця норма не містить порядку нарахування таких штрафів та їх стягнен-

ня. Положення про порядок накладення штрафів на підприємства, установи й організації за порушення нормативних актів про охорону праці, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 754 від 17.09.1993 р., було скасовано постановою Кабінету Міністрів України № 766 від 16.06.2004 р. Тут ми погоджуємось із С. Вечурком що фактично механізм стягнення штрафів за порушення законодавства про охорону праці з юридичних і фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, не є дієвим (Вечурко, 2013: 12). Що ж до найпоширенішого виду юридичної відповідальності посадових осіб і працівників за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці – адміністративної, то Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 41 встановлює розмір штрафу для працівників від чотирьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а для посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Очевидно, що такі суми штрафів є неспіврозмірними із значенням дотримання законодавства про охорону праці та наслідками його порушення.

Ще один дуже важливий момент, що не сприяє зацікавленості роботодавців у покращенні стану охорони праці, це так би мовити «перекладання» тягаря його відповідальності у разі настання нещасного випадку на виробництві на Фонд соціального страхування. На даний час роботодавець обмежується лише сплатою внесків до Фонду соціального страхування, який відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону праці» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» відшкодовує шкоду, заподіяну працівникові

внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника. Зауважимо, що в першій редакції Закону України «Про охорону праці» (від 14.10.1992 р.) у ст. 8 містилось положення про обов'язок роботодавця повернути кошти, виплачені Фондом соціального страхування потерпілому працівникові, якщо нещасний випадок або професійне захворювання сталися з вини роботодавця.

У аналізованому нами проекті Закону зроблена спроба (у ч. 2 ст. 35) передбачити обов'язок роботодавця, у разі доведення його вини або вини пов'язаних із ним осіб у заподіянні шкоди життю та здоров'ю працівника, відшкодувати повністю або частково витрати, понесені Фондом соціального страхування України на страхові виплати застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку. Таке відшкодування має провадитись за рішенням суду. На нашу думку, це є правильним, оскільки створює певну мотивацію для роботодавців у організації належного рівня охорони праці та недопущення виникненню нещасних випадків/професійних захворювань. Правильним, на нашу думку, є й формулювання у ч. 3 ст. 35 проекту Закону переліку правопорушень, за які роботодавець може понести відповідальність, встановлення розміру штрафів (з прив'язкою до розміру мінімальної заробітної плати), порядку їх накладення і стягнення (ч. 5-11 ст. 35).

Також в якості позитивного аспекту розглядуваного нами проекту Закону, який має сприяти покращенню впровадження заходів із охорони праці (у тому числі й попереджувально-профілактичного характеру), є встановлення нового підходу до визначення розмірів фінансування роботодавцем таких заходів. За діючим нині законодавством (ст. 19 Закону України «Про охорону праці»), для підприємств, незалежно від форм власності, або фізич-

них осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, витрати на охорону праці повинні становити не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік. Для підприємств, що утримуються за рахунок бюджету, розмір витрат на охорону праці встановлюється у колективному договорі з урахуванням фінансових можливостей підприємства, установи, організації. Проте, як відмічають Т. Турченко та В. Котькова, за даними статистики на сьогодні в Україні близько 33 % підприємств працюють збитково. У таких умовах майже неможливо швидко покращити стан охорони праці за рахунок оновлення та приведення у відповідність до нормативних вимог основних виробничих фондів та засобів виробництва. У сучасному розумінні «охорона праці» для роботодавця, стверджують автори – це додаткові витрати, що спрямовані на заходи з поліпшення умов і охорони праці, а не ефективні вкладення, які приносять прибуток та підвищують результативність виробництва. (Турченко & Котькова, 2013: 299). Хоча в розвинутих країнах відношення до охорони праці є протилежним і для роботодавців є вигіднішим забезпечити працівників від нещасних випадків та професійних захворювань, аніж усувати наслідки таких подій. Приміром, за розрахунками Німецької ради підприємців наслідки нещасних випадків коштують у 10 разів більше, ніж витрати на заходи і засоби щодо їх попередження (Яремко, Тимошук, Третяк & Ковтун, 2010: 45).

Впровадження ризикоорієнтованого підходу до організації охорони праці дозволяє прогнозувати виробничі ризики і на основі такого аналізу чи оцінки розраховувати потрібні обсяги фінансування. Погоджуємось із В. Г. Здановським та О. В. Цибульською, що при відповідній оптимізації та цілеспрямованому використанні коштів на охорону праці скорочуються втрати від аварій, простоїв

виробництва, нещасних випадків, компенсаційних витрат тощо. Це прямий шлях до підвищення прибутковості та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання (Здановський & Цибульська, 2017: 5). На сьогодні ж роботодавці обмежуються виконанням вищезгаданого мінімуму щодо фінансування заходів з охорони праці, що не дозволяє вивести організацію охорони праці на якісно новий рівень. Тому, на нашу думку, правильним є формулювання п. 5) ч. 1 ст. 25 проекту Закону, про обов'язок роботодавця «фінансувати заходи з безпеки та здоров'я працівників у необхідних для цього обсягах».

Висновки і перспективи.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна стверджувати про обрання правильного вектору оновлення законодавства про охорону праці в частині запровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці. Наведені положення проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» відповідають міжнародним стандартам у сфері охорони праці та дозволяють вирішити основні проблеми в частині мотивації роботодавців та працівників до дотримання законодавства про охорону праці, закладають основи для поступового зміщення акценту при організації охорони праці безпосередньо у суб'єкта господарювання у бік попередження настання нещасних випадків та професійних захворювань, зменшують бюрократичний тиск на роботодавців й дають йому більшу свободу в реагуванні на зміни у виробничих процесах та економічних умовах ведення відповідної діяльності. У даній статті ми виокремили лише деякі положення проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» і подальші наукові пошуки варто

було би сконцентрувати на дослідженні проблем регламентації нововведень, запропонованих даним нормативним актом, на підзаконному рівні. Зокрема, через розробку таких передбачених проектом Закону документів, як: Порядок реєстрації робочого обладнання підвищеної небезпеки, Перелік робочого обладнання підвищеної небезпеки, Порядок проведення технічних оглядів робочого обладнання, Мінімальні вимоги щодо безпеки та здоров'я під час використання робочого обладнання працівниками, Перелік факторів з особливим впливом на здоров'я та генетичний спадок працівників, Примірне положення про систему безпеки та здоров'я працівників на роботі, Примірне положення про уповноважений структурний підрозділ з питань безпеки та здоров'я працівників та уповноважену особу з числа найманих працівників роботодавця, на яку покладаються обов'язки з організації системи безпеки та здоров'я працівників, Методики управління професійними ризиками та ін.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 23 липня. Ст. 141.
2. Стан виробничого травматизму. URL: <https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychoho-travmatyzmu/> (дата звернення: 15.03.2021 р.).
3. Соціальний захист населення у 2019 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2020. 116 с.
4. Руководство по системам управления охраной труда. МОТ-СУОТ 2001 / ILO-OSH 2001. Женева: Международное бюро труда, 2003. 32 с.
5. Конвенція Міжнародної організації праці № 187 Про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_515#Text (дата звернення: 15.03.2021 р.).
6. Рекомендація Міжнародної організації праці № 197 Про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_517#Text (дата звернення: 15.03.2021 р.).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2545 (дата звернення: 17.03.2021 р.).
8. Про схвалення Концепції реформування системи управління охороною праці в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 р. № 989-р. Офіційний вісник України. 2018. № 100. Ст. 3338.
9. Проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2aef0adc-3565-4b0c-a018-df258017427a&title=ProektZakonuUkrainiproBezpekuTaZdoroviaPratsivnykivNaRoboti> (дата звернення: 17.03.2021 р.).
10. Проект Закону України «Про безпеку праці та здоров'я працівників». URL: <http://spo.fpsu.org.ua/na-obgovorenni-v-spo/5245-proekt-zakonu-ukrajini-pro-bezpeku-pratsi-ta-zdorov-ya-pratsivnykiv> (дата звернення: 17.03.2021 р.).
11. Дутчак А. Аналіз законопроекту «Про безпеку праці та здоров'я працівників». URL: <https://dutchak.pp.ua/analiz-zakonoproektu-pro-bezpeku-praczi-ta-zdorovya-praczivnykiv/> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
12. Новак Т.С. Розвиток законодавства України про охорону праці: окремі аспекти. Право. Людина. Довкілля. 2020. № 11(2). С. 107-117.
13. Вечурко С. Відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони праці. Віче. 2013. № 6. С. 10-13.
14. Турченко Т., Котькова В. Міжнародний досвід охорони праці та особливості

- його впровадження в Україні. Економічний аналіз. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С. 299-301.
15. Яремко З. М., Тимошук С. В., Третяк О. І., Ковтун Р. М. Охорона праці: навч. посіб. / За ред. З. М. Яремка. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 69 с.
16. Здановський В. Г., Цибульська О. В. Про деякі аспекти удосконалення системи охорони праці в Україні. Проблеми охорони праці в Україні. 2017. Вип. 33. С. 3-14.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] 28.06.1996. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, 141 (in Ukrainian).
2. Stan vyrobnychoho travmatyzmu [The state of occupational injuries]. Available at: <https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychoho-travmatyzmu/> (in Ukrainian).
3. Sotsialnyi zakhyst naselennia u 2019. Statystychnyi zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Social protection of the population in 2019. Statistical collection. State Statistics Service of Ukraine] (2020). Kyiv, 116 (in Ukrainian).
4. Rukovodstvo po systemam upravleniya okhronoi truda [Guidelines for Occupational Safety and Health Management Systems] (2003). MOT-SUOT 2001 / ILO-OSH 2001. Zheneva: Mezhdunarodnoe biuro truda, 32 (in Russian).
5. Konventsiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi № 187 Pro osnovy, shcho spryiait bezpetsi ta hihieni pratsi [International Labor Organization Convention № 187 On Fundamentals of Occupational Safety and Health]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_515#Text (in Ukrainian).
6. Rekomendatsiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi № 197 Pro osnovy, shcho spryiait bezpetsi ta hihieni pratsi [Recommendation of the International Labor Organization № 197 On the foundations that promote occupational safety and health]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_517#Text (in Ukrainian).
7. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2545 (in Ukrainian).
8. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannya systemy upravlinnia okhronoiu pratsi v Ukraini ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On approval of the Concept of reforming the labor protection management system in Ukraine and approval of the action plan for its implementation] (2018): rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 12.12.2018 № 989-r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 100, 3338 (in Ukrainian).
9. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro bezpeku ta zdorov'ia pratsivnykiv na roboti» [Draft Law of Ukraine «On Safety and Health of Workers at Work»]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2ae-f0ad c-3565-4b0c-a018-df258017427a&title=ProektZakonuUkrainiproBezpekuTaZdoroviaPratsivnykivNaRoboti> (in Ukrainian).
10. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro bezpeku pratsi ta zdorov'ia pratsivnykiv» [Draft Law of Ukraine «On Occupational Safety and Health»]. Available at: <http://spo.fpsu.org.ua/na-obgovorenni-v-spo/5245-proekt-zakonu-ukrajini-pro-bezpeku-pratsi-ta-zdorov-ya-pratsivnykiv> (in Ukrainian).
11. Dutchak, A. Analiz zakonoproektu «Pro bezpeku pratsi ta zdorov'ia pratsivnykiv» [Analysis of the draft law «On occupational safety and health»]. Available at: <https://dutchak.pp.ua/analiz-zakonoproektu-pro-bezpeku-praczi-ta-zdorovya-praczivnykiv/> (in Ukrainian).
12. Novak, T.S. (2020). Rozvytok zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu pratsi: okremi aspek-

- ty. Pravo. Liudyna. Dovkillia [Development of Ukrainian legislation on labor protection: some aspects. Law. Human. Environment], 11(2): 107–117 (in Ukrainian).
13. Vechurko, S. (2013). Vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva u sferi okhorony pratsi. Viche [Liability for violation of labor protection legislation. Chamber], 6: 10–13 (in Ukrainian).
14. Turcheniuk, T. & Kotkova, V. (2013). Mizhnarodnyi dosvid okhorony pratsi ta osoblyvosti yoho vprovadzhenia v Ukraini. Ekonomichniy analiz [International experience in labor protection and features of its implementation in Ukraine. Economic analysis], 12(1): 299–301 (in Ukrainian).
15. Yaremko, Z. M., Tymoshuk, S. V., Tretiak, O. I. & Kovtun, R. M. (2010). Okhorona pratsi [Occupational Health] / Za red. Z. M., Yaremka. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 69 (in Ukrainian).
16. Zdanovskiy, V. H. & Tsybul'ska, O. V. (2017). Pro deiaki aspekty udoskonalennia systemy okhorony pratsi v Ukraini. Problemy okhorony pratsi v Ukraini [On some aspects of improving the health and safety system in Ukraine. Problems of labor protection in Ukraine], 33: 3–14 (in Ukrainian).

T.S. Novak (2021). TO THE ISSUE OF INTRODUCING A RISK-ORIENTED APPROACH IN THE FIELD OF LABOR PROTECTION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE.

Law. Human. Environment, 12(1): 85–94. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.009>.

Summary. *The article is devoted to the analysis of the state of introducing a risk-oriented approach in the field of labor protection at the legislative level in Ukraine.*

It has been found that the main reason for the high level of production injuries and occupational diseases is based on the existing normative acts on labor protection on the «jet principle». The importance of introducing a risk-oriented approach to the organization of labor protection in Ukraine is emphasized as an objective need to withstand labor protection in our country for a qualitatively new level, and the need to comply with international standards in the field of security and health of employees.

As a result of the analysis of prospective legislation on occupational safety, in particular the draft Law of Ukraine «On Safety and Health of Workers at Work», concludes on the election of the correct vector of renewal of labor protection legislation in terms of introducing a risk-oriented approach in the field of occupational safety. The draft Law of Ukraine «On Security and Health of Workers at Work» in general meets international standards in the field of occupational safety and allows to solve the main problems in terms of motivation of employers and employees to comply with the legislation on labor protection. This may contribute to the draft laws: about improvement of the settlement of employers' responsibility for violating the requirements of labor protection legislation; About the size and ways of forming the amount of financing of labor protection due to a preliminary assessment and analysis of industrial risks. An analyzed draft law in case of its adoption can reduce bureaucratic pressure on employers and give it a larger freedom to organize the protection of labor at the level of an entity, promptly responding to changes in production processes and economic conditions.

Keywords: *labor safety and health of the workers, legislation, bill, labor protection, production risk, system of labor protection*

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

UDC 342.951 + 347.77/78

<https://doi.org/10.31548/law2020.04.008>

STATE SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION IN UKRAINE: DEVELOPMENT TRENDS IN MODERN CONDITIONS

O.P. SVITLYCHNYI, *Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Civil and Commercial Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.
Email: a.svetlichnyj@ukr.net*

Summary. Today, the protection of intellectual property rights and legitimate interests of citizens is guaranteed by Article 55 of the Constitution of Ukraine, which provides and guarantees to everyone who uses all national forms of legal protection, protection of rights and freedoms in court. According to the second part of Art. 124 of the Basic Law, the jurisdiction of the courts extends to any legal dispute and all legal relations arising in the state. In addition to the constitutional right to administrative and judicial protection of intellectual property, the rules of special legislation in the field of intellectual property also determine other types of protection. In particular, part of the first article. 52 of the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights», to protect their copyrights and (or) related rights, entities have the right in accordance with the established procedure to apply to the court and other authorities in accordance with their competence.

It is emphasized that the specifics of the protection of intellectual property is that there may be different ways to protect the violated subjective right to choose the person whose rights are violated. Today, the state system of intellectual property protection in Ukraine has an extensive system of state bodies involved in ensuring the protection of intellectual property.

Based on the analysis of normative legal acts and scientific opinions, the article analyzes the activities of public administration entities in the field of intellectual property protection (Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture, National Intellectual Property Authority, Ukrainian Institute of Intellectual Property, Department of Intellectual Property). It is noted that in connection with the reorganization of the state system of intellectual property protection, instead of a three-tier structure, a two-tier structure is proposed.

It is established that the current standing of the state system of intellectual property protection does not fully comply with international standards and principles in the field of intellectual property. It is proved that the presented state system of intellectual property protection contains significant shortcomings, the ways of improvement its activities are proposed.

Keywords: state system, structure, protection, intellectual property, functions, improvement

Introduction.

The state, as the most powerful tool for regulating public relations, performs the task of ensuring the protection of non-property and (or) property rights of intellectual property. For this task, it forms or creates legal tools for the mechanism of protection of violated subjective rights of owners of intellectual property in the form of executive and judicial authorities. The possibility of ensuring the protection of intellectual property by the executive and judicial authorities is based primarily on the provisions of the Constitution of Ukraine, special and international legislation in the field of intellectual property protection. However, frequent changes in the system of central executive bodies do not always have a positive effect on the standing of intellectual property protection in Ukraine.

Analysis of recent research and publications.

Considering the importance of the problem, in scientific circles, to the issue of the state system of intellectual property protection in Ukraine is given considerable attention. Among the scientists who devoted their works to various aspects of this issue, it is worth noting I. Abdulin, G. Androschuk, O. Orlyuk, Y. Osadchev, O. Korotun, O. Svyatotsky, V. Sheštak and others. However, taking into account the existing problems in this area, a number of issues remain to be studied.

The purpose of the article is to identify some ways to improve the activities of the state system of intellectual property protection in ensuring the protection of subjective rights of owners of intellectual property.

Results.

The state influence of streamlining public relations in the study area is carried out in accordance with the rules of law, rights

and responsibilities, but current trends in legal regulation do not always take into account the objective regularity to ensure proper protection of intellectual property rights, and the rights that are related to certain legal regimes of objects of intellectual property rights, because the legislator does not always take into account the practical component, which acts as a guarantor of intellectual property protection.

Article 55 of the Constitution of Ukraine secures and guarantees for everyone using all national types of legal protection, protection of rights and freedoms in the judicial order. According to Part Two of Art. 124 of the Basic Law, the jurisdiction of the courts extends to any legal dispute and all legal relationship that occur in the state.

Except the constitutional right for administrative and judicial protection of intellectual property, the rules of the special legislation in the sphere of intellectual property specify such types of the protection. For example, according to Part One of Art. 52 of the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» No. 3792-XII dated 23.12. 1993 (as amended by Law No. 703-IX dated June 16, 2020) to protect their copyrights and (or) related rights, the entities have a right in accordance with the established procedure to apply to the court and other authorities in accordance with their competence.

The specificity of the intellectual property protection is in the fact that there can be different ways of protection of the broken subjective right on the selection of an individual. In general, scientists consider the right of protection can be identified as given ability to an eligible individual to use measures provided by the legal norms to renew his violated rights of those who are challenged (Fundamentals of intellectual property law, 2012:16).

Nowadays the state system of the intellectual property protection in Ukraine

has an extensive system of state authorities involved in ensuring the protection of intellectual property.

Without diminishing the role of each of the public authorities in ensuring the protection of intellectual property, it should be noted that in accordance with the Regulation of Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20.08.2014 No.459 (as amended by the Cabinet of Ministers No.1315 dated 23.12.2020) Ministry of Economy is the main body in the system of central executive authorities, which ensures the formation and implementation of state policy in the field of intellectual property.

In particular, in accordance with the Regulations, the Ministry of Economy interacts and coordinates with central executive bodies, other state authorities in the formation and implementation of state policy in the field of intellectual property, as well as to strengthen protection of intellectual property rights and coordinates the National Intellectual Property Authority.

According to the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Establishment of a National Intellectual Property Authority» of June 16, 2020 No.703-IX, the National Intellectual Property Authority (NIPO) is a state organization that is a part of the state system of legal protection of intellectual property, defined at the national level by the Cabinet of Ministers of Ukraine as such, exercising powers in the field of intellectual property, defined by this Law, other laws in the field of intellectual property, acts of the central executive body that ensures the formation and implementation of state policy in the field of intellectual property, and the statute, and has the right to represent Ukraine in international and regional organizations.

Today, the functions of NIPO, in accordance with the order of the Cabinet of Min-

isters of Ukraine «On the National Intellectual Property Authority» dated 13.10.2020 No.1267-r – are performed by the state enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property» (Ukrpatent). Despite the above, the Cabinet of Ministers of Ukraine did not make any changes that would indicate what powers Ukrpatent should exercise, whether it will operate in the structure of the latter – the Appeals Chamber, etc. These regulations could not provide the appropriate level of regulation of relations in the field of intellectual property, it shows their formal nature.

Thus, in the system of activity of public authorities there are problematic issues that affect the proper protection of intellectual property. It should be noted that the attention was paid at the problematic issues of the researched area in the Concept of reforming the state system of legal protection of intellectual property in Ukraine, approved by the order of 01.06.2016, No.402-r, which states that the state system of legal protection of intellectual property has shown low efficiency in solving key problems and the inability to ensure the development of intellectual property as an important element of the national innovation system and the basis of the innovative state economy. Imperfect and inert system of public administration of intellectual property has led to a lack of significant progress in adapting the legal framework to modern economic and political conditions (fight against «patent trolling», Internet piracy, meeting the needs of the IT industry, military industrial and agro-industrial complexes, etc.).

About problematic issues of the state system of intellectual property protection were also discussed in the National Strategy for the Development of Intellectual Property in Ukraine for the period up to 2020, where, instead of a three-tier structure: the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine; State Intellectual Property Service; the state enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property», the state

enterprise «Intelzahiśt», the state organization «Ukrainian Agency for Copyright and Related Rights» – a two-tier structure of the state system of intellectual property protection was introduced through the liquidation of the State Intellectual Property Service and the state enterprise «Intelzahiśt», transformation of the state organization «Ukrainian Agency for Copyright and Related Rights» into a non-governmental organization of collective management. On the basis of the state enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property» – the National Intellectual Property Authority is created.

In connection with the termination of the State Intellectual Property Service, the functions of this body are assigned to the Ministry of Economic Development (now the Ministry of Economy), a structural unit of the Ministry of Economy is the Intellectual Property Department, acting in accordance with the Regulations on the Department of Intellectual Property, approved by the order of the Ministry of Economic Development from 15.06.2017 No.871.

The main tasks of the department are: ensuring the formation and implementation of state policy in the field of intellectual property; organization in accordance with the established procedure of examination of applications for intellectual property rights and issuance of patents/certificates for intellectual property rights; ensuring the determination of authorized institutions for the examination of applications for intellectual property rights and instructing them to conduct such an examination; organization of maintaining state registers of intellectual property rights; ensuring the coordination and control of work to ensure the functioning of the state system of legal protection of intellectual property; coordination of cooperation with the European Communities and their Member States in the field of intellectual property, etc.

A characteristic feature of the legal status of the Department of Intellectual

Property is that the previously mentioned powers were assigned to the State Intellectual Property Service. In addition, the Ministry of Economic Development issued an order «On the establishment of the state organization» National Intellectual Property Office» dated 24.05.2018 No.718 and approved its Statute.

Obviously, as it was noted by O. Dukhovna, the establishment of state organization «National Intellectual Property Office» does not agree with the approach to the creation of NIPO proclaimed in the Concept – the first submission of the draft law and the formation of NIPO on the basis of the state enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property».

It also does not correspond to the announced course to create a «single window» for public services in the field of intellectual property and a national course to optimize the number of state-owned enterprises (Dukhovna, 2019). K. Tishchenko also draws attention to the fact that with the establishment of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine a new state organization – the National Intellectual Property Office – this state non-profit organization is designed to fulfill all strategic tasks of the state on intellectual property, as well as current instructions of the Ministry of Economic Development.

From now on, all powers vested in the relevant laws, governing intellectual property relations will be transferred to the newly established National Intellectual Property Office. However, from the analysis of the Statute of NIPO and the order of the Ministry of Economic Development on its creation it is impossible to give a clear answer, where in the system of intellectual property is the place of NIPO.

It seems as if he is standing next to all the authorities, but does not intersect with any of them. The statute does not define the powers under which the NIPO will engage

directly in expert or registration activities. That is, for example, «Ukrpatent» and the relevant department of the Ministry of Economic Development will continue to register trademarks for goods and services and various aspects of copyright. Management of intellectual property in general is left to the Ministry of Economic Development, which, although it has transferred many powers to the NIPO, can give it mandatory instructions (Tishchenko, 2019).

Emphasizing the activities of the NIPO, I. Abdulina draws attention to the fact that the only real function of the established office is the accounting and distribution of fees for actions related to the protection of intellectual property rights, which has a corruption component and is a reason to appeal to anti-corruption bodies of Ukraine. She believes that the Ministry of Economic Development in the field of intellectual property failed the reform. It did not ensure the planned changes in legislation. Only one thing was done on time: the state enterprise «Intelzahiś» was liquidated. There was a whole history of promises and misunderstandings with the collective management of copyright. The Ministry of Economic Development showed its complete incompetence and inability to organize the planned result. As a result, Ukraine was again included in the so-called «pirate list 301» (Abdulina, 2019). It should be noted that the breadth of the discussed issue requires attention to the activities of the Council on Intellectual Property, as a government advisory body established by the Cabinet of Ministers on 07.02.2018 No. 90, the task of which is to coordinate the work of state executive bodies, law enforcement agencies, the judiciary, public associations and industry associations, academia, as well as the owners of intellectual property rights in order to overcome problematic issues related to strengthening the protection of intellectual property rights, integration of Ukraine into the international and European intellectual space; stimulation

of inventive activity, commercialization of results of intellectual and creative activity in Ukraine. Among the important tasks of the Council is to promote the elimination of threats related to Ukraine's inclusion in List 301 in the context of the «Special Report 301» of the Office of the US Trade Representative on the state of protection of intellectual property rights.

Conclusions and prospects.

A study of the state system of intellectual property protection and in particular the provisions of the National Intellectual Property Office showed that the status of «national» should provide for the protection of intellectual property by this body for all objects of intellectual property rights, including breeding achievements in crop production (plant varieties) and animal husbandry (animal breed).

This requires determining the competence of each of the structural units of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture, due to this a transparent two-tier structure of the state system of intellectual property protection will be achieved, and «intermediate» state organizations must cease their activities. If the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine ensures the formation and implementation of state policy in the field of intellectual property, then the National Intellectual Property Authority must ensure the implementation of tasks in accordance with a set of specific powers in the field of intellectual property.

Creation of a new organizational and legal mechanism, formation of governing and managed systems, formation of new subjects of public administration, construction of new links in the structure of the administration are necessary for streamlining and stability of the state system in accordance with international standards and principles to ensure adequate protection of intellectual property in the state.

References

1. Svitlichnyy, O.P., Kurylo, V.I. & Girenko, I.V. (2012). Fundamentals of intellectual property law / For the general. ed. O.P. Svitlichnyy. Donetsk: Donbass Publishing House, 262 (in Ukrainian).
2. Dukhovna, O. (2019). Reforming the state system of legal protection of IP: to what to prepare. Legal Gazette, 24 (678) (in Ukrainian).
3. Tishchenko, K. (2019). The National Intellectual Property Office was established. Available at: zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo (in Ukrainian).
4. Abdulina, I. (2019). Systemic cannibalism: the Ministry of Economic Development openly neglects orders of the Cabinet of Ministers. Available at: <https://znaj.ua/politics/systemnyj-kanibalizm-minekonomrozvytku-vidverto-nehtuye-rozporядzhennyamy-kabminu> (in Ukrainian).

О.П. Світличний (2021). ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.

Право. Людина. Довкілля, 12(1): 95-100 <https://doi.org/10.31548/law2021.01.010>.

Анотація. На сьогодні захист прав інтелектуальної власності та законних інтересів громадян гарантується ст. 55 Конституції України, яка передбачає та гарантує кожному, хто використовує всі національні форми правового захисту прав і свобод у суді. Відповідно до частини другої ст. 124 Основного закону юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та усі правовідносини, що виникають у державі. Окрім конституційного права на адміністративний та судовий захист інтелектуальної власності, норми спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності визначають й інші види захисту. Зокрема, частина першої ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права» передбачає, що для захисту своїх авторських прав та (або) суміжних прав суб'єкти мають право в установленому порядку звертатися до суду та інших органів влади відповідно до їх компетенції.

Підкреслюється, що специфіка захисту інтелектуальної власності полягає в тому, що можуть бути обрані різні способи захисту порушеного суб'єктивного права особи, права якої порушені. На сьогодні державна система захисту інтелектуальної власності в Україні має розгалужену систему державних органів, що займаються забезпеченням захисту інтелектуальної власності.

На основі аналізу нормативно-правових актів та наукових висновків стаття аналізує діяльність суб'єктів державного управління у сфері охорони інтелектуальної власності (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Національне управління інтелектуальної власності, Український інститут інтелектуальної власності, Департамент інтелектуальної власності). Зазначається, що у зв'язку з реорганізацією державної системи захисту інтелектуальної власності замість трирівневої структури пропонується дворівнева структура.

Встановлено, що нинішній стан державної системи захисту інтелектуальної власності не повністю відповідає міжнародним стандартам та принципам у галузі інтелектуальної власності. Доведено, що представлена державна система захисту інтелектуальної власності містить суттєві недоліки, запропоновано шляхи вдосконалення її діяльності.

Ключові слова: державна система, структура, захист, інтелектуальна власність, функції, вдосконалення

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗМІН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН НА СОРТИ РОСЛИН У ЗВ'ЯЗКУ З РЕКОДИФІКАЦІЄЮ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

М.В. ПУШКАР, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів та природокористування України,
E-mail: Pushkarmv@ukr.net

Анотація. Актуальність дослідження полягає у розробці науковцями проекту Закону з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. У статті здійснено аналіз норм Цивільного кодексу України у сфері державної реєстрації прав інтелектуальної власності на сорти рослин щодо відповідності міжнародним нормам, обов'язковість яких визнано Україною. Нормами статті 485 Цивільного кодексу України передбачено, що право інтелектуальної власності на сорт рослин становлять: 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені державною реєстрацією; 2) майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені патентом; 3) майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, засвідчене державною реєстрацією. Нормами міжнародних актів у сфері інтелектуальної власності, а саме: Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин, Угоди про асоціацію України з ЄС, Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 р. «Про права на сорти рослин» така правова конструкція майнових прав на сорти рослин: засвідчених патентом та засвідчених державною реєстрацією на поширення сорту рослин не передбачена. Вказана законодавча розбіжність може стати серйозною перешкодою для охорони прав на сорти рослин, особливо в момент виникнення судових спорів. Це є негативним фактором для співпраці в сільському господарстві та галузі селекції, а також в секторі забезпечення конкурентного середовища в сільськогосподарському виробництві.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правове регулювання, реєстрація прав інтелектуальної власності на сорти рослин; майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені патентом; майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, засвідчене державною реєстрацією, захист прав інтелектуальної власності, охорона нових сортів рослин

Актуальність.

28 січня 2021 р. у Верховній Раді відбулося перше засідання Робочої

групи з підготовки проекту Закону з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Члени Робочої групи – науковці та парламентарії – об-

говорили перші результати роботи та узгодили порядок подальших дій щодо оновлення цивільного законодавства («Інформаційне управління...»).

Зазначене спонукало науковців приєднатися до всеукраїнського обговорення врегульованих так і не врегульованих норм цивільного законодавства України.

Саме тому дослідження та пропозиції щодо удосконалення правового регулювання майнових відносин на сорти рослин є надзвичайно актуальним, оскільки такому дослідженню не надавалось належної уваги з боку науковців з часу прийняття Цивільного кодексу України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемам використання майнових прав інтелектуальної власності присвячено праці таких учених, як: В.А. Дозорцева, А.П. Сергеева, О.В. Басай, Т.М. Вахонєва, О.В. Кохановська, О.О. Підпригора, О.П. Орлюк, О.І. Харитонова та ін. Проблемам охорони прав на сорти рослин присвячено праці О.М. Гончара, В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, О.Ю. Піддубного, О.В. Пічура, С.В. Ткачик та інших.

Правому регулюванню наступництва майнових прав інтелектуальної власності за цивільним законодавством України присвячено окреме дисертаційне дослідження Бельтюкової Є.М., але воно не стосується такого об'єкта права інтелектуальної власності як сорти рослин (Бельтюкова, 2019).

Емпіричну основу дослідження склали Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» (далі – Закон), Міжнародна конвенція по охороні нових сортів рослин

(далі – УПОВ), Угода про асоціацію України з ЄС, Регламент Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 р. «Про права на сорти рослин».

Мета дослідження – проаналізувати норми чинного законодавства України, а саме ЦК України та Закону, які регулюють правове регулювання майнових прав на сорти рослин на відповідність міжнародним нормам, обов'язковість яких визнано Україною та внести відповідні пропозиції щодо приведення національного законодавства України до вимог міжнародних норм.

Результати.

З моменту набуття Україною статусу незалежної держави, для неї розпочався стрімкий процес розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх відносин. Серед зовнішніх відносин не останнє місце займає розвиток права інтелектуальної власності, що підтверджує Всесвітня декларація з інтелектуальної власності від 26 червня 2000 р. Таким чином, інтелектуальній праці особи приділялася значна увага і, більш того, її захист був основний. Ще раніше укладалися міжнародні угоди, які вимагали від країн-учасників прийняття якихось правових стандартів, але таких договірних положень було досить небагато і стосувалися вони лише деяких вузькоспеціальних галузей міжнародних відносин, наприклад, правил поштового обслуговування, деяких питань морських перевозок грузів і т.і. (Андрощук, Крайнев & Кавасс, 2000: 42).

В юридичній літературі виділяють два напрямки охорони прав інтелектуальної власності: міжнародний та внутрішній (Шишка, 2002: 234). Міжнародний напрямок у сфері охорони прав на сорти рослин відіграє досить

важливу роль не лише в діяльності компетентних установ, що здійснюють державну реєстрацію прав на сорти рослин, але і для України у сприйнятті її країнами ЄС, пострадянськими країнами та ряду інших міжнародних країн. Україна є членом ряду міжнародних угод у сфері інтелектуальної власності, які теж є частиною нашого законодавства. Міжнародні угоди гарантують громадянам України можливість отримання прав інтелектуальної власності в інших державах. Зокрема це дає можливість національним заявникам забезпечувати охорону прав інтелектуальної власності у ряді держав з мінімальними формальностями та мінімальними витратами. Спрощення формальностей і, відповідно, зниження вартості набуття прав інтелектуальної власності в іноземних державах сприяє розвитку зовнішньої торгівлі країни та виробництву конкурентоспроможної продукції (Жаров, 2004).

Визнаючи важливість і необхідність правової охорони сортів рослин, як об'єктів права інтелектуальної власності світовою спільнотою було прийнято Конвенцію УПОВ, яку підписано в Парижі у 1961 р. і яка набрала чинності у 1968 році. Конвенція переглядалась у Женеві в 1972, 1978 і 1991 роках. Держави-члени взяли на себе зобов'язання надавати статусу селекціонера на нові сорти відповідно до умов, встановлених Конвенцією. Законодавчо участь нашої держави в цій міжнародній організації забезпечено Законом України від 2 червня 1995 р. № 209/95 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин». Згодом Україна приєдналася до акту 1991р. Конвенція є основною міжнародною угодою у сфері охорони прав на сорти рослин.

Найбільш тісне співробітництво між державами-членами УПОВ здійснюється в сфері експертизи нових сортів рослин. Воно створене на домовленостях, у співвідношенні з якими одна держава-член УПОВ, в якості основи для прийняття рішення про надання права селекціонерам, приймає результати експертизи, отриманих іншими державами. Шляхом такої співпраці скорочуються розтрата в зв'язку з практичною реалізацією національних охоронних систем, а селекціонери, при відносно низьких затратах, мають можливість отримати правову охорону в декількох країнах.

Зрозуміло, що на практиці існує неминучий взаємозв'язок між політикою держави в галузі стимулювання вирощування сортів рослин і політикою, спрямованою на стале забезпечення оригінального сортового насіння. Багато країн зробили вибір на користь дозволяти продаж нових сортів найбільш важливих сільськогосподарських культур тільки після того як такі сорти пройшли незалежну перевірку в ході офіційних випробувань. Така політика прийнята Україною, що підтверджено ст. 38 Закону, яка вказує на заборону поширення сортів рослин, не зареєстрованих в Україні (Про охорону прав на сорти рослин, 2002).

11 січня 2003 р. стало пам'ятним днем в історії вітчизняної юриспруденції. В цей день ВРУ прийняла два кодекси України – Цивільний і Господарський. Значне місце в них займають питання інтелектуальної власності. ЦК України визначені нові підходи до питань, пов'язаних з реєстрацією прав інтелектуальної власності, встановлені нові положення щодо змісту майнових і немайнових прав, по-новому регулюються правовідносини при створенні об'єктів інтелектуальної власності у

зв'язку з виконанням трудового договору, внесені зміни в режим правової охорони деяких об'єктів тощо (Дахно, 2004: 139). Окремою главою врегульовуються питання інтелектуальної власності на сорти рослин, у зв'язку з чим виникла крайня необхідність приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин до норм новоприйнятого ЦК України.

Проект ЦК України, ухваленого 16 січня 2003 р., спочатку складався з восьми книг (розділів). Була в проекті і книга четверта «Інтелектуальна власність». З проекту було вилучено дві книги – про сімейне право і міжнародне приватне право. Вони стали відповідно Сімейним кодексом і Законом про міжнародне приватне право. Книга четверта «Інтелектуальна власність» в ухваленому Цивільному кодексі збереглася. У 2003 р. були чутки, що тодішній Президент України збирався ЦК ветувати. Зрештою, він цього не зробив. Компетентні фахівці казали, що укладачі ЦК хотіли втиснути в книгу четверту якомога більше тексту з чинних законів України про інтелектуальну власність («Чи буде інтелектуальна власність...»).

Так, ст. 485 ЦК України з 2004 р. зазначила, що право інтелектуальної власності на сорти рослин становлять:

- 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені державною реєстрацією;
- 2) майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені патентом;
- 3) майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, засвідчене державною реєстрацією.

Таким чином, майнові права на сорти рослин були поділені на дві категорії: засвідчені патентом та засвідчені державною реєстрацією.

На той час робочою групою по розробці та приведення законодавства України до норм ЦК України у сфері права інтелектуальної власності на сорти рослин, до складу якої входив і автор цієї статті, було затрачено багато зусиль щодо правового обґрунтування такої складової майнових прав на нові сорти рослин, а також розробки, погодження з міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади розроблених законопроектів, проектів постанов Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Мінагрополітики України. Особливої уваги та зусиль приділялось погодження таких норм з Міністерством юстиції України, оскільки поділ на майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені патентом та майнові права інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, засвідчене державною реєстрацією мало хто із розробників міг роз'яснити в правовому змісті.

Після прийняття ЦК України Закон викладався у новій редакції та декілька раз вносились зміни, однак єдиного наукового та розумного обґрунтування різниці майнового права на сорти рослин засвідчені патентом та засвідчені державною реєстрацією на поширення не було. Законодавець «умовно» розділяв ці дві конструкції у Законі за необхідності його правого регулювання актом вищої законодавчої дії – ЦК України. Однак до сих пір (з моменту прийняття ЦК і вступу його в дію з 2004 р.) розробники не пояснили та не обґрунтували таку градацію майнового розмежування при державній реєстрації сортів рослин.

А тепер проведемо правовий аналіз такої градації з нормами міжнародного законодавства, визнаних Україною. Норми акта Конвенції УПОВ вказують на: «Обсяг прав селекціонера:

- i) виробництво чи репродукція (розмноження);
- ii) доведення до кондиції для розмноження;
- iii) пропонування для продажу;
- iv) продаж чи будь-яка інша форма збуту;
- v) експорт;
- vi) імпорт;
- vii) зберігання для будь-яких цілей, зазначених вище в підпунктах «i» – «vi»» («Про приєднання України до Міжнародної Конвенції...», 2006).

Стаття 13 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 р. «Про права на сорти рослин» зазначає про те, що володілець права на сорт рослин має право надання дозволу щодо компонентів сорту або зібраного матеріалу охоронюваного сорту щодо дій:

- (a) виробництво або відтворення (розмноження);
- (b) кондиціонування для цілі поширення;
- (c) пропонування для продажу;
- (d) продаж або інший збут;
- (e) вивезення за межі території Співтовариства;
- (f) ввезення на територію Співтовариства;
- (g) зберігання для будь-якої цілей, зазначених у підпунктах (a) – (f) (Про права на сорти рослин, 1994).

Ані норми Конвенції УПОВ, ані норми Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 не містять двох конструкцій майнових прав на сорти рослин.

Після того, як Європейська Комісія вивчила законодавство України, вона була невдоволена рівнем захисту прав інтелектуальної власності в нашій державі. Так, ґрунтовний аналіз положень Акта Конвенції, законів України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал», глави 42 «Право інтелек-

туальної власності на сорт рослин, породу тварин» Цивільного кодексу України, низки підзаконних нормативно-правових актів дозволяє дійти висновку, що норми українського законодавства формувалися за принципами законодавства колишнього СРСР та повторювали його помилки. На сьогоднішній час, у зв'язку з останніми євроінтеграційними процесами, що відбуваються в Україні, (а саме з набуття чинності 01.09.2017 р. Угоди про асоціацію України з ЄС), викликало у фахівців занепокоєння та багато запитань щодо подальшого забезпечення правової охорони сортів рослин (Дегтяренко, 2018: 77).

Юрій Дегтяренко у проведених дослідженнях також доходить до висновку, що в Україні правова охорона сорту забезпечується патентом. Однак п. 4 ст. 221 Угоди про асоціацію з ЄС передбачено, що: «Патентуванню не підлягають: а) сорти рослин та породи тварин». Вивчаючи й аналізуючи далі текст Угоди про асоціацію з ЄС, натрапляємо на таке визначення цієї статті, в якій п. 10 закріплюється, що «Поширення та умови цього часткового скасування узгоджуються з умовами, передбаченими в національних законах, постановах та практиках Сторін щодо прав на сорти рослин».

Висновки і перспективи.

Отже, така законодавча розбіжність може стати серйозною перешкодою для охорони прав на сорти рослин, особливо в момент виникнення правових спорів. Також це є негативним фактором для співпраці в сільському господарстві та галузі селекції, а також в секторі забезпечення конкурентного середовища в сільськогосподарському виробництві.

Тож необхідно усунути цю правову розбіжність та привести у відповідність норми Цивільного кодексу України, забезпечивши правове регулювання майнових прав на сорти рослин лише державною реєстрацією з видачею свідоцтва про державну реєстрацію сортів рослин. Оскільки Україна виконує такі важливі принципи з питань інтелектуальної власності на сорти рослин як створення судів з питань інтелектуальної власності щодо захисту охорони прав на об'єкти права інтелектуальної власності, то питання внесення змін до Цивільного кодексу України – не такий вже й не досяжний захід.

Список використаних джерел

1. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України: У Верховній Раді відбулося перше засідання Робочої групи з підготовки проекту Закону з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202307.html> (дата звернення 26.03.2021).
2. Бельтюкова Є.М. Правове регулювання наступництва майнових прав інтелектуальної власності за цивільним законодавством України: дис... канд. юр. наук: 12.00.03 / Одеська юридична академія, 2019. 200 с.
3. Всемирная декларация по интеллектуальной собственности. Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. 2002. С. 14–18.
4. Андрощук Г., Крайнев П., Кавасс И. Право интеллектуальной собственности: торговые аспекты. Научн.-практ. издание. Киев: Издат. Дом «Ін Юре», 2000. 164 с.
5. Шишка Р.Б. Охрана права интеллектуальной собственности: авторсько-правовий аспект: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 368с.
6. Жаров В. Стан та перспективи розвитку законодавства України у сфері інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність. 2004. № 10. С. 8–11.
7. Міжнародна конвенція по охороні нових сортів рослин. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K08U> (дата звернення 29.03.2021).
8. Про приєднання України до Міжнародної Конвенції з охорони нових сортів рослин: Закон України від 2.08.2006 р. № 60-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-16> (дата звернення 01.04.2021).
9. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України в редакції від 17.01.2002 № 2986-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12> (дата звернення 01.04.2021).
10. Дахно И.И. Патентирование и лицензирование: Учебн. пособие. Киев: МАУП, 2004. 216с.
11. Дахно Иван. Чи буде інтелектуальна власність в оновленому Цивільному кодексі України? URL: <http://www.golos.com.ua/article/326359> (дата звернення 26.03.2021).
12. Про права на сорти рослин: Регламент Ради (ЄС) № 2100/94 від 27.07.1994 р. Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-94 (дата звернення 29.03.2021).
13. Десяренко Ю.В. Актуальні та проблемні питання законодавства України у сфері охорони сортів рослин у співвідношенні з Угодою про асоціацію з ЄС. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 5. С. 74–81.

References

1. Informatsiine upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy: U Verkhovnii Radi vidbulosia pershe zasidannia Robochoi hrupy z pidhotovky proektu Zakonu z rekodyfikatsii (onovlennia) tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy [Information Department of the Verkhovna Rada of Ukraine: The Verkhovna Rada hosted the first sitting of the Working Group on preparation of the draft Law

- on Recodification (Update) of Civil Legislation of Ukraine]. Available at: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202307.html> (in Ukrainian).
2. Bieltiukova, Ye.M. (2019). Pravove rehulivannia nastupnytstva mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [Legal regulation of the succession of intellectual property rights under the civil legislation of Ukraine]. Odesa, 200 (in Ukrainian).
  3. Vsemyrnaia deklaratsiia po yntelegkualnoi sobstvennosti. Yntelegkualnaia sobstvennost. Avtorskoe pravo y smezhnye prava [World Declaration on Intellectual Property. Intellectual property. Copyright and related rights] (2002), 14–18 (in Russian).
  4. Androshchuk, H., Krainev, P. & Kavass, Y. (2000). Pravo yntelegkualnoi sobstvennosti: torhove aspekty [Intellectual Property Law: Trade Aspects]. Kyev: Yzdat. Dom «In Yure», 164 (in Russian).
  5. Shyshka, R.B. (2004). Okhorona prava intelektualnoi vlasnosti: avtorsko-pravovyi aspekt [Protection of intellectual property rights: copyright aspect]. Kharkiv: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 368 (in Ukrainian).
  6. Zharov, V. (2004). Stan ta perspektyvy rozvytku zakonodavstva Ukrainy u sferi intelektualnoi vlasnosti. Intelektualna vlasnist [Status and prospects of development of Ukrainian legislation in the field of intellectual property. Intellectual Property], 10: 8–11 (in Ukrainian).
  7. Mizhnarodna konventsiiia po okhoroni novykh sortiv roslyn [International Convention for the Protection of New Varieties of Plants]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K08U> (in Ukrainian).
  8. Pro pryiednannia Ukrainy do Mizhnarodnoi Konventsii z okhorony novykh sortiv roslyn [On accession of Ukraine to the International Convention for the Protection of New Varieties of Plants] (2006): Zakon Ukrainy 2.08.2006 № 60-V. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-16> (in Ukrainian).
  9. Pro okhoronu prav na sorty roslyn [On protection of plant variety rights] (2002): Zakon Ukrainy v redaktsii 17.01.2002 № 2986-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12> (in Ukrainian).
  10. Dakhno, Y.Y. (2004). Patentirovanye y lytsenzirovanye [Patenting and licensing]. Kyev: MAUP, 216 (in Russian).
  11. Dakhno Ivan. Chy bude intelektualna vlasnist v onovlenomu Tsyvilnomu kodeksi Ukrainy? [Will there be intellectual property in the updated Civil Code of Ukraine?]. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/326359> (in Ukrainian).
  12. Pro prava na sorty roslyn [On plant variety rights] (1994): Rehlament Rady (IeS) № 2100/94 vid 27.07.1994. Spivtovarystva. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-94 (in Ukrainian).
  13. Dehtiarenko, Yu.V. (2018). Aktualni ta problemni pytannia zakonodavstva Ukrainy u sferi okhorony sortiv roslyn u spivvidnosnenni z Uhodoiu pro asotsiatsiiu z YeS. Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti [Current and problematic issues of Ukrainian legislation in the field of plant variety protection in relation to the Association Agreement with the EU. Theory and practice of intellectual property], 5: 74–81 (in Ukrainian).

M.V. Pushkar (2021). URGENCY OF CHANGES IN LEGAL REGULATION OF PROPERTY RELATIONS ON PLANT VARIETIES IN CONNECTION WITH RECODIFICATION OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE. *Law. Human. Environment*, 12(1): 101-108. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.011>.

Summary. *The urgency of the study lies in the development by scientists of the draft Law on recodification (update) of civil legislation of Ukraine. The article analyzes the norms of the Civil Code of Ukraine in the field of state registration of intellectual property rights to plant varieties for compliance with international norms, the binding nature of which is recognized by Ukraine. The norms of Article 485 of the Civil Code of Ukraine stipulate that the intellectual property right to a plant variety consists of: 1) personal in tangible intellectual property rights to a plant variety, certified by state registration; 2) intellectual property rights to a plant variety, certified by a patent; 3) property right of intellectual property for the distribution of plant varieties, certified by state registration. Norms of international acts in the field of intellectual property, namely: the International Convention for the Protection of New Varieties of Plants, the Association Agreement between Ukraine and the EU, Council Regulation (EC) № 2100/94 of July 27, 1994 «On Plant Variety Rights» property rights to plant varieties: certified by a patent and certified by the state registration for the distribution of plant varieties is not provided. This legislative discrepancy can be a serious obstacle to the protection of plant variety rights, especially at the time of litigation. This is a negative factor for cooperation in agriculture and breeding, as well as in the sector of ensuring a competitive environment in agricultural production.*

Keywords: *intellectual property, legal regulation, registration of intellectual property rights to plant varieties, intellectual property rights to a plant variety, certified by a patent, intellectual property rights to the distribution of plant varieties, certified by state registration, protection of intellectual property rights, protection of new plant varieties*

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

УДК 34.346.3

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.012>

ДОГОВОРИ ТА ДОЗВІЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ

О.Ю. ПІДДУБНИЙ, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: piddubnyi@outlook.com

І.В. ЛЕБІДЬ, аспірант
кафедри цивільного та господарського права
(науковий керівник – д.ю.н., професор О.Ю.Піддубний),
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lebidinna@ukr.net

Анотація. У статті здійснюється аналіз договорів та дозвільного регулювання у сфері видобутку бурштину.

Наголошується на тому, що Україна з перших років проголошення незалежності почала освоювати місцеві родовища бурштину і відразу ж наштовхнулася на проблеми, аналогічні з тими, що мають бурштинові комбінати Росії, Польщі: відсутність захисту природних ресурсів від розграбування й знищення, розкрадання на всіх стадіях пошуково-розвідувальних робіт, нелегальний видобуток і оборот бурштину, несанкціонований державою промисел «старателів» (копачів) тощо. Україна посідає друге місце в світі за покладами бурштину, який до того ж вирізняється найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості.

Визначається, що проблема незаконного видобутку бурштину стала особливо актуальною, оскільки значно виросли випадки та обсяги такого видобутку. Також питання незаконного видобутку та вивезення бурштину за кордон активно обговорюється в ЗМІ, оскільки часто в результаті журналістських розслідувань виявляється, що чиновники та високопосадовці відіграють значну роль в підтриманні цього тіньового бізнесу і отримують чималу вигоду з нього, що правда, офіційно ці слухи не підтверджуються.

Робляться висновки, що в сучасних умовах на порядку денному стоїть гостро питання дозвільного регулювання легального видобутку бурштину та покарання суб'єктів його нелегального видобутку. Суттєвим прогресом у дозвільному регулюванні стало прийняття Верховною Радою України у грудні 2019 року За-

кону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання питання видобутку бурштину» № 2240, яким було внесено відповідні зміни до Кодексу України про надра, де було визначено новий вид надрокористування «геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ», а також наявності обов'язкового дозволу на спеціальне надрокористування для суб'єктів користування бурштиновими надрами.

Ключові слова: бурштин, надра, договір, дозвіл, незаконний видобуток, аукціон, дозвільне регулювання, надрокористування

Актуальність.

Україна з перших років проголошення незалежності почала освоювати місцеві родовища бурштину і відразу ж наштовхнулася на проблеми, аналогічні з тими, що мають бурштинові комбінати Росії, Польщі: відсутність захисту природних ресурсів від розграбування й знищення, розкрадання на всіх стадіях пошуково-розвідувальних робіт, нелегальний видобуток і оборот бурштину, несанкціонований державою промисел «старателів» (копачів) тощо. Україна посідає друге місце в світі за покладами бурштину, який до того ж вирізняється найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості.

Верховна Рада 19 грудня підтримала у другому читанні та в цілому законопроект № 2240 про врегулювання видобутку бурштину. Він, зокрема, встановлює кримінальну відповідальність за незаконний видобуток та вводить єдиний дозвіл на розвідку.

В останній час ця тема стала особливо актуальною, оскільки значно виросли випадки та обсяги такого незаконного видобутку бурштину. Також питання незаконного видобутку та вивезення бурштину за кордон активно обговорюється в ЗМІ, оскільки часто в результаті журналістських

розслідувань виявляється, що чиновники та високопосадовці відіграють значну роль в підтриманні цього тіньового бізнесу і отримують чималу вигоду з нього, що правда, офіційно ці слухи не підтверджуються.

У зв'язку із тим, що було прийнято досить важливий законодавчий акт, який певним чином упорядковує правове становище бурштину, а також запроваджує наявність спеціального дозволу за користування таким видом надр, постає необхідність у дослідженні таких дозволів через призму законодавчого регулювання.

Метою дослідження виступає правовий аналіз договірної та дозвільного регулювання у сфері видобутку бурштину.

Проблематика організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину в Україні була досліджена у працях таких науковців: Д.О. Алексєєва-Процюк, В. В. Галуцько, І.В. Гиренко, П.В. Діхтієвський, С.О. Короед, Є.Ю. Пашенко, С.М. Наумов, О.П. Світличний В.В. Галуцько. О.В. Гулак та багато інших.

Результати.

Договірна сутність яскраво проявляється у відносинах користування надрами на умовах угод про розподіл

продукції. Угода про розподіл продукції є однією з найбільш ефективних форм залучення іноземних інвестицій в розробку родовищ мінеральних ресурсів України, оскільки вона відповідає одночасно інтересам інвесторів та держави, дозволяє пристосувати умови кожної окремої угоди під унікальний проект, а також володіє достатньою гнучкістю для успішної реалізації довгострокових угод з різним рівнем ризику та складності (Баранецький, 2006: 8). Міжнародний досвід використання подібного характеру інвестиційних програм у сфері розробки корисних копалин свідчить про їх високу ефективність.

Для початку варто відмітити, що правове регулювання бурштину (бурштинової промисловості) визначається на рівні досить значної кількості нормативно-правових актів, що мають поодинокі статті, що стосуються у тому числі дозвільного регулювання видобутку бурштину.

Так, на рівні Закону не визначено поняття бурштину, проте можливо загадати та зробити посилання на Постанову Кабінету Міністрів України (далі – Постанова КМУ) «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», в якій вказано, що бурштин є сировиною ювелірною (дорогоцінне каміння) та внесений до переліку корисних копалин загально-державного значення.

Гулак О. В. говорила про те, що бурштин – це корисна копалина, дорогоцінне каміння, що утворилося внаслідок кристалізації (фосилізації) на протязі декількох мільйонів років смоли древніх хвойних дерев без доступу кисню. Сосна, із живиці якої утворився бурштин, латинською мовою іменується «пінус сукцинифе-

ра». Звідси і бурштин назвали «сукцинітом» (Гулак, 2015: 183).

У зв'язку із тим, що бурштин є різновидом надр та відноситься до корисних копалин, досить часто постає питання правового оформлення процесу надкористування, що має назву спеціального надкористування та вимагає обов'язкову наявність дозволу для суб'єкта користування бурштиновими родовищами.

Відповідно до ст. 14 Кодексу України про надра, одним із видів спеціального користування надрами є геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ).

Основи процедури отримання спеціального дозволу на використання надрами передбачена нормами Кодексу України про надра. Дозволи надаються переможцям аукціонів, крім випадків, визначених Кабінетом Міністрів України, Державною службою геології та надр України (далі – Держгеонадра). Перед цим необхідно попереднє погодження з відповідною радою питання про надання земельної ділянки для зазначених потреб, крім випадків, коли у наданні земельної ділянки немає потреби. Необхідно отримати гірничий відвід, який надають різні органи залежно від виду корисних копалин. І після всіх цих дій можна приступати до видобутку.

Нормативно-правовими актами, що визначають дозвільні процедури у сфері надкористування, є такі Постанови Кабінету Міністрів України:

Порядок проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами;

Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами;

Положення про порядок надання гірничих відводів.

Усі три названі нормативні документи виконують економічне призначення, яке полягає у визначенні послідовності дій (юридичних фактів), вчинення яких може наділити зацікавлену особу можливостями використовувати надра при здійсненні господарської діяльності, а також у встановленні правових підстав для отримання державою плати від названої особи у зв'язку з набуттям нею статусу спеціального надкористувача. При цьому конкретні вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки не передбачаються, що можна простежити, проаналізувавши як перелік документів, необхідних для отримання дозволу, так і нормативно визначені стадії відповідних дозвільних процедур.

Варто відмітити, що відповідно до ст. 17 Постанови КМУ «Про затвердження порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами» «під час продажу на аукціоні спеціального дозволу на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислового розробку родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ), початкова ціна лота становить дві тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за 1 гектар відповідної ділянки бурштиноносних надр, що надається на умовах економічного ризику (нерівномірність залягання бурштину, недостатність геологічної інформації та неможливість проведення підрахунку ресурсів та запасів корисних копалин без проведення попередніх розвідувальних та/або видобувних робіт на певних територіях), з обов'язковим подальшим затвердженням оцінки запасів в установленому законодавством порядку».

На відміну від Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами та Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, окремі вимоги, які можуть сприяти попередженню порушення екологічної безпеки на стадії видачі гірничого відводу, визначені Положенням про порядок надання гірничих відводів. Зокрема, згідно з п. 15 вказаного Положення для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, гірничий відвід надається тільки щодо надр, геологічна будова, гідротехнічні та гідрогеологічні умови яких детально вивчені, а використання для зазначених цілей не ускладнить розроблення сусідніх родовищ і не призведе до проникнення в гірничі виробки, на земну поверхню і у водні об'єкти нафти, газу та інших речовин і матеріалів у разі їх підземного зберігання, а також стічних вод, що скидаються в надра, похованих у надрах шкідливих речовин і відходів виробництва (Евстигнеев, 2014: 104).

Надання спеціальних дозволів на користування надрами, крім випадків користування надрами на умовах угод про розподіл продукції, укладених відповідно до зазначеного Закону України «Про угоди про розподіл продукції», здійснюється після попереднього погодження з відповідною радою питання про надання земельної ділянки для зазначених потреб, крім випадків, коли у наданні земельної ділянки немає потреби.

У разі виконання окремих видів робіт, пов'язаних з користуванням надрами, особами, не зазначеними у спеціальному дозволі, відповідальність за виконання умов, передбачених спеціальними дозволами, несе суб'єкт, що отримав спеціальний дозвіл.

Щодо окремих видів користування надрами чи окремих користувачів надр можуть встановлюватись певні обмеження, передбачені законодавством України.

Власник спеціального дозволу на користування надрами не може дарувати, продавати або в інший спосіб відчужувати права, надані йому спеціальним дозволом на користування надрами, іншій юридичній чи фізичній особі, в тому числі передавати їх до статутних капіталів створюваних за його участю суб'єктів господарювання, а також вноситись як вклад у спільну діяльність.

Відповідно до ст. ст. 2,3 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами», дозволи надаються Держгеонадрами переможцям аукціонів з їх продажу та без проведення аукціонів у випадках, передбачених пунктом 8 цього Порядку, крім корисних копалин місцевого значення на території Автономної Республіки Крим, дозволи на видобування яких надаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим згідно із цим Порядком. На кожний вид користування надрами в межах конкретної ділянки надається окремий дозвіл. Одному заявникові може надаватися дозвіл на видобування одного виду корисних копалин з кількох близько розташованих родовищ, якщо доцільність їх спільної розробки підтверджується відповідним рішенням Державної комісії України по запасах корисних копалин (далі – ДКЗ). У межах однієї ділянки надр можуть проводитися роботи з геологічного вивчення та видобування різних за видом корисних копалин за кількома дозволами. При цьому в угоді на користування надрами визначаються просторові межі та координати кожного виду корисної копалини. Використання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, здійснюється надрокористувачами у порядку, встановленому законодавством.

Варто відмітити, що у лютому 2020 р., було внесено зміни до Про Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, які полягають у тому, що:

- виключається необхідність погодження з обласними, Київською та Севастопольською міськими радами, РМ АР Крим надання надр у користування для корисних копалин загальнодержавного значення та для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;

- розширено перелік видів користування надрами, на які можна отримати спеціальний дозвіл, а саме: геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промислова розробка родовищ);
- врегульовано процедуру погодження надання надр у користування у районі проведення АТО/ООС;
- передбачено можливість подання заяви та документів для отримання дозволу без проведення аукціону в електронній формі через Електронний кабінет надрокористувача, що надасть можливість реєструвати заяви на отримання адміністративних послуг.

Що стосується видачі дозволів на бурштин, то варто зазначити, що 17 липня 2020 р. відбулися перші онлайн-торги з продажу дозволів на легальний видобуток бурштину. За результатами проведених торгів було видано три дозволи строком на п'ять років, які надають право проводити геологічне вивчення та подальший видобуток бурштину на визначених ділянках («На Рівненщині вперше в Україні...»).

Також варто, зауважити що 19 грудня 2019 р., було прийнято досить вагомий законодавчий акт – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо урегулювання питання видобутку бурштину» № 2240 яким було веденно такі зміни, які у тому числі, стосувалися і дозвільного та договірною регулювання видобутку бурштину в Україні:

- за незаконне видобування корисних копалин – кримінальну, а за порушення встановлених законодавством обов'язкових вимог щодо видобутку корисних копалин – адміністративну;
- було забрано повноваження у обласних, Київській та Севастопольської міських рад щодо погодження надання надр у користування, що уповільнювало процедуру отримання дозволу;
- вводиться новий вид надрокористування як «геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ»);
- встановлюється максимальний строк – 5 років та максимальної площі – до 10 га, на який видається спеціальний дозвіл на геологічне вивчення бурштиноносних надр та на промислову розробку. Такий строк унеможливіть виснажливе використання надр;
- надрокористувачі звільняються від обов'язку отримання дозволу на зняття ґрунту;
- запроваджено тимчасовий мораторій на вивезення необробленого бурштину за кордон до 1 січня 2021 р.;
- на рівні закону закріплено порядок проведення аукціонів щодо продажу спеціальних дозволів на

користування надрами, які будуть проводитися шляхом електронних торгів для запобігання корупції;

- звільнянено від обов'язку отримати гірничий відвід для користувачів бурштиноносних надр;
- закріплюється мінімальну ціну, з якої стартує аукціон, а саме двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за 1 гектар відповідної ділянки бурштиноносних надр.

Варто зауважити, що цим законодавчим актом, було запроваджено дозвільне регулювання легального видобутку бурштину в Україні, а також внесено відповідні зміни до Постанов Кабінету Міністрів України, якими визначено Порядок проведення аукціонів та видачі дозволів.

Висновки і перспективи.

На основі викладеного вище, можливо сказати, що в сучасних умовах на порядку денному стоїть гостро питання дозвільного регулювання легального видобутку бурштину та покарання суб'єктів його нелегального видобутку. Суттєвим прогресом у дозвільному регулюванні стало прийняття Верховною Радою України у грудні 2019 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо урегулювання питання видобутку бурштину» № 2240, яким було внесено відповідні зміни до Кодексу України про надра, де було вищначено новий вид надрокористування «геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ», а також наявності обов'язкового дозволу на спеціальне надрокористування для суб'єктів користування бурштиновими надрами.

Список використаних джерел

1. Баранецький І.О. Науково-методичні засади укладення та ефективної реалізації угод про розподіл продукції: автореф. дис. ... на здобуття наук.ступеня канд. екон. наук за спец.: 08.02.03 «організація управління, планування і регулювання економіки». Київ. 2006. 18 с.
2. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення: постанова КМУ від 12.12.1994 № 827. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-п#Text> (дата звернення 06.12.2020 р.).
3. Гулак О.В. Проблемні питання організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину в Україні: виклики сьогодення. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія. Право. 2015. Вип. 218. С. 183–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2015_218_30 (дата звернення 06.12.2020 р.).
4. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (дата звернення 06.12.2020 р.).
5. Порядок проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 р. № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-п#Text> (дата звернення 06.12.2020 р.).
6. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615. Офіційний вісник України. 2011. № 45. Ст. 1832.
7. Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів: постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 59. Зібрання постанов Уряду України. 1995. № 4. Ст. 94.
8. Евстигнеев А.С. Проблемы правового обеспечения экологической безопасности на стадии выдачи разрешений на специальное недропользование в Украине. Право. 2014. № 3. С. 102–108.
9. Про угоди про розподіл продукції : Закон України від 14.09.1999 № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text>(дата звернення 06.12.2020 р.).
10. На Рівненщині вперше в Україні видали дозвіл на легальний видобуток бурштину URL: https://zaxid.net/narivnenshinni_vpershe_v_ukrayini_vidali_dozvil_na_legalniy_vidobutok_burshtinu_n1505183(дата звернення 06.12.2020 р.).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання видобутку бурштину: Закон України від 19.12.2019 р. № 402-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (дата звернення 06.12.2020 р.).

References

1. Baranetsky, I.O. (2006). Scientific and methodical bases of conclusion and effective realization of agreements on distribution of production. Kiev, 18 (in Ukrainian).
2. On approval of the lists of minerals of national and local significance: Resolution of the Cabinet of Ministers of 12.12.1994 № 827. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-п#Text> (in Ukrainian).
3. Gulak, O.V. (2015). Problematic issues of organizational and legal ordering of amber mining in Ukraine: today's challenges. Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series. Law, 218: 183–188. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2015_218_30 (in Ukrainian).
4. Subsoil Code of Ukraine: Law of Ukraine of July 27, 1994 № 132/94-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (in Ukrainian).
5. Procedure for conducting auctions for the sale of special subsoil use permits: Resolu-

- tion of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 23, 2020 № 993. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-p#Text> (in Ukrainian).
6. On approval of the Procedure for granting special permits for subsoil use: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 30, 2011 № 615. Official Gazette of Ukraine. 2011. № 45. Art. 1832 (in Ukrainian).
  7. On approval of the Regulations on the procedure for granting mining allotments: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 27, 1995 № 59. Collection of Resolutions of the Government of Ukraine. 1995. № 4. Art. 94 (in Ukrainian).
  8. Evstigneev, A.S. (2014). Problems of legal provision of ecological safety at the stage of issuing permits for special subsoil use in Ukraine. Law, 3: 102–108 (in Russian).
  9. On production sharing agreements: the law of Ukraine of September 14, 1999 № 1039-XIV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text> (in Ukrainian).
  10. For the first time in Ukraine, a permit for legal amber mining was issued in Rivne region Available at: https://zaxid.net/na_rivnenshhini_vpershe_v_ukrayini_vidali_dozvil_na_legalniy_vidobutok_burshhtinu_n1505183 (in Ukrainian).
  11. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Settlement of the Issue of Amber Mining: Law of Ukraine of December 19, 2019 № 402-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (in Ukrainian).

O.Yu. Pidubnyi, I.V. Lebid (2021). AGREEMENTS AND PERMITTING REGULATION IN THE FIELD OF AMBER PRODUCTION. *Law. Human. Environment*, 12(1): 109-116. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.012>.

Summary. *The article analyzes the contracts and licensing regulations in the field of amber mining. It is noted that Ukraine from the first years of independence began to develop local amber deposits and immediately encountered problems similar to those of amber plants in Russia and Poland: lack of protection of natural resources from looting and destruction, theft at all stages of exploration. exploration work, illegal amber mining and trafficking, illegal fishing by miners (diggers), etc. Ukraine ranks second in the world in terms of amber deposits, which also has the world's highest percentage of amber jewelry quality.*

It is determined that the problem of illegal amber mining has become especially relevant, as cases and volumes of such amber production have grown significantly. The issue of illegal amber mining and smuggling is also widely discussed in the media, as journalistic investigations often show that officials and high-ranking officials play a significant role in sustaining and benefiting from this shadow business, although these rumors are not officially confirmed.

It is concluded that in modern conditions the issue of permitting regulation of legal amber mining and punishment of subjects of its illegal mining is on the agenda. Significant progress in permitting regulation was the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine in December 2019 of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Settlement of Amber Mining» № 2240, which amended the Subsoil Code of Ukraine, which introduced a new species subsoil use «geological study of amber subsoil, including experimental and industrial development of deposits with subsequent extraction of amber (industrial development of deposits)», as well as the presence of a mandatory permit for special subsoil use for subjects of amber subsoil use.

Keywords: *amber, subsoil, contract, permit, illegal mining, auction, permit regulation, subsoil use*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБОВОЇ ТА ПОСАДОВОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

О.С. ЯРА, кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olenas.yara@gmail.com

Анотація. У статті досліджується проблема у здійсненні розмежування правового статусу: службової та посадової особи. Категорія правового статусу є важливим компонентом для кожного учасника суспільних відносин, адже від такого статусу буде залежати і його обсяг цивільних прав та обов'язків, що особливо є актуальним для посадової чи службової особи.

З'ясовано, що на сьогоднішній день питання досліджуваних категорій, а саме «правовий статус посадової особи» та «правовий статус службової особи» і досі залишаються актуальними адже одностайної позиції для їхнього розмежування не існує. Визначно, що категорії «посадова особа», «службова особа» посідають провідне місце у сфері державного управління, кримінального права, процесу, інших галузей права та законодавства. Зазначені категорії повинні бути ключовими в підготовці нормативних актів, що стосуються державної служби, регулювання діяльності силових структур, визначення юридичної відповідальності осіб, які обіймають певні посади в системі державного апарату.

Зроблено висновки, де зважаючи на те, що на законодавчому рівні відсутнє єдине визначення понять «посадова особа» і «службова особа», а запропоновані визначення в юридичній науці мають переважно галузевий характер, першочерговим завданням є: по-перше, визначення в Законі «Про основи державної служби», який необхідно прийняти, понять «посадова особа» і «службова особа» та їхніх особливостей. Завданням сьогоденішнього законодавця і є необхідність проведення їхнього розмежування. А тому, при з'ясуванні підстав для віднесення осіб до категорій посадових або службових осіб слід керуватися відповідним законодавством, що регулює певні відносини.

Щодо правового статусу посадової та службової особи, то висновком стало те, що вагомим чинником для розмежування цих категорій нажаль правовий статус не є, адже не провівши чіткого розмежування між основними поняттями «посадова особа» та «службова особа», ми не зможемо повноцінно охарактеризувати відмінності у цьому статусі.

Ключові слова: служба, посада, правовий статус, державна служба, посадова особа, службовець, службова особа

Актуальність.

Після проголошення незалежності України, постало питання про оновлення законодавства в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Одним із напрямів нормотворчості є введення нової термінології, наукове обґрунтування термінів і визначень, наявних у законопроектах, даючи можливість чітко сприймати ідеї законодавця, а у сфері правозастосування – дотримуватися вимог режиму законності, повніше реалізовувати права, свободи й обов'язки громадян.

Одним із стратегічних завдань Української держави є входження до європейського політичного і правового простору, що обумовлює необхідність здійснення системних реформ у всіх сферах суспільних відносин (Svetlichny, 2019: 102).

Категорія правового статусу є важливим компонентом для кожного учасника суспільних відносин, адже від такого статусу буде залежати і його обсяг цивільних прав та обов'язків, що особливо є актуальним для посадової чи службової особи.

Поняття «посадова особа», «службова особа», «представник влади» посідають провідне місце у сфері державного управління, кримінального права, процесу, інших галузей права та законодавства. Зазначені категорії повинні бути ключовими в підготовці нормативних актів, що стосуються державної служби, регулювання діяльності силових структур, визначення юридичної відповідальності осіб, які обіймають певні посади в системі державного апарату.

На сьогоднішній день питання досліджуваних категорій, а саме «правовий статус посадової особи» та «правовий статус службової особи» і

досі залишаються актуальними адже одностайної позиції для їхнього розмежування не існує, що потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема розмежування понять посадової та службової особи досліджувалась і продовжує досліджуватись у працях значної кількості науковців, серед яких можливо виділити: В.Б. Авер'янова, Л.П. Самофалов, І.С. Окунєва, Н.В. Янюк, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, Г.С. Ткаченко, М.В. Коваль, В.І. Данильчик, Ц.А. Ямпольская, А.М. Костюков, С.Д. Дубенко та інші.

Метою дослідження виступає з'ясування основних ключових відмінностей між поняттями «правовий статус службової особи» та «правовий статус посадової особи».

Результати.

Держава не може існувати без спеціально створеного апарату державного управління, який, з одного боку, зобов'язаний здійснювати функції, що витікають із сутності й призначення держави як складного системного цілого, а з іншого – повинен обслуговувати суспільство, забезпечувати права та свободи її громадян (Державна служба, 1998: 63).

Таким чином, поняття посадової та службової особи відіграє особливо важливу роль для повноцінного функціонування державного управління в Україні. Механізм держави безпосередньо пов'язаний із категоріями «державний апарат» і «державна служба», існування яких, своєю чергою, неможливе без уточнення змісту понять «посада» та «посадо-

ва особа». Сучасна правова наука досягла такого рівня розвитку, коли ставляться більш високі вимоги до використання термінологічної бази. Це є запорукою не лише доцільного застосування наукових термінів, а й правильного їх розуміння, а також усвідомлення тих явищ чи процесів, які вони позначають.

Для того, щоб цілковито точно відобразити основні відмінності між такими поняттями, важливо згадати про тих, хто першими досліджував їх.

Одними з перших хто приділив увагу поняттям «посадова особа» були І. І. Євтіхєєв та В. А. Власов. Так, вони у перші повоєнні роки запропонували розподілити усіх службовців (у широкому значенні) на працівників, які виконують винятково господарсько-технічну роботу або функції підсобного господарського обслуговування (допоміжний технічний персонал) та (у вузькому значенні) на керівних і оперативних працівників, які виконують функції адміністративно-управлінського характеру, здійснення яких пов'язане з виданням актів управління, спрямованих на настання юридичних наслідків (посадові особи у вузькому значенні цього слова) (Євтіхєєв & Власов, 1946: 50).

Ярмиш Н.М. у свою чергу зазначав, що насамперед терміни, що досліджуються нами необхідно розмежовувати виходячи з нормативно-правового регулювання (розглядати закони та підзаконні нормативно-правові акти, що містять згадки про посадових, службових осіб) (Ярмиш, 2015).

Для початку зазначимо, положення Конституції України, а саме ст. 40 у якій вказано, що «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, міс-

цевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів...». Саме таким чином, йдеться про відповідних осіб й у ст. 56 Конституції України: такі особи також згадуються через сполучник «і». А це свідчить про те, що законодавець розглядає поняття «службових» та «посадових» осіб в якості не співпадаючих, різних. Саме цим спростовується наукова думка, нібито дані терміни є синонімами.

У Кримінальному кодексі України 1961 р. використовувався термін «посадова особа», а в КК 2001 р. він замінений на «службову особу». Цікаво, що при цьому визначення службової особи співпадало з тим, яке містив попередній кодекс щодо особи посадової. Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 7 квітня 2011 р., яким внесені зміни до певних законів, зокрема до КК України, дещо розширив визначення службової особи упорівнянні з попередньою редакцією, але у загальних рисах і воно співпадає з тлумаченням посадової особи у КК України 1960 р. Поняття «службова особа» надається у ч. 3 ст. 18 КК України («Суб'єкт злочину») та дублюється у примітці ст. 364 КК України («Зловживання владою та службовим становищем»).

Посадові особи і службові особи збігається, наприклад, керівник та заступник керівника правоохоронних органів, державних інспекцій. Ці особи наділені як лінійною владою щодо підлеглих по службі, так і функціональною, що пов'язана зі здійсненням наглядових функцій з охорони громадського порядку за особами, з якими не перебувають в службовому підпорядкуванні, так званими «третіми особами». Чинне законодавство, за винятком КК України, не містить визначення поняття «службова особа».

У вже згаданій вище Примітці до ст. 364 КК України визначено: «Службові особи – це особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальними повноваженнями». За своїм змістом ця дефініція повністю відповідає дефініції поняття «посадова особа», яке містила примітка до ст. 164 попередньої редакції КК України. Практично, відбулася лише зміна термінів без зміни змісту самих понять. Підхід, запропонований представниками науки кримінального права, не вирішує проблеми співвідношення цих понять.

Варто зауважити, що зміст цих доволі громіздких визначень свідчить, що службові особи це такі, що виконують функції або представників влади, або організаційно-розпорядчі, або адміністративно-господарчі. В свою чергу, ми маємо пам'ятати, що представник влади – це особа, яка має право давати вказівки особам, що не є її підлеглими; організаційно-розпорядчі функції насамперед впливають з того, що особа має хоча б одного підлеглого; проявами функцій адміністративно-господарських є те, що особа розпоряджується майном, тобто самостійно вирішує питання щодо нього. Відповідно до тих же визначень, особа є службовою не лише коли вона здійснює відповідні функції постійно, а й тоді, коли робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням (для виконання лише певного завдання), але за умови, що певні пов-

новаження покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою. Таким чином, можна зробити висновок, що службовими особами можуть визнаватися відповідні особи у будь-якій сфері.

Також, варто зауважити, що посадова особа завжди наділена організаційно розпорядчими повноваженнями, що надає їй можливість визначати завдання і вибирати відповідні методи діяльності, приймати управлінські рішення, організовувати інших осіб на здійснення компетенції відповідного органу. І. Пахомов наголосив, що наявність організаційно розпорядчих повноважень має прояв у правомочності посадових осіб здійснювати адміністративно-господарські або інші обов'язки, які пов'язані з можливістю проводити дії юридичного значення (Янюк, 2009: 181).

Таким чином, поняття «посадова особа» виходить за межі публічно службових відносин. Посадова особа, на відміну від інших службовців, наділена владними повноваженнями, що дозволяють забезпечувати централізований вплив на організаційну структуру, сприяти її цілісності й узгодженості діяльності службового апарату при виконанні завдань і функцій, визначених відповідно до його компетенції. Якщо поняття «посадова особа» розглядати лише в межах публічної служби, то воно становить окрему групу службовців, тобто тих, хто обіймав керівні посади або нормативно наділені правом вчиняти управлінські дії.

При цьому мова йде лише про правомірні дії посадової особи. Виконуючи службові повноваження, посадова особа одночасно виконує завдання і функції відповідної організаційної структури та здійснює управління

людьми, «впливаючи на їх поведінку з допомогою юридично владних дій» Саме через наявність права вчиняти юридично владні дії посадову особу виділяють серед інших службовців (Плахотнюк, 2003: 205).

Таким чином, в загальному визначивши, що я становлять собою поняття «службова особа» та «посадова особа», можна розглянути їхній правовий статус та в цілому сформулювати основні відмінності.

Для початку варто зазначити, що ж собою являє поняття посадової особи, Так, І.С. Окунев, говорить, що правовий статус – складова частина соціального статусу, що визначає правове становище суб'єкта права щодо інших суб'єктів права, має офіційне визнання з боку держави, формальну визначеність, характеризується системністю, стабільністю та обумовлений існуючою системою суспільних відносин. Юридична конструкція правового статусу суб'єкта права має певну структуру, складається з елементів, які виконують різні функції. Юридична конструкція правового статусу суб'єкта права включає такі елементи: 1) правосуб'єктність; 2) система прав, обов'язків та охоронюваних законом інтересів; 3) система гарантій прав, обов'язків та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права; 4) юридична відповідальність (Окунев, 2006: 420).

Отже, правовий статус – теоретична категорія, яка узагальнює в собі ключові характеристики певного суб'єкта, які надають йому реальних здатностей бути активним учасником правових відносин, визначають його положення в певній системі, формує передумови до фіксації особливостей взаємовідносин цього суб'єкта з іншими учасниками правовідносин.

Визначаючи особливості правового статусу посадової особи, зауважує О.В. Петришин, потрібно виходити з положення про те, що «правовий статус даних суб'єктів є спеціальним відносно до правового статусу громадян і не може розглядатися поза зв'язком зі змістом і обсягом основних (конституційних) прав, свобод, обов'язків і відповідальності особи». Такий підхід є правомірним, оскільки адміністративно-правовий статус – це сукупність прав і обов'язків у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності (Петришин, 1990: 32).

Так, поняття «службова особа», яке вживається у КК України, та поняття «державний службовець», яке вживається у Законі України «Про державну службу», за змістом є суміжними поняттями, але на відміну від державного службовця, до службових осіб відносяться також і особи, що здійснюють функції представника влади, а також обіймають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків. Крім цього правовий статус службової особи зумовлений не тільки постійністю, але й тимчасовістю здійснення відповідних функцій чи виконання обов'язків або наданням спеціальних повноважень, якщо вказані функції чи обов'язки покладені на таку особу правомочним органом (правомочною службовою особою).

Наведене свідчить, що категорія «правовий статус» має різне правове закріплення й характеризує не тільки правове становище фізичної або юридичної особи, але й застосовується для характеристики юридичної сили документа (Світличний & Шпак, 2020: 102).

Головною особливістю правового статусу державних службовців є те, що вони представляють кадровий склад органів виконавчої влади. Через них як працівників відповідних дер-

жавних органів реалізуються завдання та функції виконавчої влади на різних рівнях та у сферах державного й громадського життя. На цю особливість установлення правових статусів державних службовців звертають увагу деякі автори, констатуючи, що права, обов'язки та інші елементи правового статусу державних службовців впливають із повноважень державного органу, установлюються в межах компетенції державного органу влади, а реалізація останньої і складає зміст діяльності особового складу органу.

Висновки і перспективи.

Таким чином, поняття «посадова особа», незважаючи на достатній історичний досвід правового регулювання цього поняття, до цього часу залишається одним з важливих, дискусійних та законодавчо не визначених категорій інституту державної служби. Більше того, з введенням в нормативний обіг поняття «службова особа», це питання набуло особливого значення з огляду на необхідність їхнього розмежування. Зважаючи на те, що на законодавчому рівні відсутнє єдине визначення понять «посадова особа» і «службова особа», а запропоновані визначення в юридичній науці мають переважно галузевий характер, першочерговим завданням є: по-перше, визначення в Законі «Про основи державної служби», який необхідно прийняти, понять «посадова особа» і «службова особа» та їхніх особливостей. Завданням сьогоденного законодавця і є необхідність проведення їхнього розмежування

Тому, при з'ясуванні підстав для віднесення осіб до категорій посадових або службових осіб слід керуватися відповідним законодавством, що регулює певні відносини.

Щодо правового статусу посадової та службової особи, то як показало дослідження вагомим чинником для розмежування цих категорій нажалть правовий статус не є, адже не провівши чіткого розмежування між основними поняттями «посадова особа» та «службова особа», ми не зможемо повноцінно охарактеризувати відмінності у цьому статусі.

Список використаних джерел

1. Svetlichny O.P. Judicial reform in Ukraine and its impact on the protection of intellectual property rights. *Law. Human. Environment: scientific and practical journal*, 2019. 10 (1): 102–107.
2. Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 273 с.
3. Евтихеев И. И., Власов В. А. Советское административное право. 1946. 431с.
4. Ярмиш Н.М. Про співвідношення юридичних понять «службова особа» та «посадова особа»: Матеріали конференцій кафедри кримінального права і процесу. 2015 р. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/14609> (дата звернення 16.02.2021 р.).
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р.№254к/96-ВР.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.02.2021 р.).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 16.02.2021 р.).
7. Янюк Н. «Посадові» і «службові» особи у національному законодавстві: проблеми розмежування. *Право України*. 2009. № 11. С. 180–184.
8. Плахотнюк Н. Г. До питання про визначення в адміністративному праві поняття посадової особи державної служби в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2003. Вип. 19. С. 204–207.

9. Окунев І.С. Юридична конструкція правового статусу суб'єкта права. Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Випуск 17. Київ, 2006. С. 417–423.
10. Петришин О.В. Статус службової особи: природа, структура, спеціалізація. Київ: НМКВО, 1990.
11. Світличний О., Шпак О. Адміністративно-правовий статус Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. Право. Людина. Довкілля. 2020. 11(3). С. 102–108.
5. The Constitution of Ukraine (1996): the Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k/96-ВР. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#-Text> (in Ukrainian).
6. Criminal Code of Ukraine (2001): Law of Ukraine of April 5, 2001 № 2341-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (in Ukrainian).
7. Yanyuk, N. (2009). «Officials» and «officials» in national legislation: problems of differentiation. Law of Ukraine. 11: 180–184 (in Ukrainian).
8. Plahotniuk, N.G. (2003). On the question of defining in administrative law the concept of a civil service official in Ukraine. Current issues of state and law. Odessa, 19: 204–207 (in Ukrainian).

References

1. Svetlichny, O.P. (2019). Judicial reform in Ukraine and its impact on the protection of intellectual property rights. Law. Human. Environment, 10 (1): 102–107 (in English).
2. Civil service: organizational and legal framework and ways of development (1998). For general ed. V.B. Averyanov. Kyiv: Yurinkom Inter, 273 (in Ukrainian).
3. Evtikheev, I.I. & Vlasov, V.A. (1946). Soviet administrative law, 431 (in Russian).
4. Yarmish, N.M. (2015). On the relationship between the legal concepts of «official» and «official». Proceedings of conferences of the Department of Criminal Law and Procedure. Available at: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/14609> (in Ukrainian).
9. Okunev, I.S. (2006). Legal construction of the legal status of a subject of law. Rule of law: Yearbook of scientific works of the Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine. Issue 17. Kyiv, 417–423 (in Ukrainian).
10. Petrishin, O.V. (1990). Status of the official: nature, structure, specialization. Kiev. NМКВО (in Ukrainian).
11. Svitlychnyi, O. & Shpak, O. (2020). Administrative and legal status of the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre. Law. Human. Environment, 11(3): 102–108 (in Ukrainian).

O.S. Yara (2021). LEGAL STATUS OF OFFICIALS AND OFFICIALS: THE PROBLEM OF DEFINITION OF CONCEPTS. *Law. Human. Environment*, 12(1): 117-124.

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.013>.

Summary. *The article examines the problem of delimitation of legal status: official and official. The category of legal status is an important component for every participant in public relations, because such a status will depend on the scope of his civil rights and responsibilities, which is especially relevant for an official or official.*

It was found that today the issues of the studied categories, namely «legal status of an official» and «legal status of an official» still remain relevant because there is no unanimous position for their delimitation. It is clear that the categories of «official», «official» occupy a leading position in the field of public administration, criminal law, litigation, other areas of law

and legislation. These categories should be key in the preparation of regulations relating to the civil service, regulation of law enforcement agencies, determining the legal responsibility of persons holding certain positions in the civil service.

Conclusions are made where, given that at the legislative level there is no single definition of «official» and «official», and the proposed definitions in legal science are mainly sectoral in nature, the priority is: first, the definition in the Law «On basics of civil service», which must be adopted, the concepts of «official» and «official» and their features. The task of today's legislator is the need to differentiate them. Therefore, when determining the grounds for assigning persons to the categories of officials or officials should be guided by the relevant legislation governing certain relations.

Regarding the legal status of officials and officials, the conclusion was that a significant factor in distinguishing these categories, unfortunately, is not legal status, because without a clear distinction between the basic concepts of «official» and «official», we can not fully describe the differences in this status.

Keywords: service, position, legal status, civil service, official, employee, official

---

ON THE ISSUE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATORY MECHANISM IN THE DOMESTIC PHARMACEUTICAL INDUSTRY RELATIONS

O.V. GULAC, Dr. (Law),

*associate professor of the Department of Administrative and Financial Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: lenagulac8118@ukr.net*

Summary. *The article analyzes the individual components of the mechanism of administrative and legal regulation of relations in the domestic pharmaceutical industry at the present stage. Some problematic aspects of such activity are outlined. The legal bases of regulation of relations in the domestic pharmaceutical industry and the preconditions for reforming both the industry as a whole and its institutional component are determined. It is noted that the state policy in the pharmaceutical sector is implemented by public authorities, however, which, based on the constant change of the central executive system and decentralization reform, undergo quite frequent transformations, which directly affects the quality of their direct functions. In the pharmaceutical industry of Ukraine, there are a number of problematic issues, including corruption. One of the most painful problems facing the country is the problem of providing the population with quality and affordable medicines. The directions of activity of the domestic pharmaceutical branch are analyzed. It is noted that the administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is an integral part of national management. The mechanism of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is considered as a system of tools (legal, organizational and institutional), which are components of the impact of this branch of law on public relations in the pharmaceutical industry and aimed at ensuring its proper functioning. The analysis of elements of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is carried out.*

Keywords: *pharmaceutical industry, mechanism of administrative and legal regulation, administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry, health care legislation, medical industry, administration in the medical field*

Introduction.

There are significant and rather rapid changes in all spheres of public life in Ukraine nowadays. The state has a significant influence on the regulation of relations in the pharmaceutical indus-

try of Ukraine, which is extremely important for every resident of our country, as it is part of the health care sector as a whole. Such activities are especially relevant given the importance and significance of the pharmacological market, in the global dimension, which

is designed to stop the rapid spread of the COVID epidemic.

Public policy in the pharmaceutical sector is implemented by public authorities, however, which, based on the constant changes in the system of central executive bodies and decentralization reforms, undergo frequent transformations, which directly affects the quality of their direct functions.

Nowadays, pharmacy in Ukraine is a multicomponent industry brings together numerous powerful centers of science, education, production and quality control of medicines, pharmaceutical market, pharmacy chains and wholesale warehouses, a wide field of information for specialized publications, as well as public associations and professional associations, and which, moreover, is directly related to health care (Together we are a force! Pharmacy, 2014).

Analysis of recent researches and publications.

Great number of scientists have devoted their researches to certain aspects of the mechanism of administrative and legal regulation of relations in the domestic pharmaceutical industry. In particular, Dutchak carried out research on the structure and function of state regulation of the development of the pharmaceutical market of Ukraine; Volk conducted an analysis of the executive authorities as subjects of administrative and legal regulation of the pharmaceutical industry; Gladun researched administrative and legal regulation in the field of health care under the legislation of Ukraine; Volk and Svitlychny conducted an in-depth monograph on the study of the current state of administrative and legal regulation of pharmaceutical activities in Ukraine and ways to improve it (Volk & Svitlychnyi, 2018).

The purpose is an analysis of individual components of the mechanism of administrative and legal regulation of relations in the domestic pharmaceutical industry at the present stage with the outline of problematic aspects of such activities.

Results.

In accordance with Article 3 of the Law of Ukraine «Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care», health care is a system of measures carried out by public authorities and local governments, their officials, health care institutions, medical and pharmaceutical workers and citizens with in order to preserve and restore physiological and psychological functions, optimal performance and social activity of man at the maximum biologically possible individual life expectancy (Fundamentals of Ukrainian legislation on healthcare: The Law of Ukraine, 1992).

In the pharmaceutical industry of Ukraine, there are a number of problematic issues, including corruption. One of the most painful problems facing the country is the problem of providing the population with quality and affordable medicines. At the same time, these issues are constantly raised in the media and at the highest state level. Therefore, «it is impossible to solve these problematic issues without a balanced legal policy, the role of which is that it is based on a system of goals, conceptual ideas of a strategic nature for the organization of social relations» (Davydov, 2008: 54).

The basic law of our state at the highest level establishes standards of medical protection. Yes, Thus, Article 49 of the Constitution of Ukraine declares that everyone has the right to health care, medical assistance and medical insurance. Health care is provided by state funding of rele-

vant socio-economic, health and health prevention programs. The state creates conditions for effective and accessible medical care for all citizens. Medical care is provided free of charge in state and municipal health care facilities; the existing network of such establishments cannot be reduced. The state promotes the development of medical institutions of all forms of ownership (Constitution of Ukraine: The Law of Ukraine, 1996).

The basic postulates of reforming the domestic pharmaceutical industry are enshrined in the «Concept of public health development of Ukraine» and provide for: the creation and production of new domestic drugs; providing health care facilities and the population with quality medicines and medical devices; increasing the efficiency of pharmacies; improving the material and technical base of the industry; significant increase and renewal of existing fixed assets of health care, in particular through the optimization of resource provision, capital construction, modernization and replacement of obsolete technical equipment. At the same time, the following needs to be improved: the procedure for state registration of medicines and quality control; mechanisms of state regulation of prices for medicines; providing state and municipal health care institutions with reference books on prescription and over-the-counter lists of medicines registered in Ukraine, ensuring their unconditional observance by doctors when prescribing medicines to patients, etc. (Decree of the President of Ukraine, 2000).

The pharmaceutical industry covers various areas of socially useful activities, which is associated with a wide range of economic, financial and business activities and requires mandatory organizational and legal influence of the state by authorized public administration entities.

The activity of the pharmaceutical market is impossible without regulation by the state. Thus, in particular, according to Dutchak, state regulation of the pharmaceutical market is an objective need that should be known and taken into account. «The role of the state in the economic life of society today is significantly increasing. This is manifested in the development of a system of regulations aimed at regulating the pharmaceutical market, business, customs regulations, banking, pricing of medicines, compliance with appropriate conditions of clinical, production, distribution practices, conditions of storage and circulation of medicines in the context increase of social protection of the population» (Dutchak, 2007: 107).

The «multifaceted» legal regulation of this industry is mediated by the branching of different in their direction of regulations, different sectoral affiliation, the leading role among which play the rules of administrative law. The implementation of executive power in the pharmaceutical industry takes place in the form of management activities and can be carried out by executive bodies, local governments and individual non-governmental institutions (Volk, 2017: 15). The various aspects of the legal regulation of relations in the field of pharmacology are significantly influenced by specialized public organizations that exercise public control and follow any proposals for changes to the system of relevant legislation, minimizing corruption inherent in this industry more than any other.

Legal regulation covers various aspects of public life, and legal form acquire the basic and most important types of social relations in various spheres of human activity, which require not just a legislative form, but its substantive legal content. Thus, special legal knowledge of the fea-

tures and manifestations of law, legal regulation and provision, achieved by jurisprudence, allow a better understanding of those social processes that are subject to legal influence by the state and require their legal regulation while filling its legal content (Yarmaki, 2006: 32). Administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is an integral part of national management. After all, it is with the help of administrative law that the conditions are created for the activities of all subjects, both public and private, who perform the powers delegated by the state in the pharmaceutical industry. This fully applies to the objects of administrative and legal regulation of the domestic pharmaceutical industry.

Administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry, by analogy with other work Gulac, where it is proposed to consider in a broad and narrow sense, just in a broad sense it is proposed to consider as a mechanism of administrative and legal regulation of public relations in this area, its legal consolidation, protection, implementation and improvement (Gulac, 2020: 75). Based on the above, it is important to understand the category «mechanism of administrative and legal regulation», which, for example, Korzh-Ikaeva considers as a system of administrative and legal norms and interconnected entities that create full-fledged conditions for the implementation, protection, protection and restoration of citizens' rights (Korzh-Ikaeva, 2008: 8). In its turn, Iierusalimova considers such a system of means that are integral elements of the impact on public relations of this branch of law (Iierusalimova, 2006: 9). Khytra – a set of legal forms, tools and methods by which the influence is exerted on the subjects in order to ensure their full functioning (Khytra, 2011: 7; Gulac, 2020: 75).

We propose to consider the mechanism of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry as a system of tools (legal, organizational and institutional), which are components of the impact of this branch of law on public relations in the pharmaceutical industry and aimed at ensuring its proper functioning (Gulac, 2020: 133).

During the period of Ukraine's independence, the regulatory framework for health care has been formed, which includes more than 5.5 thousand legislative and by-laws, which are comprehensive in nature, as they contain rules of many branches of law, including administrative, civil, criminal, financial, labor, social security, etc. The Ministry of Health of Ukraine with the participation of other central executive bodies in cooperation with the Verkhovna Rada and the Cabinet of Ministers of Ukraine has carried out significant work on the formation of regulatory framework in the field of health, in particular on the development and adoption of bylaws, of which more than 3.5 thousand – sanitary rules and regulations (Hladun, 2014: 106).

Norms of public law normatively define the purpose and tasks of these measures, consolidating the powers of the relevant public authorities, in particular medical, administration, by establishing hierarchical links and connecting the network of bodies, institutions and health care institutions into a single national health care system. At the same time, reforming health care in general is impossible without the use of administrative and legal means of regulation. In particular, Gladun sees as promising the study of methods of administrative and legal regulation of relations in this area, namely the combination of imperative and elements of dispositive methods and the formation on this basis of a

universal method of administrative law, which combines features of both the first and second (Hladun, 2014: 107–109).

The elements of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry, among others, include: state-defined system of public administration; the set of administrative and legal means established by the norms of law; public interest. One of the most important elements of the mechanism should be recognized as the principles by which it is formed, as the basis of the entire management process in general, including in the pharmaceutical industry. They are of the greatest importance for determining the general priorities, the strategy for the implementation of legal regulation, because the principles, given their abstract nature, effectively «operate» at the highest level (Hubriienko, 2006: 8).

Given the fundamental, basic nature of the principles of regulation of any sphere of public life, it is important to reflect them in sectoral legislation. In particular, in contrast to the special Law of Ukraine «On Medicines» (On medicines: The Law of Ukraine, 1996), which regulates legal relations related to the creation, registration, production, quality control and sale of medicines and defines the rights and obligations of languages of enterprises, institutions, organizations and citizens, as well as the powers in this area of executive authorities and officials, more general normative legal act – the Law of Ukraine «Fundamentals of Legislation of Ukraine on Health Care» Article 4 defines health care as a priority principle of society and the state and one of the main factors of survival and development of the people of Ukraine, noting a list of principles directly affecting the pharmaceutical industry. The subjects of public administration in the pharmaceutical industry are the President

of Ukraine, higher (Cabinet of Ministers of Ukraine), central (Ministry of Defense) of Health of Ukraine, the State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control, the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection, the National Health Service of Ukraine) and local executive authorities (Department of Health of regional and state administrations), chief physicians of central district hospitals) and local governments (structural subdivisions of health care of city councils, heads of medical communal institutions) (Kolpakov et al., 2011: 240).

The system of subjects of legal relations in the field of administrative and legal regulation of the pharmaceutical industry is a complex entity, within which, in order to fulfill the tasks set by the state, a significant number of subjects of public and private law are united. Among the significant number of issues related to the activities of management entities in the pharmaceutical industry, the problematic issue is the management and coordination of public and private law in the field of medical certification. It is illogical to consider the period when the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine delegated to the subject of public law SE (state enterprise) «Ukrainian Medical Certification Center» and private law entities «Ukrainian Scientific Institute of Certification» and PE (private enterprise) «POLITOX» powers in the field of certification of medicines. At the same time, the Ukrainian Medical Certification Center is subordinated to the Ministry of Health of Ukraine, while the Ukrainian Scientific Institute of Certification and the private enterprise POLITOX have in fact remained outside such functional subordination.

Legislative uncertainty of officials who have to draw up protocols on the main types of misdemeanors in the phar-

pharmaceutical industry (on administrative offenses for misdemeanors under the provisions of Articles 164, 167, 170, 188-9, 188-10, 188) remains a problematic issue of a legal nature. In particular, protocols on administrative offenses must be drawn up by authorized officials of: the State Service of Ukraine for Medicinal Products and Drug Control (Articles 164, 167, 170, 188-9, 188-10) of the Code of Administrative Offenses; State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection (for the production or sale of medical devices, their storage, transportation, in violation of sanitary legislation, (Article 167 and Article 170), as well as in case of non-compliance with resolutions, orders, instructions, conclusions of officials of the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection to eliminate violations of sanitary legislation, failure to provide them with the necessary information or false information, creating other obstacles to fulfill their obligations. languages (Articles 188-11) of the Code of Administrative Offenses.

The lack of state control over the price regulation of medicines means that the subject of control is the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection, which is subordinated to the Minister of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine, and not the State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control, which has direct subordination to the Minister of Health of Ukraine (To the optimization of the system of central executive bodies: The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2014).

This approach in terms of the mechanism of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry indicates a lack of state control over drug prices. Given that the procedure for calculating marginal prices for medicines is approved by the Ministry

of Health of Ukraine, we believe that the functions of price control for medicines and medical devices should be entrusted to the State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control.

The diverse nature of the pharmaceutical industry determines the scope exercising public control over the pharmaceutical industry that provides grounds to classify public control exercised by the Ministry of Health of Ukraine, the State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control, the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection and the National Health Service of Ukraine during: production; registration; storage; transportation; implementation; disposal and destruction; price regulation of medicines; attestation of pharmaceutical and medical workers.

At the same time, the public and relevant public organizations are an important factor in public quality control and the formation of pricing and other policies. In addition, the establishment of the State Medical Service of Ukraine raises discussions and concerns in the context of contradictions in the status and powers of this body, which do not comply with the laws of Ukraine «On Medicinal Products» and «On Basic Principles of State Supervision (Control) in Economic Activity» (On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity: The Law of Ukraine, 2007). Considering this issue comprehensively, as well as taking into account some limitations in the powers of this body, it is possible to predict the possibility of its further reorganization or liquidation.

Conclusions and prospects.

The article analyzes the individual components of the mechanism of administrative and legal regulation of relations

in the domestic pharmaceutical industry at the present stage. Some problematic aspects of such activity are outlined. The legal bases of regulation of relations in the domestic pharmaceutical industry and the preconditions for reforming both the industry as a whole and its institutional component are determined. It is noted that the state policy in the pharmaceutical sector is implemented by public authorities, however, which, based on the constant change of the central executive system and decentralization reform, undergo quite frequent transformations, which directly affects the quality of their direct functions. The directions of activity of the domestic pharmaceutical industry are analyzed. It is noted that the administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is an integral part of national management. The mechanism of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is considered as a system of tools (legal, organizational and institutional), which are components of the impact of this branch of law on public relations in the pharmaceutical industry and aimed at ensuring its proper functioning. The analysis of elements of administrative and legal regulation of relations in the pharmaceutical industry is carried out.

References

1. Davydov, P.A. (2008). Sootnoshenye subektov pravovoi polytyky y subektov prava. Pravovaia polytyky y pravazhynz [Correlation of subjects of legal policy and subjects of law. Legal policy and law life], 1: 51–55 (in Russian).
2. D utchak, I.B. (2007). Struktura ta funktsii derzhavnoho rehuliuвання rozvytku farmatsevychnoho rynku Ukrainy. Naukovi zapysky [Structure and functions of state regulation of development pharmaceutical market of Ukraine], 2 (12): 106–112 (in Ukrainian).
3. G ulac, O.V. (2020). Teoretyko-metodolohich ni zasady administratyvno-pravovoho z abezpechennia pozhezhnoi bezpeky v li sakh Ukrainy: Dysertatsiia ... d.iu.n.: 12.0 0.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo». Kyiv: NUBiP Ukrainy [Theoretical and methodological principles of administrative and legal support of fire safety in the forests of Ukraine: Dissertation: Doctor of Law: 12.00.07 «Administrative law and process; finance law; information law». NULES of Ukraine, Kyiv], 586 (in Ukrainian).
4. Hladun, Z.S. (2014). Administratyvno-pravove rehuliuвання u sferi okhorony zdo rovia za zakonodavstvom Ukrainy. Vis nyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy [Administrative and legal regulation in the field of securityhealth under the legislation of Ukraine. Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine], 1 (76): 103–111 (in Ukrainian).
5. Hubriienko, O.M. (2006). Orhanizatsiino-pravovi zasady derzhavnoho upravlinnia v haluzi elektroenerhetyky v Ukraini: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Irpin, [Organizational and legal principles of public administration in the field of electricity in Ukraine: author's ref. dis. Cand. jurid. Science: 12.00.07. Irpen], 20 (in Ukrainian).
6. Iierusalimova, I.O. (2006). Mekhanizm adm inistratyvno-pravovoho zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadynyna: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv [The mechanism of administrative and legal support of human and civil rights and freedoms: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science], 17 (in Ukrainian).
7. Khytra, I.Ya. (2011). Administratyvno-pravove zabezpechennia diialnosti bankiv v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyi v. [Administrative and legal support of banks in Ukraine: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science], 17 (in Ukrainian).
8. Kolpakov, V.K., Kuzmenko, O.V., Pastukh, I.D. & Sushchenko, V.D. (2011). Adminis-

- tratyvne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: kurs lektsii. za red. V.V., Kovalenka [Administrative law of Ukraine. General part: a course of lectures, ed. V.V. Kovalenko], 327 (in Ukrainian).
9. Konstytutsiia Ukrainy (1996): Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: The Law of Ukraine] 28.06.1996 № 254. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).
  10. Kontsepsiia rozvytku okhorony zdorovia naselennia Ukrainy (2000): Ukaz Prezydenta Ukrainy [The concept of health care development in Ukraine: Decree of the President of Ukraine] 07.12.2000. № 1313. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000> (in Ukrainian).
  11. Korzh-Ikaieva, T.H. (2008). Administratyvno-pravove zabezpechennia prav i svobod nepovnoletnikh: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv. [Administrative and legal support of the rights and freedoms of minors: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science], 17 (in Ukrainian).
  12. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia (1992): Zakon Ukrainy [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care: The Law of Ukraine] 19.11.1992. № 2801. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (in Ukrainian).
  13. Pro likarski zasoby (1996): Zakon Ukrainy [About medicines: The Law of Ukraine] 04.04.1996. № 123. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian).
  14. Pro optymizatsiiu systemy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady (2014): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [To the optimization of the system of central executive bodies: The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] 10.09.2014. № 442. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
  15. Pro osnovni zasady derzhavnogo nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti (2007): Zakon Ukrainy [On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity: The Law of Ukraine] 05.04.2007. № 877. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (in Ukrainian).
  16. Vmeste mi – sila! (2014). Apteka [Together we are a force! Pharmacy], 40 (961). Available at: <http://www.apteka.ua/article/417991> (in Russian).
  17. Volk, N.V. (2017). Orhany vykonavchoi vlady yak subiekty administratyvno-pravovoho rehuliuвання farmatsevychnoi haluzi. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriiia «Pravo» [Executive bodies as subjects of administrative and legal regulation of the pharmaceutical industry. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series], 44. P. 2: 15–19 (in Ukrainian).
  18. Volk, N.V. & Svitlychnyi, O.P. (2018). Administratyvno-pravove rehuliuвання farmatsevychnoi diialnosti v Ukraini: shliakhy vdoskonalennia: monohraf. Kyiv: NUBiP Ukrainy [Administrative and legal regulation of pharmaceutical activity in Ukraine: ways to improve: monograph], 185 (in Ukrainian).
  19. Yarmaki, H.P. (2006). Administratyvno-nahliadova diialnistmilitsii v Ukraini: monohrafiia. Odesa. yuryd. lit. [Administrative and supervisory activities of the police in Ukraine: monograph. Odessa], 366 (in Ukrainian).

О.В. Гулак (2021). ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ВІТЧИЗНЯНІЙ ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ГАЛУЗІ. Право. Людина. Довкілля, 12(1): 125-133. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.014>.

Анотація. В статті здійснено аналіз окремих складових механізму адміністративно-правового регулювання відносин у вітчизняній фармацевтичній галузі на сучасному етапі. Окреслено окремі проблемні аспекти такої діяльності. Означено правові основи регулювання відносин у вітчизняній фармацевтичній галузі та передумови реформування як галузі у цілому, так і її інституційної складової. Зауважено, що державну політику у фармацевтичній галузі реалізують органи державної влади, щоправда, які, виходячи з постійної зміни системи центральних органів виконавчої влади та реформи децентралізації, зазнають доволі частих трансформацій, що прямо впливає на якість виконання ними своїх безпосередніх функцій. Проаналізовано напрями діяльності вітчизняної фармацевтичної галузі. Зазначено, що адміністративно-правове регулювання відносин у фармацевтичній галузі є складовою частиною загальнодержавної управлінської діяльності. Механізм адміністративно-правового регулювання відносин у фармацевтичній галузі розглянуто як систему засобів (правового, організаційного та інституційного характеру), які є складовими елементами впливу цієї галузі права на суспільні відносини у фармацевтичній галузі та спрямовані на забезпечення належного рівня її функціонування. Здійснено аналіз елементів адміністративно-правового регулювання відносин у фармацевтичній галузі.

Ключові слова: фармацевтична галузь, механізм адміністративно-правового регулювання, адміністративно-правове регулювання відносин у фармацевтичній галузі, законодавство про охорону здоров'я

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

О.А. УЛЮТИНА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: ulutinaea@gmail.com

Анотація. У статті досліджується інститут спеціалізованої антикорупційної прокуратури в Україні, а також порівнюється із правовим забезпеченням інституту антикорупційної прокуратури в зарубіжних країнах.

Визначається, що створення Спеціалізованої прокуратури України (САП України) відбулося саме в часи, коли було прийнято ряд антикорупційних законів так званий «антикорупційний пакет», що став основною вимогою Європейського Союзу щодо подальшої інтеграції України як її члена.

Досліджено, що САП України займає належить особливе місце в системі кримінальної юстиції України, і будучи частиною системи органів прокуратури наділена особливими повноваженнями, які суттєво відрізняють її від інших структурних елементів означеної системи. Натомість, саме належність до прокуратури та організаційна підпорядкованість та залежність від керівництва Генеральної прокуратури України, на думку багатьох експертів, науковців є суттєвою проблемою, що суттєво впливає на ефективність роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України.

Зроблено висновки, що поява інституту САП України об'єктивно зумовлена прагненням суспільства створити ефективний державний антикорупційний механізм кримінального переслідування корупційних злочинів та осіб, які їх вчинили. Аналіз зарубіжної теорії та практики прокурорської діяльності дає підстави стверджувати, що легітимізація спеціалізованої антикорупційної прокуратури в окремих європейських країнах ґрунтується на правовому постулаті ліберальної конституційно-правової доктрини щодо невизнання абсолютного характеру засад єдності та ієрархічної залежності органів прокуратури та їх похідного характеру від конституційних принципів верховенства права, законності та незалежності.

Ключові слова: прокуратура, прокурор, корупція, спеціалізована антикорупційна прокуратура, корупція, антикорупційна реформа

Актуальність.

Одним із найважливіших завдань сучасної української держави у процесі реформування правових, політичних та економічних відносин, що супроводжують демократичні перетворення, є запобігання та протидія корупції. Одним із ключових з позиції протидії корупційним злочинам є Спеціалізована антикорупційна прокуратура як орган, що забезпечує взаємодію інших структур.

Варто відмітити, що створення Спеціалізованої прокуратури України (САП України) відбулося саме в часи, коли було прийнято ряд антикорупційних законів так званий «антикорупційний пакет», що став основною вимогою Європейського Союзу щодо подальшої інтеграції України як її члена.

Крім того, САП України займає належить особливе місце в системі кримінальної юстиції України, і будучи частиною системи органів прокуратури наділена особливими повноваженнями, які суттєво відрізняють її від інших структурних елементів означеної системи. Натомість, саме належність до прокуратури та організаційна підпорядкованість та залежність від керівництва Генеральної прокуратури України, на думку багатьох експертів, науковців є суттєвою проблемою, що суттєво впливає на ефективність роботи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України.

В той же час, можна звернути увагу, що зарубіжні країни, на відміну від України досить довгий час показують в цілому високі показники результативності у діяльності антикорупційних органів в цілому та інституту антикорупційної прокуратури, зокрема. Тому, актуальність даного досліджен-

ня і полягає у тому, щоб здійснити порівняльний аналіз діяльності САП України з його відповідністю чи відмінністю у діяльності антикорупційної прокуратури зарубіжних країн.

Метою даного дослідження виступає порівняльно-правовий аналіз діяльності САП України та зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій вказує на достатньо велику актуальність у дослідженні даного питання і зокрема воно піднімається та досліджувалося у працях, таких науковців: Вандін Є.В., Ковальчук І.С, Кручок А.Б., Лапкін А.В., Проневич О.С., Руденко М. В., Дем'янчук В.А., Т. П. Яцик, Д.Г. Заброда, М. І. Камлик, М. І. Мельник, О. О. Онищук, Н. О. Рибалка, М.І. Хавронюк, Карпунцов В. В., Рибалка Н. О, Іванцова А. В, Бабкова В. С., та інші.

Результати.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є органи прокуратури та Національної поліції; Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції. Водночас у зазначеному законі не враховані інші органи, які займаються формуванням та реалізацією антикорупційної політики. Так, на сьогодні також створені та діють Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, формуються Вищий антикорупційний суд та Державне бюро розслідувань («Про запобігання корупції», 2014).

Ключовими інституційними елементами комплексного реформування вітчизняної системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів, порядку застосування превентивних антикорупційних механізмів стало створення спеціалізованих антикорупційних органів. Ними є органи виконавчої влади (Світличний & Башкатова, 2019).

Одним із стратегічних завдань української держави є входження до європейського політичного і правового простору, що обумовлює необхідність здійснення системних реформ у всіх сферах суспільних відносин (Світличний, 2019).

Прокуратури у деяких європейських державах, які мають схоже з прокуратурою України коло повноважень, характеризуються самостійним статусом. Не існує загально визнаної єдиної моделі місця і ролі прокуратури в системі державної влади, яка вважалася б ідеальною і пропагувалася б міжнародними організаціями.

Варто відмітити, що Конституція України 1996 р. не віднесла прокуратуру до законодавчої, виконавчої і судової гілок державної влади, вона займала самостійне місце в системі державних органів.

Реформування кримінальної юстиції в Україні спонукало законодавця визначити новий вектор розвитку прокуратури в Україні. Відповідно до вимог Європейського співтовариства, галузевий Закон від 14 жовтня 2014 р. визначає правовий статус нової прокуратури України, а тому не випадково у ст. 1 Закону проголошено мету діяльності прокуратури України. Відповідно до Закону прокуратура становить єдину систему. Єдність означає тісний зв'язок, згуртованість, цілісність, неподільність; поєднання в одному цілому,

нерозривність зв'язку. Систему прокуратури України визначено у статті 7 цього Закону і її становлять: Генеральна прокуратура України; регіональні прокуратури; місцеві прокуратури; військові прокуратури; Спеціалізована антикорупційна прокуратура (ч. 1 ст. 7 Закону про прокуратуру).

САП є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, якого утворено 22 вересня 2015 р. наказом Генерального прокурора України. До її функцій віднесено: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України; виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями; забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження; забезпечення у межах компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними

правопорушеннями; здійснення у межах реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури міжнародного співробітництва.

Про доцільність створення спеціалізованого органу по боротьбі з корупцією при прокуратурі свідчить позитивний досвід європейських країн. Для прикладу, в Румунії функціонує Антикорупційна прокуратура, а якщо точніше, то Національне Антикорупційне Управління (DNA). Ця структура, яка володіє правосуб'єктністю, функціонує в рамках прокуратури, яка перебуває при Верховному касаційному і кримінальному Суді, уповноважена вести судове переслідування і розслідування серйозних корупційних злочинів. Її було сформовано у 2005 р. на базі колишньої Національної Антикорупційної Прокуратури, створеної у 2002 р. Національне Антикорупційне Управління (DNA), що функціонує в рамках прокуратури, знаходиться при Верховному касаційному і кримінальному Суді. При цьому також слід зазначити наявність єдиної структури у складі поліції Румунії, уповноваженої проводити розслідування корупційних справ, Генерального Антикорупційного Управління (DGA), що займається попередженням і виявленням правопорушень, пов'язаних з корупцією, здійснюваних співробітниками Міністерства внутрішніх справ («Emergency Ordinance № 43...»).

Запровадження функціонування в Україні САП, функціонування якої зумовлено високим рівнем корупції в Україні та досвідом існування подібних прокуратур у країнах-членах Європейського союзу (Іспанія, Румунія та ін.). Актуальність та необхідність таких нововведень в Україні підтверджується результатами соціологіч-

них досліджень, наприклад, згідно з дослідженням Global Corruption Barometer, здійсненого міжнародною організацією Transparency International 2013 р., 36 % українців готові були вийти на вулицю, протестуючи проти корупції.

Варто відмітити, що досвід країн-членів ЄС є надзвичайно актуальним для цього дослідження.

По-перше щодо спростування негативних думок стосовно існування спеціалізованих прокуратур, то, як свідчить аналіз, ці прокуратури у більшості європейських держав не просто функціонують, а функціонують успішно:

- у Данії – спеціальна прокуратура по переслідуванню міжнародних злочинів, бюро по серйозних шахрайствах, очолюване спеціальним прокурором;
- у Словенії – у структурі Генеральної прокуратури створено особливу групу державних прокурорів, які спеціалізуються на боротьбі з окремими видами злочинності (організована злочинність, відмивання грошей тощо);
- в Італії – у Верховному Касаційному суді при Генеральному прокурорі і при всіх прокуратурах трибуналів, місцем перебування яких є головні міста округів, створене Національне управління по боротьбі з мафією (Direzione Nazionale Antimafia) і відповідні його управління, на яких покладено координацію слідством у сфері організованої злочинності;
- у Румунії – Національна антикорупційна прокуратура, що діє під наглядом Генерального прокурора;
- в Іспанії – спеціальна прокуратура з попередження і припинення незаконної торгівлі наркотиками, спеціальна окружна прокуратура

- з припинення економічних злочинів, пов'язаних з корупцією;
- у Швеції – Шведське Національне Бюро по економічних злочинах, до якого крім прокурорів входять слідчі по економічних справах і співробітники поліції). Створення таких спеціалізованих прокуратур зумовлено об'єктивною необхідністю здійснення наглядової діяльності у певних сферах, що мають особливу важливість для суспільства і держави і що характеризуються такою специфікою, яка не може бути повною мірою освоєна територіальними органами прокуратури (Руденко, 2000: 52).

Щодо Іспанії та її антикорупційної прокуратури, то Відповідно до ст. 12 органічного Закону Іспанії «Про Службу державного обвинувачення» від 1981 р. закріплено вичерпний перелік органів Служби державного обвинувачення, що включає спеціалізовані служби прокурорів, Службу державного обвинувачення з протидії незаконному обігу наркотиків та Службу державного обвинувачення з протидії корупції та організованій злочинності. Законом передбачено значну автономію антикорупційної прокурорської служби у межах прокурорського відомства. Керівником Служби державного обвинувачення з протидії корупції та організованій злочинності є головний прокурор, який призначається урядом за поданням Генерального прокурора після узгодження з Радою Генерального прокурора. Спеціальні прокурори призначаються за аналогічною процедурою (Проневич, 2015: 263).

Роль спеціалізованого антикорупційного органу у Німеччині виконують спеціалізовані прокуратури по боротьбі з корупцією, яким підслідні корупційні злочини, передбачені у

розділі 30 «Посадові злочинні діяння» Кримінального уложення (Драган & Загиней, 2015: 53).

Існування таких прокуратур у цій країні можна вважати прикладом «внутрішньої спеціалізації» органів прокуратури щодо протидії корупції, оскільки вони створюються як відділи прокуратур земель. У Грузії, наприклад, відсутня спеціалізована прокуратура по боротьбі з корупцією, а також спецпідрозділи у прокуратурах, проте відповідні повноваження фактично покладено на Слідче управління Генеральної прокуратури, яке має основні повноваження з проведення розслідувань корупційних злочинів (Мельник, 2015: 91). Отже, у цій державі відмовились як від зовнішньої, так і вираженої внутрішньої спеціалізації, поклавши антикорупційні функції на один із ординарних підрозділів органів прокуратури.

Доктор юридичних наук, проф. О. С. Проневич у своїй статті «Інститут спеціалізованої антикорупційної прокуратури в європейській державно-правовій традиції» провівши комплексний аналіз зарубіжних антикорупційних інституційно-функціональних моделей, прийшов до висновку, що можна виокремити три типи державних інституцій антикорупційної спрямованості, а саме: багато цільових державних агентств, уповноважених на реалізацію низки функцій у сфері протидії корупції; спеціалізованих антикорупційних служб у складі правоохоронних органів; самостійних профільних антикорупційних інституцій. У провідних європейських країнах найбільшого поширення набула друга модель, що передбачає створення автономних спеціалізованих антикорупційних служб у складі поліції (наприклад, Центральне управління

боротьби з корупцією федеральної поліції Бельгії, Національне управління з розслідування і кримінального переслідування злочинів у сфері економіки та навколишнього середовища Національного директорату поліції Норвегії тощо) або прокуратури (Проневич, 2015: 264).

В окремих європейських країнах, таких як Іспанія, Хорватія, Румунія, Швеція, Австрія, Литва, Молдова, запроваджена антикорупційна спеціалізація прокурорів (Іванцова, 2016: 60).

Висновки і перспективи.

Поява інституту САП України об'єктивно зумовлена прагненням суспільства створити ефективний державний антикорупційний механізм кримінального переслідування корупційних злочинів та осіб, які їх вчинили. Аналіз зарубіжної теорії та практики прокурорської діяльності дає підстави стверджувати, що легітимізація спеціалізованої антикорупційної прокуратури в окремих європейських країнах ґрунтується на правовому постулаті ліберальної конституційно-правової доктрини щодо невизнання абсолютного характеру засад єдності та ієрархічної залежності органів прокуратури та їх похідного характеру від конституційних принципів верховенства права, законності та незалежності.

Щодо особливостей міжнародного досвіду функціонування антикорупційної прокуратури, то варто все ж таки вивести Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру з підпорядкування Генеральній прокуратурі України, що дозволить створити автономну, незалежну систему антикорупційних органів: досудового розслідування,

прокурорського процесуального керівництва розслідуванням та судового антикорупційного розгляду з обов'язковим підтриманням публічного обвинувачення.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. No 1700-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 13.02.2021 р.).
2. Світличний О., Башкатова В. Національне агентство з питань запобігання корупції: адміністративно-правовий статус. Право. Людина. Довкілля. 2019. 10(3). С. 103–109.
3. Світличний О.П. Судова реформа в Україні та її вплив на охорону прав інтелектуальної власності. Право. Людина. Довкілля. 2019. 10(1). С. 102–107.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 13.02.2021 р.).
5. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України: Наказ Генеральної прокуратури України від 12.04.2016 р. № 149. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=198845 (дата звернення 13.02.2021 р.).
6. Emergency Ordinance № 43 from April 4th 2002 regarding the National Anticorruption Prosecutor's Office. URL: <http://europeandcis.undp.org> (дата звернення 13.02.2021 р.).
7. Руденко Н. Специалізація прокуратури в Україні. Законність. 2000. № 8. С. 50–52.
8. Проневич О.С. Інститут спеціалізованої антикорупційної прокуратури в європейській державно-правовій традиції. Форум права. 2015. № 1. С. 261–268.
9. Драган В., Загинець З. Роль прокуратури у протидії корупції: досвід Німеччини. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 2. С. 49–55.

10. Мельник Р. Реформування інституцій з протидії корупції у Грузії. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 4. С. 85–93.
  11. Іванцова А. В. Міжнародний досвід та проблеми розвитку спеціалізованої антикорупційної прокуратури України. Проблеми реформування прокуратури: матеріали всеукр. наук.-практ. конф, м. Харків, 15.04. 2016 р.: у 2-х т. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2016. Т. 1. С. 60–64.
-

References

1. On Prevention of Corruption (2014): Law of Ukraine of October 14. 2014 No. 1700-VII. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (in Ukrainian).
2. Svitlychnyi, O. & Bashkatova, V. (2019). National Agency for the Prevention of Corruption: Administrative and Legal Status. *Law. Human. Environment*, 10(3): 103–109 (in Ukrainian).
3. Svitlychny, O.P. (2019). Judicial reform in Ukraine and its impact on the protection of intellectual property rights. *Law. Human. Environment*, 10 (1): 102–107 (in Ukrainian).
4. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (in Ukrainian).
5. On approval of the Regulation on the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office of the General Prosecutor's Office of Ukraine: Order of the General Prosecutor's Office of Ukraine of April 12, 2016 № 149. Available at: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=198845 (in Ukrainian).
6. Emergency Ordinance № 43 from April 4th 2002 regarding the National Anticorruption Prosecutor's Office. Available at: <http://europeandcis.undp.org/poverty/show/316BEB19-F203-1EE9-B00DB-B87E381F895> (in English).
7. Rudenko, N. (2000). Specialization of the Prosecutor's Office in Ukraine. *Legality*, 8: 50–52 (in Russian).
8. Pronevich, O. S. (2015). Institute of specialized anti-corruption prosecutor's office in the European state and legal tradition. *Law Forum*, 1: 261–268 (in Ukrainian).
9. Dragan, V. & Zaginey, Z. (2015). The role of the prosecutor's office in combating corruption: the experience of Germany. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 2: 49–55 (in Ukrainian).
10. Melnyk, R. (2015). Reforming anti-corruption institutions in Georgia. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 4: 85–93 (in Ukrainian).
11. Ivantsova, A.V. (2016). International experience and problems of development of specialized anti-corruption prosecutor's office of Ukraine. *Problems of reforming the prosecutor's office*. Kharkiv, 1: 60–64 (in Ukrainian).

O.A. Uliutina (2021). INSTITUTE OF SPECIALIZED ANTI-CORRUPTION PROSECUTOR'S OFFICE IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES:

COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS. *Law. Human. Environment*, 12(1): 134-141. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.015>.

Summary. *The article examines the institute of specialized anti-corruption prosecutor's office in Ukraine and compares it with the legal support of the institute of anti-corruption prosecutor's office in foreign countries.*

It is determined that the establishment of the Specialized Prosecutor's Office of Ukraine (SAP of Ukraine) took place at a time when a number of anti-corruption laws were adopted, the so-called anti-corruption package, which became the main requirement of the European

Union for further integration of Ukraine as a member. It is investigated that the SAP of Ukraine occupies a special place in the criminal justice system of Ukraine, and as part of the system of prosecutors is endowed with special powers that significantly distinguish it from other structural elements of this system.

Instead, belonging to the prosecutor's office and organizational subordination and dependence on the leadership of the Prosecutor General's Office of Ukraine, according to many experts, scientists is a significant problem that significantly affects the effectiveness of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office of Ukraine.

It is concluded that the emergence of the SAP of Ukraine is objectively due to the desire of society to create an effective state anti-corruption mechanism for criminal prosecution of corruption crimes and those who committed them. Analysis of foreign theory and practice of prosecutorial activity suggests that the legitimization of specialized anti-corruption prosecutor's office in some European countries is based on the legal postulate of liberal constitutional and legal doctrine on non-recognition of the absolute nature of unity and hierarchical dependence of the constitution. legality and independence.

Keywords: *prosecutor's office, prosecutor, corruption, specialized anti-corruption prosecutor's office, corruption, anti-corruption reform*

RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS OF QUARANTINE AND SANITARY RULES AND STANDARDS FOR PREVENTING THE SPREAD OF CORONAVIRUS INFECTION (COVID-19) BY LAW

S.S. KOVALOVA, PhD (Law),

*Senior Professor at the Administrative and Financial Law Department,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: kovalyeva@gmail.com*

Summary. *The article analyzes the current state of legal support of quarantine requirements and sanitary rules and regulations for the prevention of infectious diseases in foreign countries and Ukraine. To achieve this goal, an analysis of the current legislation of some foreign countries and Ukraine on the grounds for establishing liability for violation of quarantine and sanitary norms and rules.*

It has been established that the COVID-19 pandemic has forced the governments of different states to introduce administrative and criminal liability in case of violation of quarantine and sanitary norms and rules. To ensure these measures, penalties for non-compliance with the quarantine regime have been introduced, with penalties ranging from warning to imprisonment and even the death penalty.

It is established that in Ukraine the issues of administrative and criminal liability for violation of quarantine and sanitary rules and regulations for the prevention of infectious diseases are regulated by Articles 42, 44-3 of the Code of Administrative Offenses and Article 325 of the Criminal Code of Ukraine.

It is determined that one of the problems of ineffective application of Articles 44-3, 42 3 of the Code of Administrative Offenses and Article 325 of the Criminal Code of Ukraine is an array of new rules for the prevention of COVID-19, which is constantly changing and introduced by various law enforcement agencies.

The study found that despite the adoption of regulations that established liability for violations of statutory rules and regulations introduced by both foreign countries and Ukraine to prevent COVID-19, they have a number of legal conflicts, inconsistencies and gaps.

Keywords: *quarantine, administrative responsibility, criminal responsibility, infectious diseases, coronavirus, prevention*

Introduction.

The article is devoted to the topical issue of legal support to prevent the spread of coronavirus infection

(COVID-19) in some foreign countries and Ukraine and the responsibility for violating quarantine and sanitary rules and regulations introduced to combat its spread.

Given the scale of coronavirus infection, the devastating effects of its spread in the world, the need for a response to it, as well as the lack of comprehensive research on legal support for such quarantine measures in Ukraine and in the world the problem of liability for quarantine and sanitation is relevant and needs proper research.

Analysis of recent research and publications.

The multifaceted impact of coronavirus infection (COVID-19) on society and the dynamics of changes in the legislative provision of measures to combat mass infectious diseases have led to the fact that the issue of liability for quarantine in a mass pandemic has not yet received extensive research in academia. Comprehensive research on the establishment of liability for violations of quarantine and sanitary rules and regulations in foreign countries and Ukraine is currently lacking, although some scholars have studied various aspects of administrative liability related to its legal regulation in the field of public health: Z.K. Gladun, O.S. Dotsenko, Y.O. Levnets, M.V. Spivak and others.

The purpose of the article is an assessment of the state of legal support for counteracting the spread and overcoming of COVID-19 in foreign countries and the use of the experience of these countries in substantiating proposals to improve the current legislation of Ukraine.

Results.

The rapid spread of the COVID-19 pandemic around the world has been a major challenge for every country. All countries are faced with the need to quickly find measures to effectively

combat the coronavirus. The most effective means was the introduction of criminal and administrative liability for concealing the symptoms of the disease and violating the quarantine regime.

COVID-19 was first registered in December 2019 in China, the results of the study showed that in this country the penalties were the most severe. Thus, in February, the state authorities introduced criminal prosecution in case of concealment of symptoms of coronavirus disease or travel history, and as punishment introduced imprisonment from 10 years to life or the death penalty (Yak shtrafuiut za..., 2020).

In the European Union, the focus of the COVID-19 outbreak in early 2020 was Italy. The rapid spread of COVID-19 can be explained by the fact that although Italy is a unitary state, local authorities in the regions have great autonomy and independence. In some regions, at the beginning of the pandemic, fairly severe restrictions and penalties were immediately imposed, and in others, the threat of coronavirus was not taken seriously (Maslova, 2020). However, quarantine was established in the country in March, and liability for violating quarantine was introduced. For moving through the country without good reason, a fine of 206 euros was imposed, for violating the quarantine of an infected person – up to 21 years in prison, and for false information about the reasons for moving outside the quarantine zone – from 1 to 6 years in prison (Yak shtrafuiut za..., 2020).

In France, the restrictions to contain the disease were initially of a recommendatory nature, but in mid-March the period of recommendations ended. A fine of 135 euros was imposed for violating the quarantine rules. If such a fine was paid late, the amount increased to 375

euros, and in case of repeated violation, the fine was already 1500 euros. Criminal liability has been established for particularly vicious violators in France (Vdovychenko & Vorotniuk, 2020).

As for South Korea, the first case of infection was detected on January 20, 2020, but the first measures to prevent the disease were taken on January 3, in the government worked to anticipate increased production capacity for the manufacture of masks. At the same time, sanctions were imposed on entrepreneurs who created an artificial shortage of masks or hand sanitizers, and were threatened with a fine of up to \$ 42,000 and two years in prison. For individuals in South Korea, up to one year in prison and a fine of about \$ 8,000 were imposed for quarantine violations.

From March 2020, Slovakia introduced mandatory two-week self-isolation for people returning to the country, and mandatory wearing of protective masks. The state has established liability for violating quarantine rules in the form of a fine of up to 1,650 euros (Somyna, 2020).

In the Czech Republic, where the largest number of infected people was registered in Central Europe in early April last year, authorities fined more than 100,000 euros for violating the quarantine regime and more than 120,000 for violating two weeks of self-isolation for returnees. dollars (3 million crowns) (Kravchenko, 2020).

The coronavirus pandemic has also hit the United States. To overcome the pandemic and prevent morbidity, liability has been established for those who violate quarantine legislation. Thus, according to paragraph 271 of the US Code, there is a liability for a person in the form of a fine of not more than \$ 1,000 or imprisonment for a term not ex-

ceeding 1 year, and these two sanctions can be applied simultaneously (42 U.S. Code § 271 – Penalties for violation of quarantine laws).

In January 2020, the first signs of the spread of a previously unknown disease (COVID-19) were detected in India. Unlike other countries that have passed new laws or transformed and supplemented existing ones, India has used the Anti-Epidemic Act passed in 1987 to combat COVID-19. According to this law, violation of quarantine rules is punishable by imprisonment for 6 months or a fine of 1,000 Indian rupees, amounting to 13 US dollars (Polianska & Riezniuk, 2020).

Canada has a Quarantine Act, which may result in liability for violations of quarantine restrictions depending on the act: fines of no more than \$ 1,000,000, \$ 300,000, \$ 200,000, \$ 750,000, 500 thousand US dollars or imprisonment for a term not exceeding 6 months, not exceeding 3 years.

Partial restrictions have been set in the Netherlands. In this country, it is established that everyone should stay at a distance of 1.5 meters from other people, except those with whom he lives. If the safe distance is not observed, the violator is only threatened with a warning. Only in the case of repeated commission of this act is a fine of 390 euros (Government of the Netherland. Dutch measures against coronavirus).

With regard to the Russian Federation, on April 1, the Federal Law № 100-FZ «On Amendments to the Criminal Code of the Russian Federation and Articles 31 and 151 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation» and the Federal Law № 99-FZ «On Amendments to the Russian Code Federation on Administrative Offenses». In Russia, administrative liability was introduced for violations of sanitary and

epidemiological rules (Article 6.3 of the Code of Administrative Offenses) and the rules of sale of drugs (Article 14.4.2 of the Code of Administrative Offenses) (Koronavirus..., 2021).

Fines or imprisonment for violating quarantine rules have also been introduced in Germany, Taiwan, Norway (fines of up to \$ 2,000 or imprisonment for 15 days), Israel (imprisonment from 3 to 7 years), and Spain (fines can range from from 658 to 33,000 US dollars, and imprisonment can be up to 4 years), Singapore and Australia (a fine of 30,000 US dollars). In Argentina, for negligent actions that led to the spread of the virus, a fine of \$ 5,000 to \$ 100,000, for intentional actions – imprisonment for a term of 3 to 15 years, and for violation of quarantine rules – from six months to 2 years in prison. In Uzbekistan, for violating the quarantine rules, you can go to prison for up to 8 years (Yak shtrafuiut za..., 2020).

In Ukraine, as stated in the Constitution, every citizen has the right to health care and to receive adequate medical care. With regard to the protection of the population from infectious diseases, on April 6, 2000, under № 1645-III, the basic Law of Ukraine «On Protection of the Population from Infectious Diseases» was adopted, which defined the legal, organizational and financial principles of executive authorities, local governments, enterprises, institutions and organizations aimed at preventing the spread and spread of infectious human diseases, localization and elimination of their outbreaks and epidemics, established the rights, duties and responsibilities of legal entities and individuals in the field of protection against infectious diseases (Zakon Ukrainy 06.04.2000 № 1645-111).

However, taking into account the consequences of the spread of coronavirus infection (COVID-19) in the world

and using their experience in combating this infection, as well as WHO recommendations (Rekomendatsii VOOZ ... COVID-19) on this issue, the Ukrainian government has introduced a number of organizational measures to combat the spread of infection, including the development of their legal support.

Thus, on March 11, 2020, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted Resolution №211 «On prevention of the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by the coronavirus SARS-CoV-2» (postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 11.03.2020 № 211), which from March 12, 2020 a quarantine regime was introduced throughout Ukraine.

It should be noted that an important measure in creating a state system to combat the spread of coronavirus infection in Ukraine was the restoration of the position of Chief State Sanitary Doctor of Ukraine (Pro pryznachennia Liashka..., 2020).

The rapid spread of coronavirus infection in Ukraine required concerted action by both government agencies to implement quarantine measures and legal entities and individuals, subject to mandatory enforcement and compliance. Therefore, the Law of Ukraine of 17.03.2020 № 530-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)» increased liability for quarantine violations. Currently, the Code of Ukraine on Administrative Offenses has been supplemented by Article 44-3 «Violation of quarantine rules and regulations» (Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, 1984), and Article 325 of the Criminal Code is set out in a new one (Zakon Ukrainy 17.03.2020 № 530).

Regarding administrative liability, according to Article 44-3 of the Code

of Administrative Offenses, its sanction provides for liability in the form of a fine: for citizens – from one to two thousand non-taxable minimum incomes; for officials – from two to ten non-taxable minimum incomes (Zakon Ukrainy 17.03.2020 № 530).

The norm of Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses is a blanket one, which refers to a significant number of normative legal acts regulating the rules of quarantine of people, sanitary and hygienic, sanitary and anti-epidemic rules and norms of both national and local self-government bodies. subsequently led to significant difficulties in qualifying this type of offense (Kovalova, 2020). Therefore, one of the most important and comprehensive national regulations on this issue is the resolution of the Cabinet of Ministers of 11.03.2020 № 211 «On prevention of the spread of coronavirus COVID-19 in Ukraine» with changes and additions (postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 11.03.2020 № 211). Shortly afterwards, it was supplemented and changed by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 215 on expanding the list of requirements and prohibitions, violation of which gives grounds for bringing to administrative responsibility under Art. 44-3 Codes of Administrative Offenses (Kovalova, 2020).

In addition, the Code of Administrative Offenses provides for administrative liability for violation of sanitary norms under Article 42 of the Code of Administrative Offenses. As for the bodies that have the right to consider this category of cases, in accordance with Art. 236 of the Code of Administrative Offenses, the authorized bodies of the State Sanitary and Epidemiological Service have the right to consider cases of administrative offenses related to violation of sanitary norms (Article 42 of the Code of Administrative

Offenses). However, the State Sanitary and Epidemiological Service of Ukraine, which according to the law has the right to prosecute violators under Article 42 of the Code of Administrative Offenses, was liquidated in March 2017. The legislator, having liquidated the Sanitary and Epidemiological Service, did not make appropriate changes to Article 236 of the Code of Administrative Offenses regarding granting the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection the authority to consider cases and impose administrative penalties under Art. 42 of Code of Administrative Offenses (Kovalova, 2020).

Regarding criminal liability for violation of quarantine, it should be noted that even before the adoption of a number of regulations to prevent the spread of coronavirus infection (COVID-19) of the Criminal Code of Ukraine contained Art. 325, which provided for criminal liability for violation of sanitary rules and regulations for the prevention of infectious diseases and mass poisoning (Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia). In 2020, due to the spread of coronavirus infection (COVID-19), the Law of Ukraine № 530-IX of 17.03.2020 only increased the punishment (Kovalova, 2020).

Conclusions and prospects.

The study showed that the current legislation of most foreign countries and Ukraine on liability for violations of quarantine and sanitary rules and regulations in general provides a proper solution to this problem. Quarantine measures and liability for their violation are implemented in almost all countries affected by the pandemic. Most of them are administrative and criminal liability. However, due to the need for timely adoption of relevant regu-

lations on this issue in a rapidly spreading coronavirus infection in the world, a number of provisions of these acts contain a number of legal conflicts, contradictions and gaps. Therefore, it is necessary to use the accumulated experience of all states in the legal regulation of liability for violations of quarantine and sanitary rules and regulations.

References

1. Yak shtrafuiut za porushennia pravyl karantynu v Ukraini ta inshykh derzhavakh. Available at: <https://www.slovovidilo.ua> (in Ukrainian).
2. Maslova, E.A. (2020). Ytaliyskyi koronakryzys y eho posledstviya: natsionalnoe, obshcheevropeiskoe y hlobalnoe yzmereniya. *Mezhdunarodnaia analytika*, 11(1): 58–70 (in Ukrainian).
3. Vdovychenko, V. & Vorotniuk, M. (2020). Pandemiia COVID-19 v YeS: ehoizm, solidarnist chy poshyrennia vplyvu? Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska pryzma», 55 (in Ukrainian).
4. Somyna, L.Y. (2020). Opyt Respublyky Koreia po borbe s epydemyei COVID-19: perve ytohy. *Vostochnaia Aziya: fakty y analytika*, 2: 77–94 (in Russian).
5. Kravchenko, A. (2020). Ukraine in the context of the coronavirus pandemic. *Innovative development of science and education. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece*, 404–410 (in English).
6. 42 U.S. Code § 271 – Penalties for violation of quarantine laws. Available at: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/271> (in English).
7. Polianska, Ye. & Rieznik, O. (2020). Vidpovidalnist za porushennia karantynnykh zakhodiv: natsionalnyi i zarubizhnyi dosvid. *Naukovyi yurydychnyi zhurnal «Pravovi novely»*, 11: 218–224 (in Ukrainian).
8. Government of the Netherland. Dutch measures against coronavirus. Available at: <https://www.government.nl/topics/coronavirus-covid-19/tackling-new-coronavirus-in-the-netherlands> (in English).
9. Koronavirus. *Khronyka rasprostraneniya – Rossyiskaia hazeta*. Available at: <https://rg.ru/2020/03/03/koronavirus-hronika-rasprostraneniia.html> (in Russian).
10. Pro zakhyst naseleunia vid infektsiinykh khvorob: Zakon Ukrainy vid 06.04.2000 № 1645-111. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 29, 228 (in Ukrainian).
11. Rekomendatsii VOOZ dlia naseleunia v zviazku c poshyrenniam koronavirusnoi infektsii (COVID-19). Available at: <https://www.who.int> (in Ukrainian).
12. Pro zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 11.03.2020 № 211. *Uriadovyi kurier*, 47 (in Ukrainian).
13. Pro pryznachennia Liashka V.K. zastupnykom Ministra okhorony zdorovia Ukrainy – holovnym derzhavnym sanitarnym likarem Ukrainy: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 11.03.2020 № 229-r. *Uriadovyi kurier*, 49 (in Ukrainian).
14. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR (VVR) 1984, dodatok do № 51. St. 1122* (in Ukrainian).
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynykenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy 17.03.2020 № 530. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 16, 100 (in Ukrainian).
16. Kovalova, S.S. (2020). Vidpovidalnist za porushennia karantynu ta sanitarnykh pravyl i norm shchodo zapobihannia poshyrenniu koronavirusnoi infektsii (COVID-19) v Ukraini. *Pravo.Liudyna Dovkillia*, 11(2): 158–168 (in Ukrainian).

С.С. Ковальова (2021). ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИНУ ТА САНІТАРНИХ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ (COVID-19) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ ТА УКРАЇНИ. *Право. Людина. Довкілля*, 12(1): 142-148.

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.016>.

Анотація. У статті аналізується сучасний стан правового забезпечення вимог дотримання карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам у зарубіжних державах та Україні. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз діючого законодавства окремих зарубіжних держав та України щодо підстав встановлення відповідальності за порушення карантину та санітарних норм і правил.

Встановлено, що пандемія COVID-19 змусила уряди різних держав запровадити адміністративну та кримінальну відповідальності в разі порушення карантину та санітарних норм і правил. Для забезпечення цих заходів були введені покарання за недотримання карантинного режиму, покарання варіюють, починаючи від попередження до позбавлення волі і навіть смертної кари.

Встановлено, що в Україні питання адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам регулюються ст.ст. 42, 44-3 КУпАП та ст.325КК України.

Визначено, що однією з проблем неефективного застосування ст.ст.44-3, 42 з КУпАП та ст.325 КК України є масив нових правил щодо запобігання COVID-19, що постійно змінювався та запроваджувався різними суб'єктами правотворення.

За результатами дослідження встановлено, що незважаючи на прийняття нормативно-правових актів, які встановили відповідальності за порушення визначених законом правил і норм, запроваджених, як зарубіжними державами так і Україною, для запобігання COVID-19, вони мають ряд правових колізій, суперечностей та прогалів.

Ключові слова: карантин, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, інфекційні хвороби, коронавірус, запобігання

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ

С.В. СЛЮСАРЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: sergiy.sliusarenko@gmail.com

О.В. АРТЕМЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: artolena11@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем оподаткування підприємств агропромислового комплексу в Україні. Розглянуто особливості податкового регулювання сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано історичні етапи розвитку сільськогосподарського податку та досліджено теперішній стан системи оподаткування аграрних підприємств. Визначені основні елементи податків для підприємств аграрного сектору: платники податку; об'єкти оподаткування; база оподаткування; ставка податку; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Ключові слова: оподаткування, сільськогосподарський товаровиробник, спрощена система оподаткування, єдиний податок, земельний податок, податок на прибуток, податок на додану вартість

Актуальність.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці суспільства. Сільське господарство є великою бюджетотворюючою галуззю в економіці країни. Від розвитку аграрного сектора залежить нормальне функціонування всього господарства країни і добробут людей.

А розвиток самого аграрного сектора значною мірою залежить від ефективного оподаткування, що є основою для віднайдення шляхів удосконалення найефективнішого розвитку АПК. З огляду на сезонність та високий ризик сільськогосподарських товаровиробників, оподаткування агропромислових підприємств завжди було одним із

особливих видів податкових відносин, сільськогосподарські товаровиробники завжди потребували державної підтримки та захисту від зовнішньої конкуренції оскільки система оподаткування є важливим механізмом стимулювання економічного зростання та визначає конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Розкриттям аспектів сутності оподаткування підприємств агропромислового комплексу в цілому обґрунтовувалися у наукових працях такими вченими, як: О.Ю. Буцькою, П.І. Коренюком, О.В. Олійником, А.В. Поляком, Л.Д. Тулуш та деякими іншими науковцями.

Метою статті є окреслення проблем оподаткування підприємств агропромислового комплексу в Україні.

Результати.

Одним із головних завдань у процесі здійснення економічної реформи в агропромисловому комплексі є формування ефективного податкового механізму як одного з інститутів ринкової економіки, що дає змогу, з одного боку, розв'язувати проблему збільшення доходів бюджетів різних рівнів, з другого – сприяти поступальному розвитку господарюючих суб'єктів як агропромислової сфери, так і економіки загалом. Ключові чинники в економічній сфері АПК нині – це податки і приватні інвестиції. Без перших неможливі погашення зовнішнього боргу і забезпечення хоча б мінімальних соціальних гарантій (особливо це важливо для сільських територій), без других – реструктуризація агропромисловості та вихід на траєкторію сталого економічного зростання, з вищими показниками.

Проте, і в тому, і в іншому випадку всі економічні агенти повинні мати стимули і спроможність платити податки, а також інвестувати і зберігати кошти в легальних і цивілізованих формах (Коренюк, 2018). АПК – це система соціально-економічних цінностей пов'язана із забезпеченням суспільства продуктами харчування, до складу якого входить сільське господарство (рослинництво і тваринництво), сфери його переробки, відповідна інфраструктура, сільськогосподарське машинобудування та спеціальні забезпечувальні суб'єкти (будівництво, торгівля, харчування, хімія, освіта).

Слід вказати, що процес формування системи оподаткування на теренах сучасної України розпочався ще за часів Київської Русі. Закладені в ті часи основи податкової системи, пройшовши тривалий шлях змін і вдосконалення протягом багатьох століть, відіграли важливу роль під час побудови сучасної системи податкових органів України (Поляк, 2016: 86). Вітчизняний податковий механізм у сільському господарстві вже друге десятиріччя направлений на виконання особливого, не притаманного, по суті, йому завдання – стимулювання розвитку сільськогосподарських товаровиробників шляхом створення сприятливого податкового середовища, формування специфічного джерела фінансових ресурсів. Причиною цього є відсутність у держави можливостей застосування більш дієвого інструментарію фінансової підтримки.

В цьому контексті слід зазначити, що оподаткування сільськогосподарських товаровиробників з часу формування податкової системи України стало особливою сферою взаємовідносин із державою, що слабо корелювала з народногосподарською системою оподаткування. Йому властиве функ-

ціонування особливих податкових інструментів та наявність спеціальних режимів оподаткування, що дозволяють спростити податкові процедури та стимулювати розвиток сільськогосподарської діяльності (Тулуш, 2008). В Україні до 2010 р. оподаткування сільськогосподарських підприємств здійснювалося згідно з Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про ПДВ», «Про плату за землю» та інших законів. Також сільськогосподарські підприємства здійснювали оподаткування своєї діяльності згідно з Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок». З прийняттям Податкового кодексу України законодавець в ст. 155 ПКУ визначив, що підприємства, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, сплачують податок у порядку і в розмірах, передбачених ПКУ, за підсумками звітного податкового року. Для цілей оподаткування до підприємств, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, належать підприємства, дохід яких від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва за попередній звітний (податковий) рік перевищує 50 відсотків загальної суми доходу. Для підприємств АПК залишалися майже ті самі умови, як і до прийняття Податкового кодексу України.

У систему податкового стимулювання аграрного сектору входив запроваджений з 1999 р. по 2015 р. фіксований сільськогосподарський податок (тепер єдиний податок), спеціальний режим в оподаткуванні діяльності сільськогосподарських підприємств, що діяв до 2017 р., та компенсація заходів аграріям, що працюють на спрощеній системі оподаткування (Олійник & Скоромна, 2016).

Також до 2015 р. суб'єктам господарювання, які здійснювали діяльність в аграрній сфері (зокрема, у сфері сільського, лісового господарства та рибальства), перебували на загальній системі оподаткування і відповідали встановленим критеріям, було надано право використовувати спеціальний режим оподаткування ПДВ. Його особливість полягала в тому, що сума податку, яка нараховувалася на вартість поставлених сільськогосподарських товарів/послуг власного виробництва, не сплачувалася до бюджету, а повністю залишалася у розпорядженні товаровиробника з метою відшкодування податку за придбані товари/послуги, з яких сформовано податковий кредит, а у разі наявності залишку – використовувалася на виробничі цілі.

Скасування спеціального режиму ПДВ відбувалося у два етапи. На першому етапі (протягом 2016 р.) у розпорядженні сільськогосподарського товаровиробника залишалася частка суми ПДВ, розмір якої залежав від галузі виробництва. Пп. 209.2.2 п. 209.2 ст. 209 ПКУ було встановлено, що за операціями з сільськогосподарськими товарами/послугами (крім операцій із зерновими й технічними культурами та операцій з продукцією тваринництва) на спеціальних рахунках, відкритих сільськогосподарським підприємствам, залишається 50 % від суми ПДВ; за операціями із зерновими та технічними культурами – 15 %; за операціями з продукцією тваринництва – 80 %. Ці суми залишалися у розпорядженні сільськогосподарського підприємства для використання у виробництві сільськогосподарських товарів/послуг (Навальнев, 2018).

З 1 січня 2015 р. ст. 155 ПКУ втратила чинність, вступила в дію нова податкова реформа, яка відобразила свій вплив в тому числі і на аграрний

сектор України. Для сільського господарства замість фіксованого сільськогосподарського податку запроваджено єдиний податок для платників четвертої групи. Як свідчать деякі спеціалісти, ці зміни досить формальні: відбулося формальне включення фіксованого сільгосподатку до складу єдиного податку. Самі правила оподаткування сільськогосподарських товаровиробників майже не змінилися (Сідоренко).

Для того щоб опинитися на загальній системі оподаткування, не потрібно застосовувати ніяких зусиль – будь-яке нове аграрне підприємство автоматично стає на загальні рейки оподаткування (Коренюк, 2018).

Використовуючи у своїй діяльності загальну систему оподаткування обліку і звітності сільськогосподарські товаровиробники сплачують всі без винятку податки і збори, визначені Податковим кодексом України. Такий режим оподаткування не сприяє державній підтримці та створенню особливих пільгових умов для товаровиробників. При цьому основними податками, що сплачуються, є податок на прибуток підприємства, податок на додану вартість, плата за землю, податок на доходи фізичних осіб. Окрім того підприємства аграрного сектору можуть бути платниками і інших податків, за умови наявності у них об'єктів оподаткування. Вагомим недоліком цієї системи оподаткування є значне податкове навантаження на платників (Буцька, 2017).

Проте, за умови виконання встановлених Податковим кодексом України вимог сільськогосподарські підприємства мають право використовувати спеціальний податковий режим і бути платниками єдиного податку на IV групі оподаткування.

Сільськогосподарські підприємства які перейшли на IV групу єдиного податку звільнюються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

- 1) податку на прибуток підприємств;
- 2) податку на доходи фізичних осіб у частині доходів (об'єкта оподаткування), що отримані в результаті господарської діяльності платника єдиного податку першої – четвертої групи (фізичної особи);
- 3) податку на майно в частині земельного податку за земельні ділянки для ведення сільськогосподарського товаровиробництва;
- 4) рентної плати за спеціальне використання води (Податковий кодекс України, 2010).

Сільськогосподарські товаровиробники для переходу на спрощену систему оподаткування або щорічного підтвердження статусу платника єдиного податку подають не пізніше 20 лютого поточного року:

загальну податкову декларацію з податку на поточний рік щодо всієї площі земельних ділянок, з яких справляється податок (сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень), та/або земель водного фонду внутрішніх водойм (озер, ставків та водосховищ), – контролюючому органу за своїм місцезнаходженням (місцем перебування на податковому обліку);

звітну податкову декларацію з податку на поточний рік окремо щодо кожної земельної ділянки – контролюючому органу за місцем розташування такої земельної ділянки (юридичні особи);

розрахунок частки сільськогосподарського товаровиробництва (юридичні особи) – контролюючим органам за своїм місцезнаходженням та/або за

місцем розташування земельних ділянок за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику;

відомості (довідку) про наявність земельних ділянок – контролюючим органам за своїм місцезнаходженням та/або за місцем розташування земельних ділянок (Податковий кодекс України, 2010).

Платники єдиного податку четвертої групи можуть самостійно перейти на застосування ставки єдиного податку, визначеної для платників єдиного податку іншої групи, або відмовитися від спрощеної системи оподаткування у зв'язку з переходом на сплату інших податків і зборів, визначених Податковим Кодексом, з першого числа місяця, наступного за податковим (звітним) кварталом, у якому подано відповідну заяву у порядку згідно з пунктом 298.2 ст. 298 ПКУ, за умови сплати податку за поточний рік у розмірі, що розраховується виходячи з 25 відсотків річної суми податку за кожний квартал, протягом якого платник перебував на четвертій групі платників єдиного податку.

Згідно зі ст. 298.8.8 сільськогосподарський товаровиробник повторно може бути включений до четвертої групи платників єдиного податку не раніше ніж через два календарні роки після його переходу на застосування ставки єдиного податку, визначеної для платників єдиного податку іншої групи, або анулювання його попередньої реєстрації платником єдиного податку четвертої групи.

Відповідно до ст. 292¹.1 об'єктом оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи є площа сільськогосподарських угідь (ріллі,

сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди.

Базою оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка 1 гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного станом на 1 січня базового податкового (звітного) року відповідно до порядку, встановленого Податковим Кодексом для справляння плати за землю.

У разі якщо нормативна грошова оцінка земельної ділянки не проведена, базою оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі в Автономній Республіці Крим або області.

Базою оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи для земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ) є нормативна грошова оцінка ріллі в Автономній Республіці Крим або області з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного станом на 1 січня базового податкового (звітного) року відповідно до порядку, встановленого Податковим Кодексом для справляння плати за землю. Для платників єдиного податку четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування.

Отже, бачимо, що Податковий Кодекс передбачає право вибору сільськогосподарським підприємствам самостійно відмовитися від спрощеної системи оподаткування у зв'язку з переходом на сплату інших податків і зборів. Для обрання або переходу на спрощену систему оподаткування суб'єкт господарювання подає до контролюючого органу за місцем податкової адреси заяву.

Оподаткування аграрних підприємств в Україні які обирають загальну систему здійснюється на загальних умовах, такі підприємства зобов'язані сплачувати податок на прибуток, податок на додану вартість, податок на майно (земельний податок), рентну плату.

Для цілей оподаткування податком на прибуток до підприємств, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, належать підприємства, дохід яких від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва за попередній податковий (звітний) рік перевищує 50 відсотків загальної суми доходу.

Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників податком на прибуток здійснюється на загальних умовах за ставкою 18 %. Але особливістю для виробників сільськогосподарської продукції є те, що законодавець передбачив в 2020 р. можливість обирати річний податковий (звітний) період, який починається з 1 липня минулого звітного року і закінчується 30 червня поточного звітного року (Про внесення змін до Податкового кодексу України..., 2020).

Новелою оподаткування сільськогосподарських товаровиробників ПДВ є те, що згідно з п. 63 підрозд. 2 розд. XX ПКУ, тимчасово звільняються від оподаткування ПДВ операції з вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту:

з 01.09.2018 р. до 31.12.2021 р. соєвих бобів; з 01.01.2020 р. до 31.12.2021 р. насіння свиріпи або ріпаку. Наведені положення не поширюються на сільськогосподарські підприємства – виробників соєвих бобів та насіння свиріпи чи ріпаку, вирощених ними на землях сільськогосподарського призначення, які перебувають у власності таких товаровиробників чи в їхньому постійному користуванні або використовуються ними на правах оренди (суборенди) чи емфітевзису.

Аналізуючи останнє положення, слід звернути увагу на те, що воно не розповсюджується на сільськогосподарські підприємства, які самостійно виростили зазначені культури та експортують їх, а тому мають право на таке бажане відшкодування ПДВ (Навальнєв, 2018). Також 25 лютого 2021 р. набули чинності зміни до Податкового кодексу України щодо зниження ставки ПДВ з 20 % до 14 % на операції з імпорту та постачання на території України деякої сільськогосподарської продукції (Про внесення змін до Податкового кодексу України..., 2020). Ставка 14 % застосовується, починаючи з 1 березня 2021 р. для продукції тваринного та рослинного походження для деяких видів товарних позицій з УКТ ЗЕД передбаченим законодавством.

Підприємства якщо є власниками земельних ділянок, земельних часток (паїв) або землекористувачами також сплачують земельний податок. Як передбачає податкове законодавство, він є однією із форм плати за землю (п.п. 14.1.147 ПКУ). В свою чергу, плата за землю – це одна із складових податку на майно (п.п. 265.1.3 ПКУ). А тому, наразі земельний податок є місцевим (п.п. 10.1.1 ПКУ), а не загальнодержавним (як це було до 2015 р.) (Земельний податок, 2016). Більше того, він є обов'яз-

ковим самостійним елементом сучасної системи оподаткування та стабільним джерелом надходжень до бюджетної системи України (Богдан, 2001). Особливості справляння податку суб'єктами господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, встановлюються главою 1 розділу XIV ПКУ.

Висновки і перспективи.

Увесь вище наведений матеріал дає змогу підбити підсумок. Дійсно, сьогодні ні для кого не секрет, що система оподаткування в АПК потребує змін. Основна мета – зробити її оптимальною та прийнятною як для держави, так і для аграріїв, спростити систему адміністрування податків, зберегти прогнозованість на наступні роки. Для ефективної діяльності підприємств АПК в Україні, щоб мати конкурентні умови як на зовнішньому так і на внутрішньому ринку, законодавець має передбачати різноманітну державну підтримку, в першу чергу малих сільськогосподарських товаровиробників у фіскальній сфері, включаючи існування певних податкових пільг.

Список використаних джерел

1. Коренюк П.І. Особливості податкового регулювання аграрного сектору. Гроші, фінанси і кредит. 2018. 20. С. 237–242.
2. Поляк А.В. Становлення й розвиток податкових органів на українських землях. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2016. № 2. С. 78–86.
3. Тулуш Л.Д. Розвиток системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в умовах членства України в СОТ. Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. 2008. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/rozvitok-sistemi-opodatkuvannya-silskogospodarskih-tovarovirobnikiv-v-umovah-chlenstva-ukraini-v-sot.html> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
4. Олійник О.В., Скоромна О.Ю. Зміни в системі оподаткування та їх вплив на тенденції економічного розвитку аграрного сектора економіки. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 285–291.
5. Навальнев О. Оподаткування агробізнесу: останні новели. Юридична газета. 2018. № 43–44. С. 645–646.
6. Сідоренко Р.В. Оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств: сучасний стан та перспективи розвитку. URL: http://bses.in.ua/journals/2016/12-2_2016/34.pdf. (дата звернення: 18.03.2021 р.).
7. Буцька О.Ю. Оподаткування сільськогосподарських підприємств в умовах податкових змін. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2579> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 р. № 466-IX.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської: Закон України від 17.12.2020 р. № 1115-IX.
11. Земельний податок – 2016. Відомості із сайту «Бухгалтер». 2016. URL: <https://buhgalter.com.ua/articles/podatky-ta-zbory/zemelniy-podatok-2016/> (дата звернення: 18.03.2021 р.).
12. Богдан А. Справляння плати за землю в Україні. Вісник податкової служби України. 2001. № 31. С. 41–52.

References

1. Koreniuk, P.I. (2018). Osoblyvosti podatkovoho rehuliuвання аhrарного сектору. Hroshi, finansy i kredyt [Features of tax regulation of the agricultural sector.], 20: 237–242 (in Ukrainian).
2. Poliak, A.V. (2016). Stanovlennia y rozvytok podatkovykh orhaniv na ukrainskykh zemliakh. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky [Formation and development of tax authorities on Ukrainian lands. Bulletin of Zaporizhia National University. Legal sciences], 2: 78–86 (in Ukrainian).
3. Tulush, L.D. (2008). Rozvytok systemy opodatkovannia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv v umovakh chlenstva Ukrainy v SOT. Oblik i finansy APK: bukhhalterskyi portal [Development of the system of taxation of agricultural producers in the conditions of Ukraine's membership in the WTO. Accounting and finance of agro-industrial complex: accounting portal]. Available at: <http://magazine.faa.org.ua/rozvitok-sistemi-opodatkovannya-silskogospodarskykh-tovarovyrobnykiv-v-umovah-chlenstva-ukraini-v-sot.html> (in Ukrainian).
4. Oliinyk, O.V. & Skoromna, O.Yu. (2016). Zminy v systemi opodatkovannia ta yikh vplyv na tendentsii ekonomichnoho rozvytku аhrарного сектора ekonomiky. Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky [Changes in the taxation system and their impact on the trends of economic development of the agricultural sector of the economy. Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences], 2: 285–291 (in Ukrainian).
5. Navalniev, O. (2018). Opodatkovannia аhrobiznesu: ostanni novely. Yurydychna hazeta [Agribusiness taxation: recent stories. Legal newspaper], 43–44: 645–646 (in Ukrainian).
6. Sidorenko, R.V. Opodatkovannia diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Taxation of agricultural enterprises: current status and development prospects]. Available at: http://bses.in.ua/journals/2016/12-2_2016/34.pdf. (in Ukrainian).
7. Butska, O.Yu. (2013). Opodatkovannia silskohospodarskykh pidpriemstv v umovakh podatkovykh zmin. Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika» [Taxation of agricultural enterprises in terms of tax changes. E-journal «Effective Economy», 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2579> (in Ukrainian).
8. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (2010) 02.12.2010 № 2755-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (in Ukrainian).
9. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia administruvannia podatkov, usunennia tekhnichnykh ta lohichnykh neuzghodzhennosti u podatkovomu zakonodavstvi [On amendments to the Tax Code of Ukraine to improve tax administration, eliminate technical and logical inconsistencies in tax legislation] (2020): Zakon Ukrainy 16.01.2020 № 466-IX (in Ukrainian).
10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo stavky podatku na dodanu vartist z operatsii z postachannia okremykh vydiv silskohospodarskoi [On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the rate of value added tax on transactions for the supply of certain types of agricultural] (2020): Zakon Ukrainy 17.12.2020 № 1115-IX (in Ukrainian).
11. Zemelnyi podatok – 2016. Vidomosti iz сайtu «Bukhhalter» [Land tax – 2016. Information from the site «Accountant»] (2016). Available at: <https://bukhgalter.com.ua/articles/podatky-ta-zborny/zemelnyy-podatok-2016/> (in Ukrainian).
12. Bohdan, A. (2001). Spravliannia platy za zemliu v Ukraini. Visnyk podatkovoi sluzhby Ukrainy [Payment for land in Ukraine. Bulletin of the Tax Service of Ukraine], 31: 41–52 (in Ukrainian).

S.V. Sliusarenko & O.V. Artemenko (2021). FEATURES OF TAXATION OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE. *Law. Human. Environment*, 12(1): 149-157.
<https://doi.org/10.31548/law2021.01.017>.

Summary. *The article is devoted to the research of problems of taxation of enterprises of agro – industrial complex in Ukraine. Peculiarities of the tax burden on agricultural enterprises are considered. The article also identifies the features and outlines the main problems of taxation of agricultural enterprises in Ukraine. Also, the historical stages of development of agricultural tax in modern Ukraine, the evolution of changes in regulations governing the payment of taxes by agricultural enterprises are analyzed. The process of formation of the system of taxation of agricultural enterprises is investigated. The key factors in the economic sphere of the agro-industrial complex of Ukraine, special regimes of taxation of agricultural producers, the order of payment of taxes and privileges that agricultural enterprises have are identified. The procedure for payment of income tax, value added tax and specifics of the fourth group of the single tax by agricultural producers has been studied. Particular attention is paid to the procedure and requirements for the transition of agricultural enterprises to the fourth group of the single tax and the consequences of increasing the tax burden for this group. The main elements of taxes for enterprises of the agricultural sector are revealed: taxpayers; objects of taxation; tax base; tax rate; the procedure for calculating the tax; tax period; term and procedure for tax payment; term and procedure for reporting on tax calculation and payment.*

It is concluded that the taxation of agro-industrial enterprises in Ukraine needs to be changed. The main goal is to make it optimal and acceptable for both the state and farmers, to simplify the system of tax administration, the establishment of tax benefits, especially for small agricultural producers, and to maintain predictability for the coming years.

Keywords: *taxation, agricultural commodity producer, simplified taxation system, agricultural enterprise, single tax, land tax, income tax, value added tax, tax rate, tax period, taxpayer, IV group of single tax payers*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

UDC 342.9:640:002

<https://doi.org/10.31548/law2021.01.018>

GENERAL CHARACTERISTICS OF CRIMES FOR VIOLATION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF DOMESTIC SERVICES

O.P. SVITLYCHNYY, *Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Civil and Commercial Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Email: a.svetlichnyj@ukr.net*

A.R. TROKHYMENKO, *assistant
of the Department of Civil and Commercial Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Email: sova070204@gmail.com*

Summary. *The article analyzes the current state of legislation, which provides for administrative liability for violations in the provision of consumer services in Ukraine. Attention is drawn to the fact that the main source of norms that establish administrative liability is the Code of Ukraine on Administrative Offenses. The concept of administrative misconduct is revealed by defining its main characteristics.*

It is established that administrative offenses, where the object is public relations in the field of consumer services are contained in Chapter 12 «Administrative offenses in trade, catering, services, finance and business» (Articles 155, 155-1, 155 -2, 156-1, 164) and Chapter 13 «Administrative offenses in the field of standardization, product quality, metrology and certification» (Article 168-1) of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Administrative offenses in the field of household services are analyzed by the structure of its composition, which contains the object, the objective side, the subject and the subjective side, which together determine the composition of the administrative offense (misdemeanor). The analysis of separate components of structure of structure of an administrative offense is analyzed. It is emphasized that the administrative torts analyzed in this way will contribute to a holistic systematic presentation of the substantive characteristics of administrative offenses and administrative liability for violations of legislation in the field of household services, which gave grounds to establish that in addition to the general subject, the subject of administrative liability individuals – business entities.

In order to improve the administrative-tort legislation, it is proposed to differentiate between administrative and legal norms that establish administrative liability in the field of consumer protection and the provision of household services.

Keywords: *legislation, construction of services, violations, administrative responsibility*

Introduction.

Administrative liability is an important tool for state regulation of business (economic) entities in the field of household services. Almost every administrative scientist has addressed the issue of administrative liability in his works, but the issue of administrative liability in the field of household services is little studied in the science of administrative law, which leads to a comprehensive analysis of administrative liability in the field of household services. In view of this, the study of the composition of administrative torts for violations of legislation in the field of domestic services is important from both theoretical and practical points of view, which determines the relevance of the scientific article.

Analysis of recent research and publications.

Among the scholars who have dedicated their works are A. Berlach, R. Kalyuzhny, V. Kolpakov, O. Kuzmenko, V. Kurilo, O. Ponomarenko, S. Taranyshovich and others. However, given the existing problems of theoretical and practical nature, there are a number of issues that need to be studied.

Results.

Depending on the type of offense in the field of household services, the absence or infliction of property damage by the offense, as well as the degree of state security, the violator may be subject

to different types of legal liability. The classification of legal liability depending on the object of belonging of the violated legal norm is widespread. On this basis, the theory of law distinguishes such types of legal liability as criminal, administrative, civil, disciplinary liability. Specific types of legal liability are generally recognized and it is within these types of guilty persons are brought to legal responsibility (Svitlichnyy, 2010: 139).

The actual basis of administrative liability for violation of legislation in the field of consumer services is an administrative offense, the definition of which is provided in Part 1 of Art. 9 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses of 07.12.1984 № 8073-X.

Administrative offenses where the object is public relations in the field of consumer services are contained in Chapter 12 «Administrative offenses in trade, catering, services, finance and business» (Articles 155, 155-1, 155-2, 156 -1, 164) and Chapter 13 «Administrative offenses in the field of standardization, product quality, metrology and certification» (Articles 168-1) of the Code of Administrative Offenses.

Administrative offenses in the field of consumer services in terms of its composition can be analyzed by the structure of its composition, which contains the object, the objective side, the subject and the subjective side, which together determine the composition of the administrative offense (misdemeanor). As for our study, the topical issue is the analysis of individual components of the structure of the administrative offense.

We hope that the administrative torts analyzed in this way will contribute to a holistic systematic presentation of the substantive characteristics of administrative offenses and administrative liability for violations of legislation in the field of domestic services. St. 155 of the Code of Administrative Offenses provides for liability for «Violation of the rules of trade and provision of services by employees of trade, catering and services, citizens engaged in entrepreneurial activities».

The objective side of the offense is actions that take the form of violations established for trade and services (including domestic). This means that the executor is a business entity (business activity) that provides services, is obliged to provide (transfer) a household service that must meet the established requirements. Requirements for the provision of services, rights and obligations of business entities in the field of household services are defined by the Law of Ukraine «On Consumer Protection» of 12.05. 1991 № 1023-XII and other regulations. The subject of the offense in the provision of household services are individuals – business entities, as well as officials or individuals of consumer services.

The object of the offenses under Art. 155-1 KUpAP is public relations in the field of settlement operations. St. 2 of the Law of Ukraine «On the use of registrars of settlement transactions in the field of trade, catering and services» from 06. 07. 1995 № 265/95-VR, determines that the settlement transaction – is the acceptance of cash from the buyer, payment cards, payment checks, tokens, etc. at the place of sale of goods (services), issuance of cash for the goods returned by the buyer (unprovided service), and in case of using a bank payment card – execution of the relevant payment document for payment in

non-cash form of goods (services) by the buyer's bank. in case of return of the goods (refusal of service), registration of settlement documents on transfer of means to bank of the buyer.

The norms of this Law are directly related to the sphere of household services. This is indicated by paragraph 3 of the «Rules of consumer services», which states that the provision of consumer services is regulated by the Law of Ukraine «On the use of registrars of settlement transactions in trade, catering and services».

The above indicates that business entities that carry out settlement operations in cash and / or non-cash form (using payment cards, payment checks, tokens, etc.) in the provision of household services, as well as operations to accept cash for further transfer. are obliged to follow the order of settlement operations. The objective side of the offense is to violate the statutory procedure for settlement transactions in the field of consumer services. In accordance with the provisions of Art. 155-1KUpAP, in cases of violation by the person of the order of carrying out settlement operations in the field of household services, its actions in the presence of the bases can be qualified under part one of Art. 155-1KUpAP.

Subjects of offenses under parts one and two of Art. 155-1 of the Code of Administrative Offenses may be persons who, in accordance with their functional responsibilities, carry out settlement operations in the field of household services, as well as officials and individuals – business entities.

The object of the offenses under Art. 155-2KUpAP.«Deception of the buyer or the customer» are the rules of trade and rendering of services to the population established by the legislation, and also legitimate interests of buyers and customers.

The objective side of the offenses under this article is to deceive buyers or customers. Such deception may consist in incorrect calculation of the cost of the provided household service, excess of the established prices and tariffs of household services, etc. The obligatory sign of the objective side of the offense is the deceptive nature of the relevant actions – they are committed in a way that gives the customer the impression of the correctness of the actions of the guilty person. The obligatory sign of the objective side of the offense is the situation. That is, the offense may be committed during the provision of household services to the customer at consumer service enterprises, markets or other places.

The subject of the offense is the provided domestic services that violate the legal rights and interests of service customers.

The obligatory sign of the objective side of this offense is the commission of the latter only during the provision of household services. The qualifying feature is the commission of an offense by a person who during the year was subject to administrative penalties for the same violations, as well as actions that cause material damage to the customer in excess of three non-taxable minimum incomes (51 UAH). According to the note provided to Art. 155-2 of the Code of Administrative Offenses, «fraud of buyers or customers on a large scale should be considered fraud that caused material damage to a citizen in an amount exceeding three non-taxable minimum incomes».

The object of the offenses under Art. 156-1. «Violation of legislation on consumer protection» of the Code of Administrative Offenses is public relations in the field of consumer protection. The main legal act in this area is the Law of Ukraine «On Consumer Protection», which regulates relations

between consumers of goods, works and services and producers and sellers of goods, contractors and service providers of various forms of ownership, establishes consumer rights and determines their mechanism. protection and basics of implementation of state policy in the field of consumer protection.

The objective side of the offenses under Art. 156-1 KUpAP consists in commission by workers of sphere of household services and physical persons – subjects of business activity in sphere of household services, such actions: refusal by employees of the sphere of consumer services and natural persons – subjects of entrepreneurial activity in the sphere of provision of consumer services to provide citizens-consumers with necessary, accessible, reliable and timely information about consumer services, their types; restriction of the rights of citizens-consumers to check the quality and price of purchased household services.

Given the significant number of types of household services and entities (citizens, legal entities) involved in the provision of household services. It should be noted that the subjects of such services may also be persons without state registration. In this case, such actions must be qualified in accordance with Art. 164 KUpAP as violation of the order of carrying out economic activity.

The object of the offenses under Art. 164 KUpAP is the order of realization of economic activity established by the legislation. Given that the field of consumer services is impossible without such activities, it is necessary to analyze the normative definition of this concept. In particular, subparagraph 14.1.36 of Art. 14 of the Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 № 2755-VI, defines economic activity as the activity of a person related to the production (manufacture)

and / or sale of goods, works, services, aimed at obtaining income and is carried out as such a person independently and / or through its separate divisions, as well as through any other person acting in favor of the first person, in particular under commission agreements, power of attorney and agency agreements.

The objective side of the offenses under Art. 164 of the Code of Administrative Offenses, is to carry out activities that contain signs of business, without state registration as a business entity in the provision of household services, carrying out such activities without a license, or a ban on certain types of economic activities. The disposition of the article is of a blanket nature, to clarify the content of the administrative-legal prohibition it is necessary to refer to the Laws of Ukraine, in particular, «On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations» dated 15.05.2003 № 755-VI, «On licensing of economic activities» from 02.03. 2015 № 222-VIII and others.

Problematic issue of bringing a person to justice under Art. 164 of the Code of Administrative Offenses is the lack of a legislative definition of the concept of «systematic business activity». With regard to «systematicity», we should pay attention to the position of the Supreme Court of Ukraine, which in the decision (case № 6-146tss12u) from 12.12. 2012, expressed the legal position that in defining the concept of «systematicity» should refer to Part 1 of Art. 782 of the Civil Code of Ukraine, which gives the landlord the right to withdraw from the lease if the lessee does not pay for the use of the thing for three consecutive months.

Qualifying features of offenses (Part 1 of Article 164) are: the commission of an offense by a person who during the year was subjected to an administrative penalty for the same violation;

income in large amounts. Income on a large scale occurs when its amount is a thousand times or more than the tax-free minimum income of citizens.

In terms of attracting a person under part two of Art. 164 of the Code of Administrative Offenses should be guided by the «Procedure for notifying the administrator or the relevant permitting authority of the compliance of the material and technical base of the business entity with the requirements of the legislation» approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine 07.12. 2016 № 922.

When providing household services, there are cases when such services may not meet the requirements of standards, norms and rules. In this case, the guilty person must bear the responsibility provided by the provisions of Art. 168-1KU-PAP. The main direct object of offenses in the field of consumer services is regulated by law the order of economic activity, which must meet the requirements of standards, norms and rules.

The objective side of the offense under Art. 168-1 of the Code of Administrative Offenses, is to provide services to citizens-consumers who do not meet the requirements of standards, norms and rules established by relevant legislation.

Thus, «administrative offense in the field of consumer services» should be considered as an unlawful culpable (intentional or negligent) act or omission of business entities that encroach on the established order in the field of consumer services. This definition provides a social assessment of the offense as an act that encroaches on the objects of illegal encroachment, which in particular include violations of the rules of household services, violation of the order of economic activity and violation of standards, norms and rules in the provision of household services.

Conclusions and prospects.

The analysis of administrative liability for violation of legislation in the field of domestic services revealed that the subject of an administrative offense under Art. Art. 155, 155-1, 155-2, 156-1, 164, 168-1 of the Code of Administrative Offenses are citizens who have reached the age of 16 and special entities (classifying features are required to qualify the actions of the latter).

The analysis of the norms of these articles indicates that in the norms of certain articles of the Code of Administrative Offenses, there are no special instructions that indicate that the subject of administrative liability are special subjects. These include both officials of enterprises in the field of household services, and individuals – business entities. According to Art. 14 of the Code of Administrative Offenses, officials are subject to administrative liability for administrative offenses related to non-compliance with the established rules in the field of protection of governance, state and public order, nature, public health and other rules, the implementation of which is part of their duties. However, the disadvantage of Art. 156-1 of the Code of Administrative Offenses is that the provisions of this article do not directly establish the responsibility of the official. As for the liability of individuals – business entities for violations of legislation in the field of consumer services, the absence of an individual as a business entity for violation of the statutory procedure for settlements in the field of services (155-1 KUpAP), is a shortcoming of the Administrative Code . This approach of the legislator to the formation of the norms of these articles

is a shortcoming of the legislator and can cause legal errors in the practice of authorized bodies and their officials in case of prosecution for violating the rules of these articles KUpAP.

In the issue of bringing to justice individuals – business entities should be based on the fact that the general definition of this person is contained in subparagraph 3.8.1 of paragraph 3.8 of Art. 3 Classification of organizational and legal forms of management DK 002: 2004, approved by the order of the State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy of May 28, 2004 № 97. According to the order, an entrepreneur is a natural person who is a citizen of Ukraine, foreign citizen, person without citizenship, carrying out business activities.

Based on the study, it was found that administrative offenses in the provision of household services are heterogeneous in their direction, cause harm or threaten to cause public relations, which are the object of misdemeanor, which allows them to be classified as objects of encroachment on:

- a) offenses in the field of domestic services (Article 155, Article 155-2, Article 156-1);
- b) offenses in the field of settlements in the provision of household services (Articles 155-1);
- c) offenses in the field of economic activity of household services (Article 164);
- d) offenses in the field of household services that do not meet the requirements of standards, norms and rules (Articles 168-1).

In addition to the general subject, the subject of administrative liability for violation of legislation in the field of household services are officials and individuals –business entities, which

makes it possible to distinguish the following categories of subjects of administrative liability:

- 1) citizens (natural sane person), employees in the field of household services (Article 155; part one of Article 155-1; Article 155-2; Article 156-1;
- 2) officials (Article 155; part one of Article 155-1; Article 155-2; Article 168-1;
- 3) natural persons – subjects of entrepreneurial activity (Articles 155; Articles 155-2; Articles 156-1; Articles 164; Articles 168-1) of the Code of Administrative Offenses.

In order to improve the administrative-tort legislation, it is expedient to differentiate between administrative and legal norms that establish administrative liability in the field of consumer protection and provision of services. A sign that distinguishes such responsibility may be the separation of services in the field of trade from household services (their types).

References

1. Svitlichnyy, O. (2010). Legal analysis of the definition and application of land liability as a special type of legal liability for violation of land legislation. Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine, 4–5: 139–145 (in Ukrainian).
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses (1984): Law of Ukraine of 07.12. 1984 № 8073-X. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 51, 1112 (in Ukrainian).
3. On consumer protection (1991): Law of Ukraine of 12.05.1991 № 1023-XII. Information of the Verkhovna Rada, 30, 379 (in Ukrainian).
4. On the use of registrars of settlement transactions in the field of trade, of public catering and services (1995): Law of Ukraine of July 6, 1995 № 265/95-BP. Information of the Verkhovna Rada, 28, 205 (in Ukrainian).
5. On approval of the rules of consumer services (1994): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 313 of 16.05.1994 (edition of the resolution № 974 of 04.06.1999). Available at: <http://zakon.work.gov.ua/laws/show/313-94-n> (in Ukrainian).
6. Tax Code of Ukraine (2010): Law of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 13–16, 17, 112 (in Ukrainian).
7. About the state registration of legal entities, physical persons – Entrepreneurs and public formations (2003): Law of Ukraine of 15.05.2003 №755-VI. Information of the Verkhovna Rada. 2003. № 31–32. St. 263 (in Ukrainian).
8. On licensing of economic activities (2015): Law of Ukraine of 02.03. 2015 № 222-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 23, 158 (in Ukrainian).
9. Case № 6-146tss12: decision of the Supreme Court of Ukraine of 12.12.2012. Available at: <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf> (in Ukrainian).
10. The procedure for notifying the administrator or the relevant permit body on the compliance of the material and technical base of the entity management of the requirements of the legislation (2016): the resolution of the Cabinet of Ministers Of Ukraine № 922 dated December 7, 2016. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2016-n> (in Ukrainian).
11. On approval of national and state standards of Ukraine classifiers of Ukraine, national changes to interstate standards, amendments to the order of Derzhspozhyvstandart of Ukraine from 31.03. 2004 № 59 and abolition of normative documents (2004): order State Committee of Ukraine for Technical Regulation and consumer policy from 28.05.2004 № 97. Available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.5790.0> (in Ukrainian).

О.П. Світличний & А.Р. Трохименко (2021). ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПОБУТОВИХ ПОСЛУГ.

Право. Людина. Довкілля, 12(1): 158-165. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.018>.

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан законодавства, яке передбачає адміністративну відповідальність за порушення при наданні побутових послуг в Україні. Звертається увага на те, що основним джерелом норм, що встановлюють адміністративну відповідальність, є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Поняття адміністративного проступку розкривається шляхом визначення його основних характеристик.

Встановлено, що адміністративні правопорушення, об'єктом яких є суспільні відносини у сфері побутових послуг, містяться в главі 12 «Адміністративні правопорушення в торгівлі, громадському харчуванні, послугах, фінансах та бізнесі» (статті 155, 155-1, 155 -2, 156-1, 164) та глави 13 «Адміністративні правопорушення у галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації» (ст. 168-1) Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Адміністративні правопорушення у сфері побутових послуг аналізуються за структурою його складу, що містить об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону, які в сукупності визначають склад адміністративного правопорушення (проступку). Проаналізовано аналіз окремих складових структури адміністративного правопорушення. Підкреслюється, що аналізовані таким чином адміністративні делікти сприятимуть цілісному систематичному викладу суттєвих характеристик адміністративних правопорушень та адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері побутових послуг, що дало підставу встановити, що окрім загального суб'єкту, мають місце і суб'єкти адміністративної відповідальності фізичні особи – суб'єкти господарювання.

З метою вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства пропонується розмежувати адміністративно-правові норми, що встановлюють адміністративну відповідальність у сфері захисту прав споживачів та надання побутових послуг.

Ключові слова: законодавство, побудові послуги, порушення, адміністративна відповідальність

ОЗНАКА НЕЗАКОННОСТІ У БЛАНКЕТНИХ ДИСПОЗИЦІЯХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ ЩОДО РОЗГОЛОШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ

---

*О.С. ЯРА, кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olenas.yara@gmail.com
Т.Й. ПРОКОПЧУК, аспірант
кафедри адміністративного та фінансового права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Анотація. Рівень функціонування правової системи у будь-якій державі напряду залежить як від удосконалення механізму правового регулювання, так і механізму правозастосовної діяльності. Точність переводу нормативних положень в русло конкретних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, визначення підстави для кримінального переслідування особи є однією із гарантій забезпечення верховенства права. Центральне місце серед засобів, які сприятимуть цьому, посідає юридична техніка.

У статті з техніко-юридичної точки зору проаналізовані особливості конструювання диспозицій статей 111, 114, 132, 145, 159, 163, 168, 182, 209-1, 232, 232-1, 328, 330, 361-2, 381, 387, 422 КК України. Визначено, що у ряді ситуацій, які є предметом кримінально-правової охорони, регулятивне законодавство передбачає випадки правомірного поширення інформації з обмеженим доступом, використовуючи різні юридичні терміни для позначення протиправної та правомірної поведінки. Автори дійшли висновку, що вказівка на «незаконність» розголошення інформації у тексті кримінального закону вжито некоректно, оскільки регуляторами правомірності поведінки особи можуть стати і інші фактори (нормативні акти локальної дії, правозастосовні акти, воля володільця інформації тощо). Запропоновано виключити із диспозицій статей 145, 182, 232, 232-1, 361-2 КК України відповідну ознаку, а також уніфікувати термінологію кримінального закону у частині позначення діяння.

Ключові слова: інформація з обмеженим доступом, таємна інформація, розголошення інформації, бланкетна диспозиція, змішана протиправність

Актуальність.

Велика кількість диспозицій статей Особливої частини КК України містить у собі вказівку на незаконність певних дій (ч.4 ст.143 КК України: «Незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини», ч.1 ст. 146 КК України: «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» та ін.). Не минуло це позначення і групу кримінальних правопорушень, що посягають на так звану інформаційну безпеку, зокрема, шляхом розголошення певних відомостей («незаконне...поширення конфіденційної інформації про особу» у ч.1 ст. 182 КК України; «незаконне розголошення, передача або надання доступу до інсайдерської інформації» у ч.1 ст.232-1 КК України). Є також випадки, де у назві статті (ст.145, 232 КК України) вказується про незаконність розголошення, однак у диспозиції вже ця ознака відсутня. Окрім цього, у ряді статей КК України міститься термін «розголошення» без вказівки на незаконність (ст.ст.132, 159, 168, ч.2 ст.209-1, 328, 381, 387, 422 КК України). За цих умов спостерігається невизначеність у самому змісті поняття «розголошення», оскільки законодавцем однозначно не зазначено, чи позначає цей термін лише протиправні діяння, чи також може вказувати на законні випадки поширення інформації. Такий стан тексту кримінального закону порушує принципи законодавчої техніки, зокрема принцип адекватності мовних засобів сутності та змісту нормативної регламентації, а тому потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми законодавчої техніки у частині нормативного закріплення юридичних складів кримінальних правопорушень щодо розголошення інформації

з обмеженим доступом були розглянуті у працях В.В. Балабко, Т.Ю. Вислоцької, О.П. Горпинюк, О.О. Дудорова, Л.К. Карпенко, О.Е. Радутного, З.А. Тростюк, Г.В. Чеботарьової та інших. Однак вказані дослідження стосувалися положень кримінального законодавства щодо окремих видів інформації з обмеженим доступом. Разом із тим, задля забезпечення системності кримінального закону необхідним є узагальнююче дослідження, яке стосується усіх випадків кримінально-караного розголошення інформації з обмеженим доступом.

Метою дослідження є здійснення порівняльно-правового аналізу нормативної регламентації у кримінальному законі та у джерелах регулятивного законодавства проявів розголошення інформації з обмеженим доступом задля техніко-юридичного вдосконалення КК України.

Результати.

У науковій літературі підкреслюється, що одним із мовних інструментів для відсилки до галузевого законодавства (позначення бланкетності диспозиції) є використання ознаки незаконності у диспозиції статті (Ус, 2018: 183; Яремко, 2010: 254–255, 331). При цьому, вчені підкреслюють, що бланкетний характер диспозиції повинен бути обґрунтований, має застосовуватися лише там, де описати ознаки злочину складно в силу чисельності регулюючого нормативного матеріалу, чи навіть неможливо або недоцільно (Яремко, 2010: 330). Водночас, О. О. Дудоров наголошує на тому, що при всіх вадах існування бланкетності у кримінальному праві ґрунтується на системному характері права і взаємозв'язку його галузей і норм, відповідає вимогам стабільності і компактності КК, а тому є не просто доціль-

ним, а неминучим (Дудоров, 2009: 259), пропонуючи при цьому все ж збільшення питомої ваги описового елемента в описово-бланкетних диспозиціях норм КК, закріплення у них достатньої кількості криміноутворюючих ознак. З огляду на це слід з'ясувати, чи є необхідною вказівка на незаконність при визначенні розголошення певної інформації як злочину, чи існують випадки «законного розголошення даних».

Всього у чинному КК України для опису діяння юридичних складів розголошень інформації з обмеженим доступом¹ у назві чи диспозиції відповідних норм вжито вказівку на незаконність 7 разів (ст.ст. 145, 182, 232, 232-1 КК України), на несанкціонованість – 2 рази (ст. 361-2 КК України), інші 21 юридичні склади кримінальних правопорушень відповідні вказівки не містять. Таким чином, у 30 % випадків законодавець вжив у тексті кримінального закону для опису діяння терміни «незаконний», «несанкціонований».

У цьому контексті З.А. Тростюк вказує, що в інших (крім ст. 145 КК) випадках розголошення певної таємниці (наприклад, ст.ст. 168, 232, 381 КК) законодавець не вказує на незаконність цих діянь, і це правильно, «оскільки на незаконність діянь доцільно вказувати лише у тому випадку, коли певні дії можуть бути правомірними за певних умов...» (Тростюк, 2003: 68).

Г.В. Чеботарьова у своїй монографії, присвяченій кримінально-правовій охороні правопорядку в сфері медичної діяльності, зазначає, що відсутність у диспозиціях ст.ст. 132, 145 КК вказівки на незаконність розголошення відомостей, що є предметами злочинів, передбаче-

них цими нормами, може призвести до хибного висновку стосовно абсолютного захисту певних відомостей і неможливості їх повідомлення стороннім особам в будь-якому випадку (Чеботарьова, 2011: 312). Дослідниця вважає, що оскільки розголошення відомостей, що є предметами злочинів, передбачених ст.ст. 132, 145 КК, може бути за певних умов правомірним, цю обставину обов'язково необхідно підкреслити вказівкою в заголовках та диспозиціях зазначених статей на незаконність відповідних діянь (Чеботарьова, 2011: 318). Аналогічну позицію висловила також Л.К. Карпенко щодо ст. 145 КК України (Карпенко, 2006: 116).

На противагу цьому В.В. Балабко відзначає, що чинне законодавство України для позначення випадків правомірної передачі інформації, що становить лікарську таємницю, використовує термінологію, відмінну від поняття розголошення. Наприклад, у ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу» говориться про передачу відомостей про стан психічного здоров'я особи, а у ст. 26 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» – про надання відомостей про зараження особи інфекційною хворобою, проведені медичні огляди тощо. Відповідно до ст. 30 Сімейного кодексу України наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. У ст. 18 Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» йдеться про те, що у разі звільнення хворого на туберкульоз з місць позбавлення волі (арештного дому) установа виконання покарань, в якій такий хворий відбував покарання, повідомляє про клінічну та диспансерну категорію його захворювання відповідний протитуберкульозний

¹ ст. 111, ст. 114, ст. 132, ст. 145, ч. 1 ст. 159, ч. 2 ст. 159, ч. 1 ст. 163, ч. 2 ст. 163, ч. 1 ст. 168, ч. 2 ст. 168, ч. 1 ст. 182, ч. 2 ст. 182, ч. 2 ст. 209-1, ст. 232, ч. 1 ст. 232-1, ч. 3 ст. 232-1, ч. 4 ст. 232-1, ч. 1 ст. 328, ч. 2 ст. 328, ч. 1 ст. 330, ч. 2 ст. 330, ч. 1 ст. 361-2, ч. 2 ст. 361-2, ч. 1 ст. 381, ч. 2 ст. 381, ч. 1 ст. 387, ч. 2 ст. 387, ч. 3 ст. 387, ч. 1 ст. 422, ч. 3 ст. 422 КК України.

заклад. Таким чином, вчена доходить до висновку, що зворот «незаконне розголошення», який нерідко використовується у літературі, видається некоректним і неприйнятним (Балабко, 2012: 86), а тому автор пропонує уточнити назву ст. 145 КК, вилучивши з неї слово «незаконне».

О.Е. Радутний у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що формулюючи диспозицію статті 213 КК України, законодавець прямо вказав на незаконний характер дій лише щодо використання, хоча з назви статті випливає, що ознака незаконності має відноситися і до збирання відомостей, що становлять комерційну таємницю (Радутний, 2002: 119). Автор вважає, що відсутність вказівки на незаконність збирання інформації у диспозиції ст.231 КК України може призвести до труднощів при кваліфікації, адже чинне законодавство містить цілу низку норм, які передбачають правомірність отримання (збирання, ознайомлення) з метою використання, а так само і використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (Радутний, 2002: 120). А тому дисертант пропонує винести ознаку незаконності на початок речення, тим паче, що саме запропонований ним варіант був втілений у диспозиції ст. 148-6 КК України 1960 року (Радутний, 2002: 122).

У даному контексті необхідним є також аналіз положень регулятивного законодавства. Із наявних у кримінальному законі 16 видів інформації з обмеженим доступом, які виступають предметом посягання кримінальних правопорушень-розголошень, у регулятивному законодавстві у 12 випадках визначена можливість правомірного розкриття відповідних відомостей. Не передбачено відкриття інформації третім особам (невизначеному колу) лише щодо державної таємниці, таємниці голосування, а також відомостей опе-

ративно-розшукових дій та про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, які на практиці майже завжди становлять державну таємницю.

Показовим прикладом правомірного розкриття інформації є ситуація, визначена у ст. 228 СК України: «Відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною справою чи кримінальним провадженням».

Законодавство передбачає також декілька випадків легального розкриття комерційної таємниці, а саме випадки використання відповідних майнових прав на комерційну таємницю як об'єкт інтелектуальної власності, а також органами державної влади, коли це необхідно для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання (ст.ст. 155, 162 ГК України, ст.ст. 420, 505-508 ЦК України).

При цьому, слід також звернути увагу на те, що протиправним розголошення інформації може стати не лише в силу прямої законодавчої вказівки, а також завдяки іншим «регуляторам» як-то дозвіл володільця інформації (наприклад, особи, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею), судове рішення (наприклад, щодо відомостей про результати тестування на ВІЛ), позитивна оцінка (можливість обмежити доступ) розпорядником інформації за так званним «трискладовим тестом» (ч.2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

У використаних у тексті кримінального закону випадках (ст.ст. 145, 182, 232-1, 361-2 КК України) такими «регуляторами» можуть бути, окрім закону, також згода на розголошенні особи, якої стосується лікарська таємниця чи

конфіденційна інформація, володільця інформації, яка міститься в інформаційно-телекомунікаційних системах, рішення суду, згода Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Таким чином, вказівка на незаконність у цих випадках не є доречною.

Разом із тим, необхідно звернути увагу на використану законодавцем юридичну термінологію для позначення правомірної та протиправної діяння. На жаль, абсолютної єдності термінології не спостерігається – всього у регулятивному законодавстві використано 7 різних слів та словосполучень для позначення відповідної протиправної поведінки у відповідній сфері (розголошення, передача, порушення таємниці, поширення, розкриття, повідомлення, несанкціоновані дії), із яких найчастіше вжито все ж таки термін розголошення (66,67 %). Щодо позначення правомірних випадків розкриття інформації з обмеженим доступом, то вжито 9 різних слів (порушення таємниці, опублікування, видання, надання, передача, поширення, розкриття, розголошення, оприлюднення), із них найчастіше – надання та видання (всього 23,81 %). Термін розголошення для позначення правомірної поведінки вжито лише у трьох випадках. При цьому, у відповідних випадках для позначення протиправної поведінки також вжито цей термін (таємниця досудового розслідування, комерційна таємниця, таємниця приватного життя). Такий стан регулятивного законодавства не можна вважати досконалим, очевидна потреба у позначенні різними термінами правомірної та протиправної поведінки щодо розголошення інформації з обмеженим доступом, що на даний час реалізовано у 75 % випадків.

Таким чином, помічається тенденція, за якої у кримінальному законі у третині випадків наявна вказівка на незаконність діяння щодо розголошення інформації з обмеженим доступом (30 % випадків), а у регулятивному законодавстві здебільшого використовується диференційована термінологія для позначення неправомірної (розголошення у 66,67 % випадків) та правомірної діяння (видання та надання у 23,81 % випадків, передача та розкриття по 19 % випадків).

У літературній українській мові дієслово «розголошувати»² вживається виключно відносно певних відомостей (інформації), а «передавати», «надавати», «розкривати», «поширювати» можуть також позначати діяння щодо предметів чи нематеріальних об'єктів (наприклад, розкрити карти, передати естафету, надати значення, поширювати запах тощо). Заради справедливості слід відмітити, що за тлумачним словником української мови термін «розголошувати» може позначати як правомірну, так і протиправну поведінку («то вона й розголосила скрізь, що дівчина, яка ніби приїхала погостити до неї, - це синова наречена», «не розголошуйте якийсь час нікому, що ми тут знайшли») (Великий тлумачний словник..., 2005: 709, 906, 1098, 1238, 1247; Словник.ua).

Висновки і перспективи.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що використання на рівні ст.ст. 145, 182, 232-1, 361-2 КК України (назв та диспозицій) вказівки на «незаконність» та «несанкціонованість» є недоречним та неправильним, оскільки окрім закону, «регуляторами» правомірності розголошення інформації можуть бути також згода особи, якої стосується

² У двох значеннях: 1. піддавати розголосі, обнародувати що-небудь; 2. пускати чутку, поговор.

лікарська таємниця чи конфіденційна інформація, володільця інформації, яка міститься в інформаційно-телекомунікаційних системах, рішення суду, згода Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Альтернативним шляхом для розмежування правомірної та протиправної поведінки у цій сфері є використання різних термінів для позначення відповідних проявів поведінки. При цьому, на нашу думку, найбільш влучним терміном для позначення протиправної поведінки є вживання терміну «розголошення», а для правомірної – «розкриття». Таке термінологічне (техніко-юридичне) вдосконалення текстів КК України та регулятивного законодавства, зокрема КПК України, ЦК України та ГК України, сприятиме реалізації принципу адекватності мовних засобів сутності та змісту нормативної регламентації, а відтак і правовій визначеності як складової принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Ус О.В. Кваліфікація злочину, передбаченого бланкетною диспозицією. Право і суспільство. 2018. №2. С. 179–186.
2. Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції, що стосуються суспільно небезпечних наслідків та факультативних ознак об'єктивної сторони злочину. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. №2. С. 327–336.
3. Дудоров О.О. Про місце бланкетної диспозиції норми кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину. Вісник Академії адвокатури України. 2009. Ч. 1 (14). С. 257–260.
4. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. Київ: Атіка, 2003. 144 с.
5. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності: монографія. Київ: КНТ, 2011. 616 с.
6. Карпенко Л. Особенности уголовной ответственности за разглашение врачебной тайны: сравнительно-правовой анализ. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 10. С. 113–116.
7. Балабко В.В. Кримінальна відповідальність медичних працівників за злочини проти життя та здоров'я особи: дис. канд. юр. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 315 с.
8. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю: дис. канд. юр. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 204 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Словник.ua – тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnkyk.ua> (дата звернення: 12.04.2021 р.).

References

1. Us, O.V. (2018) Kvalifikatsia zlochinu, peredbachenoho blanketnoyu dispositsiyeyu. Pravo i suspilstvo [Qualification of the crime provided by the blanket disposition. Law and society], 2: 179-186 (in Ukrainian).
2. Yaremko, H.Z. (2010) Blanketni dispositsiyi, yaki stosuyutsa suspilno-nebezpechnih naslidkiv ta fakultativnih oznak obiektyvnoyi storoni zlotchinu. Naukovii visnik Lvivskoho derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav [Blank disposition concerning socio-dangerous consequences and optional characteristics of the objective structure of a crime. Scientific Herald of the Lviv State University of Internal Affairs], 2: 327-336 (in Ukrainian).
3. Dudorov, O.O. (2009) Pro mistce blanketnoi dispositsii normi kriminalno-pravovoi zaboroni u konkretizatsii zmistu skladu zlotchinu. Visnik Akademii advokaturi Ukraini [About the place of the blanket disposition of the norm of criminal-legal prohibition

- in the concretization of the content of the crime. Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine], 1 (14): 257-260 (in Ukrainian).
4. Trostiuk, Z.A. (2003) Poniatiyniy aparat Osoblivoi chastini Kriminalnoho kodeksu Ukraini [Conceptual apparatus of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv:Atika, 144 (in Ukrainian).
  5. Tchebotariova, H.V. (2011) Kriminalno-pravo-va ohorona pravoporiadku v sferi medichnoi dialnosti [Criminal law protection of order in the field of medical activity], Kyiv:KNT, 616 (in Ukrainian).
  6. Karpenko, L. (2006) Osobennosti uholovnoy otvetstvennosti za razhlyashenie vrachebnoy tayni: sravnitelno-pravovoy analiz [Features of criminal liability for disclosure of medical secrets: a comparative legal analysis], 10: 113-116 (in Russian).
  7. Balabko, V.V. (2012) Kriminalna vidpovidalnist medichnih pratsivnikov za zlotchini proti zhittia ta zdorovia osobi [Criminal liability of medical workers for crimes against life and health of a person] PhD, Kyiv, 315 (in Ukrainian).
  8. Radutnii, O.E. (2002) Kriminalna vidpovidalnist za nezakonne zbyrania, vykorystania ta rozholoshennia vidomostey, scho stanoviat komertsyynu tayemnistu [Criminal liability for illegal collection, use and disclosure of information constituting a trade secret] PhD, Kharkiv, 204 (in Ukrainian).
  9. Velykyi tlmachniy slovnik sutchasnoi ukrainskoi movi [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (2005) / ed. V.T.Busel. Irpin: VTF «Perun», 1728 (in Ukrainian).
  10. Slovník.ua - tlmachniy slovník ukrainskoi movi [Dictionary.ua - an explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <https://slovník.ua> (in Ukrainian).

O.S. Yara & T.Y. Prokopchuk (2021). FEATURE OF ILLEGALITY IN BLANKET DISPOSITIONS OF CRIMINAL OFFENSES COMPOSITION REGARDING DISCLOSURE OF INFORMATION WITH LIMITED ACCESS. *Law. Human. Environment*, 12(1): 166-172. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.019>.

Summary. The level of functioning of the legal system in any state directly depends on the improvement of the mechanism of legal regulation as well as the mechanism of law enforcement activities. The accuracy of the transition of normative provisions within the framework of specific subjective rights and legal obligations, in the context of criminal law, the definition of grounds for criminal prosecution of an individual is one of the guarantees of consolidation of the rule of law. The central place among the means that facilitate to this is occupied by legal technique.

The peculiarities of constructing the dispositions of articles 111, 114, 132, 145, 159, 163, 168, 182, 209-1, 232, 232-1, 328, 330, 361-2, 381, 387, 422 of the Criminal Code of Ukraine from the technical and legal point of view have been analyzed in the article. It is determined that in a number of situations that are the subject of criminal law protection, regulatory legislation provides for cases of lawful dissemination of information with limited access, using different legal terms to mark illegal and lawful conduct. The authors concluded that the indication of «illegality» of disclosure of information in the text of the criminal law has been used incorrectly, as other factors (local regulations, law enforcement acts, the will of the owner of information, etc.) can become regulators of legality of an individual's behavior. It is proposed to exclude from dispositions of Articles 145, 182, 232, 232-1, 361-2 of the Criminal Code of Ukraine the relevant feature, as well as to unify the terminology of the criminal law in terms of designation of the action.

Keywords: information with limited access, secret information, disclosure of information, blanket disposition, mixed illegality

---

ON THE ISSUE OF CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF THE RIGHTS TO GENDER IDENTITY AND SEXUAL ORIENTATION

S.S. KOVALOVA, PhD (Law),

*Senior Professor at the Administrative and Financial Law Department,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

E-mail: kovalyeva@gmail.com

N.G. SOKOLOVSKA,

Legal work management specialist, «KROM» law firm

E-mail: natascham171@ukr.net

Summary. *The article analyzes the current state of ensuring the right to sexual orientation and gender identity, analyzes regulations, examines the statistics of criminal offenses on this issue.*

To achieve this goal, an analysis of current legislation on the grounds for criminal liability for violation of the rights to sexual orientation and gender identity, examined the results of court proceedings, identified motives for bias.

It is established that there is no aggravating circumstance for violation of the right to sexual orientation and gender identity in the Criminal Code of Ukraine.

The study showed that the current legislation of Ukraine on criminal liability for violation of the rights to sexual orientation and gender identity does not provide a proper solution to this problem. However, given the need for timely decision-making on this issue, there are reasonable proposals: to expand the list of «protected features» that are subject to protection, in particular criminal law; clearly define sexual orientation and gender identity as «protected traits»; to supplement the list of circumstances that aggravate the punishment provided for in paragraph 3 of Part 1 of Art. 67 of the Criminal Code of Ukraine, the grounds for committing criminal offenses based on hatred of sexual orientation and gender identity; for the correct functioning of the provisions of the Criminal Code of Ukraine, it is necessary to give a clear definition of such phenomena as: «intolerance», «sexual orientation», «gender identity» at the legislative level, which will prevent the abuse of these concepts.

Keywords: *intolerance, sexual orientation, gender identity, criminal offenses of hatred, protected traits, violations of rights, motives for prejudice*

Introduction.

The article is devoted to the study of ensuring the right to sexual orientation and gender identity, analyzed regula-

tions and statistics of criminal offenses on this issue.

In modern conditions of society development, tendencies to individualization of the individual, individual human freedom

as a basic value in society, the list of human rights has diversified. Sexual orientation and gender identity are beginning to be perceived as human rights. Therefore, this problem is attracting more and more attention from national institutions.

By ratifying the European Convention on Human Rights and Protocol №12 thereto, our state has prohibited discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity. In addition, the European integration processes taking place in all spheres of public life have also assigned a number of tasks to our state, one of which is to ensure the consolidation of the rights of the LGBT community and the rights to gender identity (Protokol № 12 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny..., 2000).

At the same time, domestic legal science has not yet developed a thorough study on the nature of the right to sexual orientation and gender identity, its content and boundaries. Given the novelty, the lack of comprehensive research on the rights to sexual orientation and gender identity, the problem of liability for violations of these rights is relevant and requires proper research.

Analysis of recent research and publications.

There are currently no special comprehensive studies on the current problems of establishing liability for violations of the rights to sexual orientation and gender identity. The right to sexual orientation and gender identity has been studied by legal scholars only in certain aspects and in accordance with the specific objectives of research conducted by scholars in different periods. It was not the subject of a comprehensive thorough study, which led to the lack of generally accepted approaches to the disclosure and solution of this

problem. However, the issue of ensuring the rights to sexual orientation and gender identity is reflected in the works of such scholars as O.E. Avramova, O.G. Asmolova, O.V. Batanova, S.M. Breus, D.O. Vovka, V.S. Gerbut, O.R. Dashkovskaya, M.I. Kozyubra, A.M. Kolodiya, T.M. Melnyk, Y.K. Tovpeko and others.

The purpose of the article.

Establishing the state of modern legislation of Ukraine on criminal liability for violation of the rights to sexual orientation and gender identity. Substantiation of proposals to improve the current criminal legislation on these issues.

Results.

According to the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the state, the state is accountable to man for his activities. The establishment and protection of human rights and freedoms is the main duty of the state (Article 3); everyone has the right to respect for his dignity (Article 28, paragraph 1) (Konstytutsiia Ukrainy, 1996).

The state, fulfilling its main duty – the assertion and protection of human rights and freedoms – must not only refrain from violations or restrictions of human rights and freedoms, but also take appropriate measures to ensure their full realization by all those under its jurisdiction. To this end, the legislator must ensure effective legal regulation and create mechanisms necessary to meet human needs and interests. In view of the above, the state should not only refrain from actions that violate constitutional rights and free-

doms, but also introduce legislation that would ensure a proper response to the commission of the offense.

One of the main goals of the National Strategy in the field of human rights, approved by the Presidential Decree of August 25, 2015 № 501/2015, is to create an effective system for preventing and combating discrimination. The Criminal Code of Ukraine contains a number of articles in the General (Article 67) and Special Parts (Articles 115, 121, 122, 126, 127, 129, 294), which provide for more severe punishment for criminal offenses committed on the grounds of racial, national or religious intolerance (which are hate crimes), and Article 161 of the Criminal Code, which establishes criminal liability for inciting national, racial or religious hatred and enmity. Thus, despite the fact that the concept of «hate crime» is absent in Ukrainian law, in fact, this category of crimes is recognized by the legislator, but only for the three reasons mentioned. If the criminal offense was committed on the grounds of intolerance of a person's sexual orientation or gender identity, the current legislation does not provide for a more severe punishment for him, and thus does not recognize it as a «hate crime».

Gender equality is one of the components of the development and formation of democracy. Establishing such equality not only *de jure*, but also *de facto* requires overcoming gender stereotypes and ensuring equal distribution of social, political and economic opportunities.

The Council of Europe's Gender Equality Strategy 2018–2023 states that gender equality implies equal rights for women and men, girls and boys, as well as their equal importance, opportunities, responsibilities and participation in all spheres of public and private life. It also means equal access of women and men to resources and the distribution of these

resources between them (Stratchiia hendernoi..., 2018).

However, the achievement of these goals is not possible without the development and implementation of appropriate legal regulation at both international and national levels. Legal regulation of gender relations is necessary for their harmonious formation and elimination of shortcomings that can lead to a stereotype of the role of one or another sex in certain spheres of public life.

By signing an Association Agreement with the EU in 2014, Ukraine has committed itself to guaranteeing equal opportunities for women and men in all areas. The values of gender equality and non-discrimination are enshrined in the UN Charter, the UN Sustainable Development Goals, the Beijing Declaration and the Platform for Action.

Ukraine has ratified the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and its Optional Protocol. There are a number of domestic regulations that focus on gender equality – the State Social Program for Equal Rights and Opportunities for Women and Men, the Strategy and Action Plan in the field of human rights, the National Action Plan to implement the UN Security Council resolution. We can summarize that a lot of work has been done in recent years, but the movement for the protection of human rights requires constant progress (Suslova & Holub, 2019).

The Parliamentary Assembly of the Council of Europe notes that sexual orientation is part of everyone's identity, which includes heterosexual, bisexual and homosexual orientations. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe also notes that the latter is not prosecuted in any of the member states of the Council of Europe. The concept of «sexual orientation» from the XX century, increasingly used in

the context of human rights protection and anti-discrimination. Adoption in 1981 by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of Resolution 756 (1981) on discrimination against homosexuals, which recognized the right to sexual self-determination, as well as the further removal of homosexuality from the list of disorder codes following the 1990 revision of the International Statistical Classification of Diseases and Problems, developed by the World Health Organization have become the starting point for the legal protection of LGBT people against discrimination and harassment (Tovpeko, 2017). The gradual process of evolution of the content and scope of rights and freedoms towards their expansion in accordance with the level of public life in the spectrum of sexual orientation is currently underway.

Obviously, the process of developing comprehensive anti-discrimination legislation cannot be rapid. However, based on current realities and in the context of intensifying Ukraine's international cooperation with the European Union, the demand of Ukrainian society to increase the effectiveness of the mechanism for protecting citizens from discrimination, including on the grounds of sexual orientation, is clear (Tovpeko, 2017).

What is a criminal offense based on hatred. These are criminal offenses caused by intolerance of certain groups in society.

Examining the data of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), it can be noted that such criminal offenses have two elements:

the action is a criminal offense under criminal law;

the motive for a criminal offense is prejudice against a certain group of people.

Motivation by prejudice means that the offender has chosen the object of the criminal offense because of its protected features. A protected trait is a basic trait

common to a group of individuals – race, religion, ethnicity, language, sexual orientation or gender identity, and so on.

There is no universal list of protected features in the world. However, for European states, the basis for determining the set of grounds for bias is Article 14 of the European Convention on Human Rights, which is binding on Ukraine (sex, race, color, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status) and Article 21 of the EU Charter of Fundamental Rights (race, color, ethnic or social origin, genetic characteristics, language, religion or belief, political or any other opinion, belonging to a national minorities, property, birth, disability, age or sexual orientation). The case law of the European Court of Human Rights (a body of the Council of Europe of which Ukraine is a member) and the European Court of Justice (an EU body whose practice should be guided in terms of integration with the European Union) is also often used as a guide.

The concept of «hate crime» does not exist in Ukrainian criminal law. An analysis of the Criminal Code reveals that criminal offenses of hatred in Ukraine are intentional acts aimed at inciting national, racial or religious hatred and hatred, humiliating national honor and dignity or insulting the feelings of citizens in connection with their religious beliefs, as well as direct or indirect restriction of citizens' rights on the grounds of race, color, political, religious and other beliefs, sex, ethnic and social origin, property status, place of residence, language or other grounds.

However, in our opinion, the motives of bias that exist in the current criminal law, it would be appropriate to expand, taking into account the experience of European countries. It was Bill 3316 that proposed to expand the list of «grounds for hatred» by

adding intolerance to a person's sexual orientation or gender identity, and to establish that the motive for hatred should always be an aggravating circumstance.

Criminal offenses committed on the basis of hatred have serious consequences. After all, they not only have a negative impact on each individual victim, but also create a general psychological shock for all who belong to a certain social group. In other words, these criminal offenses are reports that all such people are in danger, are undesirable members of society and should live in fear for their lives, health or property. Remaining unpunished, such criminal offenses create an atmosphere of general fear in society, because, one way or another, everyone belongs to a certain social group, and therefore can potentially become a victim. In addition, the perpetrators who are not brought to justice see in the state's inaction a tacit agreement with the rejection and prejudice against a certain social group, and therefore receive, in our opinion, an unspoken sanction for such offenses. Therefore, the clearer the legislation defines what is a criminal offense of hatred, and the more detailed the protected features, the motives of bias, the more effective will be not only the state penal policy, but also, accordingly, the policy of protection of victims.

Also, the legally defined protected features are the basis for the collection of official statistics on the number of criminal offenses committed on the basis of intolerance.

Meanwhile, Ukrainian criminal law does not establish grounds for prejudice on the grounds of sexual orientation and gender identity.

On April 9, 2020, the Verkhovna Rada introduced Bill № 163316 (On Amendments to the Criminal Code of Ukraine (on Combating Hate Crimes on the Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity).

The law proposed criminalizing intolerance, public appeals, and degrading treatment based on sexual orientation or gender identity.

In addition, the bill provided for the introduction of «sexual orientation and gender identity» as an aggravating circumstance in the article of the Criminal Code relating to violence (Articles 67, 115, 120, 121, 122, 126, 127, 129, 293, 294 of the Criminal Code). (Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy № 3316, 2020).

The purpose of the draft Law was to improve the provisions of the Criminal Code of Ukraine on the procedure for prosecuting criminal offenses against human life and health, committing intolerance on the grounds of sexual orientation or gender identity.

The draft law proposed to supplement Article 67 of the Criminal Code of Ukraine with such a circumstance that aggravates the punishment for committing a criminal offense on the grounds of sexual orientation of a person or his gender identity. also, it was envisaged that such a feature would become mandatory for the court to take into account in criminal proceedings.

In addition, the bill provided for the addition of Articles 115, 121, 122, 126, 127, 129, 293, and 294 of the Criminal Code of Ukraine with such separate motives for committing relevant criminal offenses as intolerance to sexual orientation (group of persons) or gender identity (Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy № 3316, 2020).

It was envisaged to supplement the Criminal Code of Ukraine with a new Article 161-1 (Public appeals to hostility, violence, persecution or humiliation on the grounds of sexual orientation or gender identity).

However, despite the compliance of the bill with EU law and the Association Agreement, namely:

– Article 1 p.e of the Association Agreement stipulates that Ukraine and the EU have agreed to strengthen cooperation in the field of justice, freedom and security in order to ensure the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms, as in accordance with Article 2 of Section I of the Agreement, respect for democratic principles, human rights and fundamental freedoms, and respect for the rule of law must form the basis of the domestic and foreign policies of the Parties and are fundamental elements of this Agreement. Also Art. 4 of Chapter II of the Association Agreement stipulates that one of the objectives of the political dialogue between the Parties is to strengthen respect for democratic principles, the rule of law, human rights and fundamental freedoms, including the rights of persons belonging to national minorities, and non-discrimination. minorities, and respect for diversity, as well as contributing to the consolidation of domestic political reforms. In Art. 14 of Chapter III states that in the framework of cooperation in the field of justice, freedom and security, the Parties attach special importance to strengthening the rule of law and strengthening institutions at all levels in the field of governance in general and law enforcement and judicial authorities in particular. Thus, the norms proposed in the bill, which provide for the protection of human rights and punishment for their violation, namely for various manifestations of «intolerance to sexual orientation or gender identity» are in line with the objectives of the Association Agreement.

The provisions of the draft law are in line with Article 10 of the Treaty on the Functioning of the European Union, which states that EU efforts are aimed at combating discrimination based on sex, racial or ethnic origin, religion or belief, (physical or mental) disability, age or sexual orientation;

– Art. 21 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union prohibits any discrimination based on sex, race, color, ethnic or social origin, genetic characteristics, language, religion, beliefs, political or other opinion, belonging to a national minority, financial status, origin, incapacity, age or sexual orientation, genders identity.

In their opinion, the available official statistics on criminal offenses on the grounds of sexual orientation and gender identity do not reflect the real state of affairs in this area, and therefore there are no criminal offenses on the above grounds.

After all, the National Contact Point from Ukraine on Hate Crimes contains data only for 2015 and mentions only one case of initiation of criminal proceedings under the article «Hooliganism» on the grounds of sexual orientation and eight cases of criminal offenses under other articles of the Criminal Code, in which the motives of intolerance on this basis are viewed. The annual report of the Parliamentary Commissioner for Human Rights on the state of observance of human and civil rights and freedoms in Ukraine for 2019 states that «since the beginning of 2019, the Commissioner has considered 29 reports of discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity, and opened 28 lawsuits. on this issue.»

It also noted that the results of the Commissioner's monitoring of the rights and freedoms of the LGBT community show that the situation in preventing and combating discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity has not changed significantly compared to previous years (Zvit Upovnovazhenoho VRU z prav liudyny..., 2019). At the same time, in 2019 alone, the experts of the Our World Center recorded more than 320 criminal offenses committed on the

basis of homophobia, transphobia, discrimination, as well as other violations of LGBT rights in Ukraine. (Zvit za rezultatamy doslidzhennia: Opytuvannia hromadskoi ..., 2019). In the annual «Rainbow Europe» rating on the situation with the protection of gender identity and sexual orientation on the continent, Ukraine ranked 35th out of 49. It should be noted that the situation is not better with the investigation of hate crimes based on homophobia or transphobia, gender identity. Investigators ignore these motives in committing criminal offenses, classifying them mostly as ordinary hooliganism or other criminal offense without aggravating circumstances, do not initiate criminal proceedings under Article 161 of the Criminal Code, which is currently the only way to take such motives into account when sentencing.

In January-December 2019, the Prosecutor General's Office of Ukraine registered 184 criminal offenses committed on the grounds of racial, national or religious intolerance, while in 85 cases the criminal proceedings were closed and not brought to court.

According to judicial statistics of Ukraine, in 2019 the number of court cases under Article 161 of the Criminal Code of Ukraine was nine, and the number of persons in court was 10. Of these, four people were convicted at the end of the year in four cases. Instead, the proceedings in six cases are closed.

A study of the jurisprudence on this issue shows that even when an investigator initiates criminal proceedings under Article 161 of the Criminal Code, it almost never leads to charges under this article in court. The existing criminal legislation, in our opinion, is not adapted for the correct classification of criminal offenses of hatred on any grounds other than «race», «nationality», «religious beliefs».

Conclusions and Prospects.

The study showed that the current legislation of Ukraine on the definition of liability for violations of the rights to sexual orientation and gender identity does not provide a proper solution to this problem. However, given the need for timely decision-making on this issue, in our opinion, it is appropriate:

expand the list of «protected features» that are subject to protection, including criminal law;

clearly define sexual orientation and gender identity as «protected traits»;

to supplement the list of circumstances that aggravate the punishment provided for in paragraph 3 of Part 1 of Art. 67 of the Criminal Code of Ukraine, the grounds for committing criminal offenses based on hatred of sexual orientation and gender identity;

for the correct functioning of the provisions of the Criminal Code of Ukraine, it is necessary to give a clear definition of such phenomena as: «intolerance», «sexual orientation», «gender identity» at the legislative level, which will prevent the abuse of these concepts.

References

1. Protokol №12 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny y osnovopolozhnykh svobod (2006): Mizhnarodnyi dokument 04.11.2000 № 12. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 32, 2376: 36909/2006 (in Ukrainian).
2. Konstytutsiia Ukrainy 28.06.1996 № 254k/96-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#-Tex1> (in Ukrainian).
3. Stratehiia hendernoï rivnosti Rady Yevropy na 2018–2023. Available at: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (in Ukrainian).
4. Suslova, I.M. & Holub, O.A. (2019). Hender-na rivnist yak tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy.

- Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy, 2: 152–156 (in Ukrainian).
5. Tovpeko, Ya.K. (2017). Realizatsiia konstytutsiino-pravovykh norm pro prava liudyny shchodo seksualnykh menshyn: porivnialno-pravove doslidzhennia. Kyiv (in Ukrainian).
  6. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (shchodo protydiei zlochynam na hrunti nenavysti za oznakamy seksualnoi oriantatsii ta hendernoii identychnosti) reistr. № 3316 09.04.2020. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68552 (in Ukrainian).
  7. Zvit Upovnovazhenoho VRU z prav liudyny. Available at: <http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/zvit%20za%2019> (in Ukrainian).
  8. Zvit za rezultatamy doslidzhennia: «Opytuvannia hromadskoi dumky dlia vyznachennia suspilnoho spryiniattia LHBT ta shliakhiv yoho polipshennia». Available at: <https://gay.org.ua/blog/2020/04/27/zvit-pro-zlochyny-na-grunti-nenavystiskoieni-za-oznakamy-sohi-v-ukraini-u-2019-r-dlia-shchorichnoho-zvitu-bdiplobsie> (in Ukrainian).

С.С. Ковальова & Н.Г. Соколовська (2021). ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СЕКСУАЛЬНУ ОРІЕНТАЦІЮ. Право. Людина. Довкілля, 12(1): 173-180.
<https://doi.org/10.31548/law2021.01.020>.

Анотація. У статті аналізується сучасний стан забезпечення права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, проаналізовано нормативно-правові акти, досліджена статистика кримінальних правопорушень із зазначеної проблеми.

Для досягнення поставленої у роботі мети проведено аналіз діючого законодавства щодо підстав встановлення кримінальної відповідальності за порушення прав на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, досліджено результати розгляду судових справ, визначено мотиви упередженості.

Встановлено, що обтяжуюча обставина за порушення права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність в КК України відсутня.

Проведене дослідження засвідчило, що чинне законодавство України щодо визначення кримінальної відповідальності за порушення прав на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність не забезпечує належне вирішення цієї проблеми. Проте, зважаючи на необхідність здійснення своєчасного прийняття рішень з цього питання обґрунтовані пропозиції: розширити перелік «захищених ознак», які підлягають охороні, зокрема кримінальним законодавством; чітко визначити сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність як «захищених ознак»; доповнити перелік обставин, які обтяжують покарання, передбачених п. 3 ч.1ст. 67 КК України, підставами скоєння кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті до сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; для коректного функціонування положень КК України необхідно дати чітке визначення таким явищам, як: «нетерпимість», «сексуальна орієнтація», «гендерна ідентичність» на законодавчому рівні, що унеможливить зловживання даними поняттями.

Ключові слова: нетерпимість, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, кримінальні правопорушення ненависті, захищені ознаки, порушення прав, мотиви упередження

FEATURES OF RESPONSIBILITY FOR DISCLOSURE OF STATE SECRETS IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

L.V. HBUR, PhD (Law),
assistant of the department of administrative financial law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: liusiagbur@ukr.net

Summary. *The article provides a comparative legal analysis of the responsibility for the disclosure of state secrets in Ukraine and foreign countries.*

It is taken into account that information that is a state secret is extremely important for society and the state. In addition, they need special and vigilant protection from law enforcement, government agencies and civil society and each individual.

It is emphasized that in modern conditions of global information network development the problems of solving access to information, as well as effective use of state information resources, which also includes information with limited access and the establishment of order to assign information from one category to another, become relevant. The legal institution of state secrets is developed in most countries of the world, where it occupies a special place and is under close attention of the state.

It was found that the legislation of the three studied states (USA, UK, Germany, first of all divides the information into three blocks, and according to the degree of confidentiality of information, measures and the degree of protection of information are determined.

It is concluded that a promising way to protect state secrets and distinguish it from classified information will be to adopt the experience of three separate blocks of information, namely: especially classified information, the disclosure of which provides the highest level of punishment, classified information, responsibility for which should also be expressed and enshrining in the Criminal Code of Ukraine and confidential information, for the disclosure of which to establish administrative liability,

Keywords: *information, state secret, secret information, confidentiality, criminal liability*

Introduction.

In modern conditions of global information network development, the problems of solving access to information, as well as the effective use of public information resources, which also includes information with limited access and the establishment of or-

der to assign information from one category to another, are gaining relevance.

Information that is a state secret is extremely important for society and the state. In addition, they need special and vigilant protection from law enforcement agencies, government agencies and civil society and each individual.

It should be noted that the legal institution of state secrets is developed in most countries of the world, where it occupies a special place and is under close attention of the state.

Each criminal offense that is committed is usually enshrined simultaneously in two legal acts, namely in the main legal act governing the object of encroachment and the codified legal act for which criminal liability is provided – the Criminal Code Of Ukraine (hereinafter – the Criminal Code of Ukraine).

Given that Ukraine seeks to be on a par with the world's first powers, there will always be a need to study the functioning of a legal phenomenon through the prism of foreign legislation, including those relating to state secrets, which determines the relevance of this study.

Analysis of recent researches and publications.

Issues of regulatory and legal support of criminal liability for violation of state secrets in Ukraine and foreign countries in some respects have become the subject of research by such scholars as: M.I. Melnik, T.P. Minka, V.I. Borisov, N.O. Gutorova, V.I. Osadchy, M.I. Panov, M.D. Durmanov, V.P. Yemelyanov, S.M. Alfiorov, M.I. Bazhanov, M.I. Khavroniuk, P.L. Fries, W.D. Menshagin, V.O. Navrotsky, O.M. Djuzha, V.Ya. Tatsiy, S.S. Yatsenko, Yu.V. Baulin, O.O. Dudorov, A.V. Savchenko, M.Y. Korzhansky, P.S. Matyshevsky, V.V. Stashis, E.L. Streltsov and others.

The purpose of the article is a comparative analysis of the legal framework for criminal liability for violation of state secrets under the laws of Ukraine and foreign countries.

Results.

The functioning of the institute of state secrets is regulated by a number of regulations. In addition, the Criminal Code of Ukraine (Criminal Code of Ukraine) provides for certain rules that provide criminal protection of state secrets in Ukraine. At the same time, there is a need for unity and consistency of the conceptual apparatus of this institution, as well as the adequacy of its legal regulation and protection.

Thus, such a situation must comply with the general principles of criminal law – justice and equality (Hbur, 2019: 169).

Recognition of the principle of the rule of law, Ukraine's integration into the world community require new approaches to the formation of legal policy. One of the elements of legal policy that allows for the stable development of social relations is criminal law policy (Kovalyova & Shpak, 2015).

To begin with, when conducting any research, it is necessary to note what is the subject of such research, namely a state secret.

According to the main sectoral law on state secrets, the Law of Ukraine «On State Secrets» (hereinafter – the Law of Ukraine), state secrets (hereinafter – classified information) – a type of classified information covering information in the field of defense, economics, science and equipment, foreign relations, state security and law enforcement, the disclosure of which may harm the national security of Ukraine and which are recognized in the manner prescribed by this Law, a state secret and subject to state protection.

Thus, it should be noted that based on this definition is the identification of the concept of state secrets and classified information. In Art. 1 of this Law, the terms «state secret» and «secret information» are used in parallel. It can be said that this is

primarily due to the desire to avoid a tautology in the text of the legislation. However, this use is impractical because the term «classified information» is more general and can be used to describe any public information to which access is restricted.

Yes, in Art. 329 of the Criminal code of Ukraine, the responsibility for loss of the documents containing the state secret is established, loss of documents or other material carriers of the secret information containing the state secret, and also subjects about which information makes the state secret, the person to whom they were entrusted is provided if the loss was the result of a violation of the procedure established by law for the treatment of these documents and other material media of classified information or objects. This example proves that the concept of «classified information» has a broader meaning and covers the concept of «state secret». Although compared to the legislation of other countries, the difference between these two categories is significant.

For comparison, it is sufficient to consider the relevant legislation of several countries – representatives of legal systems belonging to certain families of law. First of all, it is the legislation of Germany (Romano-Germanic legal family), England and the United States (common law family), which differ in their legislation between state secrets and classified information.

The Constitution of Ukraine in Part 1 of Art. 17 declared that the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic and information security are the most important functions of the state, the business of the entire Ukrainian people. This provision of the Basic Law determines the development and implementation of appropriate means of protection of these values. Of course, all these means must be carried out within the legal field. Given the fact

that the XXI century. declared the era of the information society, the protection of information security of any state, including Ukraine, comes to the fore. The most effective tool here is the Criminal Code, the provisions of which are aimed at protecting information, which the state in some way restricts circulation. Information classified as a state secret has the greatest degree of protection.

The National Security Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated 26.05.15 № 287, states that one of the priorities of cybersecurity and security of information resources is to reform the system of protection of state secrets and other information with limited access, protection of state information resources, e-government systems, technical and cryptographic protection of information, taking into account the practice of NATO and EU member states.

Thus, it should be noted that the protection and non-disclosure of state secrets is supported by a large number of regulations.

If we consider international law, which defines the basic provisions on state secrets and their non-disclosure, it is worth focusing on such points.

In the UK, there is a law on the protection of state secrets, which is called «On State Secrets» (Official Secrets Act). This Act was passed in 1989. However, the history of legislation on the protection of state secrets in the UK has its roots in the distant past. It dates back to 1889, when a law of the same name was first passed. The system of protection of state secrets is set out in the manual on protection of state secrets (Manual of Protective Security), on the basis of which ministries develop their own guidelines (Leyland, 1996: 188).

Under current UK law, restricted information can have four levels of secrecy:

«Top Secret»; «Secret» (Secret); «Confidential» (Confidential); «For official use» (Restricted). Information classified as «top secret» includes information the unauthorized disclosure of which could jeopardize the internal stability of the United Kingdom or friendly countries; lead to significant human casualties; could cause significant damage to the effectiveness or security of British or Allied forces or intelligence operations; cause significant damage to relations with friendly governments or cause long-term damage to the economy of the Kingdom (Havronyuk, 2006: 328).

In Germany, restricted information also has similar degrees of secrecy to the United Kingdom: «top secret» (Streng Geheim); «Secret» (Geheim); «Confidential» (VS-Vertraulich). It should be noted that in Germany, state secrets include only information that must be kept secret from foreign states in order to prevent harm to the external security of the Federal Republic. At the same time, information that contains information about the conduct of operational and investigative measures is an official secret and is protected by relevant legislation. Liability for breach of official secrecy is established in Section 28 of the Criminal Code of Germany. Relevant documents containing an official secret are marked «For official use» (VS nur für den dienstgebrauch) («Executive Order 13526...»).

In Germany, the system of protection of state secrets intersects with the general system of protection of important secrets in the field of industry and trade (industrial espionage) and is governed by a number of laws, including: Criminal Code, Anti-Competition Act, Anti-Bribery Ordinance, Federal Law on Data Protection, etc. The German Penal Code, for example, stipulates that state secrets are facts, objects and information available only to a limited number of persons who must be kept secret from foreign

states in order to prevent harm to the external security of the Federal Republic.

Improving the protection of state secrets is carried out in three areas:

- creation of self-help organizations in industry and development of their activities;
- improvement of legislation in the field of protection of state secrets and company secrets;
- strengthening counterintelligence bodies and giving them great powers, including in the field of protection of state secrets («Instruction sheet...»).

It is important to improve the protection of secrets during military research in Germany to strengthen the powers of counterintelligence agencies, and in particular those of its units that fight espionage and protect state secrets, including in industry.

In the system of ensuring the protection of state secrets in the fight against «industrial espionage» of foreign countries, an important role is played by associations of industrialists, the so-called «self-help» organizations. Such organizations include, for example, the «Coordination Center for Industrial Security», established in Cologne in 1969, which solves the problem of ensuring secrecy in the industry of the state («Executive Order 13526...»).

In accordance with para. 1 paragraph. 95 of the Criminal Code of Germany under the «disclosure of a state secret» means the creation of an unauthorized person access or public announcement of a protected state secret, which threatens to cause serious harm to the external security of the Federal Republic. «Unauthorized» is any person who by nature of service or work does not have the right to possess this information. This person may also be recognized as a foreign citizen if he does not meet the criteria of a special addressee (paragraph 94 of the Criminal Code of Germany), ie does not belong to foreign

intelligence or a foreign government. It should be noted that the application of this rule is limited to those cases where the perpetrator has no secret connection with a representative of a foreign government or treason, otherwise such an act is classified as espionage (paragraph 94 of the Criminal Code) («Instruction sheet...»).

As for the Ukrainian provision of state secrets, if the documents for official use are processed in automated systems, then certain security requirements must be met. Namely, the automated system must be equipped with a firewall, in case of connection to the Internet, the list of persons who have access to the automated system must be approved. Ensuring the confidentiality of state secrets and official secrets requires more complete legal elaboration in terms of both criminal law and other branches of law, ensuring more effective implementation of statutory measures to ensure the protection of this information (Shablysta, 2012: 219).

Another state that pays considerable attention to the legal regulation of state secrets and has slightly different provisions from Ukrainian law on its protection is the United States of America (hereinafter – the United States).

In the United States, the system of restricting access to certain information is regulated by the Presidential Decree «Secret Information in the Field of National Security», according to which in the United States there are three levels of secrecy: «top secret», «secret» and «confidential» (Confidential).

Moreover, information with a degree of secrecy «top secret» includes information, the unauthorized disclosure of which may cause significant harm to national security, information with a degree of secrecy «secret» – information whose unauthorized disclosure may cause significant harm to national security, and

information with a degree of Confidentiality «confidential» – information whose unauthorized disclosure could harm national security (Section 1.).

Categories of information that may be classified include information:

- information on intelligence activities (including special activities), intelligence sources and methods or cryptology;
- scientific, technological or economic activities to ensure national security, which provides protection against international terrorism;
- information from foreign governments;
- on military plans, armaments or operations;
- US foreign relations or foreign activities, including confidential sources;
- vulnerabilities and capabilities of national security systems, installations, infrastructures, projects, plans or security services that provide protection against international terrorism or weapons of mass destruction;
- US programs on the safety of nuclear materials and equipment (Leonov, 2009: 21).

Thus, the system of US regulations in the field of protection of classified information is too extensive, complex and cumbersome, which, however, is due to the peculiarities of the common law system, which includes American law. In US law, there is not one, as in Ukraine, but a fairly large number of criminal law, which provides for liability for disclosure of state secrets. Moreover, the criterion for the differentiation of these rules is, first of all, the subject of the crime. In other words, each category of official information corresponds to a separate rule of federal criminal law.

The authors believe that these provisions of American law are unacceptable for the domestic legal system, especially given that the sanctions of the analyzed criminal law of the United States, which provide for

exceptionally large sentences, are almost identical («Federal Criminal Code...»).

Thus, it is possible to say that the legislation of the three studied states first of all divides the information into three blocks, and according to the degree of secrecy of information, measures and the degree of protection of information are determined.

Discussion.

Based on the analysis of the legislation of Great Britain and the USA and the Federal Republic of Germany, it should be concluded that the common law family (Great Britain and the United States) is characterized by more detailed instructions on classifying certain law enforcement information as a state secret. This circumstance is due to the precedent of the Anglo-Saxon legal system, which tends to specify the court decisions (on the protection of operational and investigative information) that can be made in the framework of certain social relations. Legislative protection of state secrets in the United States is close to the British in terms of differentiation of responsibilities depending on the category of disclosed information. The similarity also lies in the fact that the subjects of disclosure of state secrets may be persons who do not have access to such information, ie the so-called private persons. At the same time, American law distinguishes between intentional and negligent disclosure of state secrets and considers them within the framework of certain legal norms.

Thus, we believe that the features of the legislation of the studied countries identified as a result of the comparison can be taken into account during the improvement of the legislation of Ukraine in the field of protection of information with limited access, protection of state secrets.

Another promising way to protect state secrets and distinguish them from classified

information will be to adopt the experience of three separate blocks of information, namely: especially classified information, the disclosure of which provides for the highest degree of punishment, classified information, responsibility for which should also be expressed and enshrined in Criminal Code of Ukraine and confidential information, for the disclosure of which to establish administrative liability.

References

1. Hbur, L. (2019). Current issues of prevention and prevention of juvenile delinquency. *Law. Human. Environment: Scientific and practical journal*, 10(2): 164–169 (in Ukrainian).
2. Kovalyova, S.S. & Shpak, Yu.S. (2015). Criminal legal status of special confiscation (analysis of Articles 96-1 and 96-2 of the Criminal Code of Ukraine). *Law. Human. Environment: Scientific and practical journal*, 213. Available at: <<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/5105/5019> (in Ukrainian).
3. On state secrets: the Law of Ukraine of 21.01.1994 № 3855-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (accessed: 01.02.2021) (in Ukrainian).
4. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 5, 2001 № 2341-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed: 01.02.2021) (in Ukrainian).
5. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 01.02.2021) (in Ukrainian).
6. National Security Strategy of Ukraine: approved by the Decree of the President of Ukraine dated 26.05.15 № 287. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text> (accessed: 01.02.2021) (in Ukrainian).
7. Leyland, P. (1996). *Criminal law: crime, punishment, justice (English approach)*. Kyiv: Fundamentals, 207 (in Ukrainian).

8. Havronyuk, M.I. (2006). Criminal legislation of Ukraine and other states of continental Europe: comparative analysis, problems of harmonization: monograph. Kyiv: Legal Adviser, 1048 (in Ukrainian).
9. Executive Order 13526 Classified National Security Information, December 29, 2009. Available at: <http://edocket.access.gpo.gov/2010/pdf/E931418.pdf> (accessed: 01.02.2021) (in English).
10. Instruction sheet on the Handling of Protectively Marked Information Classified VSNURFÜR DEN DIENSTGEBRAUCH (RESTRICTED). Available at: https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/BSI/Sicherheitsberatung/VSMerkblattEnglisch_pdf.pdf?__blob=publicationFile (accessed: 01.02.2021) (in English).
11. Shablysta, O.O. (2012). Origins and current state of criminal law protection of state secrets. Law and society, 3: 217–220 (in Ukrainian).
12. Federal Criminal Code and Rules as amended to February 1, 1991. St. Paul., 1991: 953–1044 (in English).
13. Leonov, B.D. (2009). Peculiarities of responsibility for crimes in the field of protection of state secrets under the criminal law of some foreign states: comparative legal characteristics: textbook. manual. Kyiv: Scientific type Department of the SBU, 92 (in Ukrainian).

Л.В. Гбур (2021). ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ. *Право. Людина. Довкілля*, 12(1): 181-187. <https://doi.org/10.31548/law2021.01.021>.

Анотація. У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз відповідальності за розголошення державної таємниці в Україні та зарубіжних країнах.

Враховано те, що відомості, які становлять державну таємницю, є надзвичайно важливими для суспільства та держави. До того ж, потребують особливої та пильної охорони як з боку правоохоронних органів, державних органів так і з боку громадянського суспільства та кожного окремого індивідуума.

Підкреслено, в сучасних умовах розвитку глобальної інформаційної мережі набувають своєї актуальності проблеми вирішення доступності до інформації, а також ефективного використання державних інформаційних ресурсів, до якої входить також інформація з обмеженим доступом та питання встановлення порядку для віднесення інформації від однієї категорії до іншої. Правовий інститут державної таємниці є розвинутим в більшості країн Світу, в яких займає особливе місце та перебуває під пильною увагою з боку держави.

Було з'ясовано, що законодавством трьох досліджених держав (США, Великобританія, ФРН), перш за все йде розмежування інформації на три блоки, і відповідно до того, який є ступінь секретності інформації, визначаються міри та ступінь охорони інформації.

Зроблено висновки, що перспективним шляхом для охорони державної таємниці та розмежування її з секретною інформацією буде перейняття досвіду щодо трьох окремих блоків інформації, а саме: особливо таємна інформації, за розголошення якої передбачити найвищий ступінь покарання, таємна інформація, відповідальність за яку також повинна мати вираження та закріплення у КК України та конфіденційна інформація, за розголошення якої встановити адміністративну відповідальність.

Ключові слова: інформація, державна таємниця, секретна інформація, конфіденційність, кримінальна відповідальність

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

До редакції Науково-практичного журналу «Право. Людина. Довкілля» («Law. Human. Environment») статті подаються через систему OJS (<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo>). Авторами надсилається електронний пакет документів: відомості про авторів (Vidomosti_Ivanenko.doc); наукова стаття (Paper_Ivanenko.doc); розширена анотація статті англійською мовою обсягом до 1 сторінки тексту (Abstract_Ivanenko.doc); відгук наукового керівника (для студентів і аспірантів).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ

До розгляду приймаються наукові статті обсягом 8–15 сторінок тексту, формат паперу – А4, орієнтація – книжкова, поля з усіх сторін – 20 мм, міжрядковий інтервал – 1,5, кегль шрифту – 14, гарнітура – Times New Roman, абзац – 1 см.

Структура наукової статті:

рядок 1 – УДК (вирівнювання по лівому краю, шрифт – напівжирний);

рядок 2 – назва наукової статті (вирівнювання по центру, шрифт – напівжирний, великі літери);

рядок 3 – ініціали та прізвище автора (вирівнювання по центру, шрифт – напівжирний, великі літери); науковий ступінь і вчене звання, посада, місце роботи (вирівнювання по центру, шрифт – напівжирний курсив), кожен співавтор з нового рядка; студенти і аспіранти додатково вказують наукового керівника;

рядок 4 – електронна адреса автора;

рядок 5 – анотація (кегль шрифту – 14, курсив, міжрядковий інтервал – 1). Обсяг анотації повинен бути не менше 150 слів;

рядок 6 – ключові слова (кегль шрифту – 14, курсив, міжрядковий інтервал – 1);

рядок 7 – текст наукової статті із зазначенням наступних елементів:

Актуальність, де висвітлюється важливість дослідження, існуючі проблеми та напрями їх вирішення у контексті поставлених наукових завдань; вказуються невідомі частини проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, де подається короткий аналіз результатів досліджень науковців з тематики наукової статті.

Мета дослідження, де вказуються мета і завдання наукового дослідження.

Результати дослідження, де висвітлюються основні отримані результати дослідження, подані у науковій статті.

Висновки і перспективи, де подаються конкретні висновки за результатами дослідження та перспективи подальших розробок.

У кінці наукової статті подається **Список використаних джерел** у порядку згадування або в алфавітному порядку (кегль шрифту – 14, міжрядковий інтервал – 1). Список використаних джерел оформляється за міждержавним стандартом ДСТУ 8302:2015.

Після цього подається список використаних джерел англійською мовою (References), який формується за **міжнародним стандартом APA** (використовуватиметься під час розташування рукописів у зарубіжних базах). Для полегшення під час оформлення джерел за цим стандартом рекомендуємо користуватись посиланням <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php>. Транслітерацію українських символів необхідно здійснювати у відповідності з Постановою КМУ від 27 січня 2010 р. № 55, а російських – згідно із системою BGN/PCGN.

рядок 8 – тема, ініціали і прізвище авторів, анотація та ключові слова, які надаються англійською мовою.